

Baş Direktorat I – Hüquq məsələləri
Cinayət Problemləri İdarəsi

Strasburq, 23 İyun 2006

Greco Dəyərləndirmə I-II Məruzə (2005) 5E (P2)

Birgə birinci və ikinci dəyərləndirmə raundları

Azərbaycan Respublikası üzrə dəyərləndirmə Məruzəsi

29-cu plenar iclasında
GRECO tərəfindən qəbul edilmişdir.
(Strasburq, 19-23 İyun 2006)

Giriş

1. Azərbaycan Respublikası Korrupsiyaya qarşı Dövlətlər qrupuna (bundan sonra GRECO adlanacaq) birinci dəyərləndirmə raundu bitdikdən sonra 1 iyun 2004-cü il tarixdə üzv olmuşdur. Bunun nəticəsi olaraq, Azərbaycanda Birinci və İkinci Dəyərləndirmə raundlarının mövzularını əhatə edən birgə dəyərləndirmənin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur (daha ətraflı paraqraf 3). GRECO dəyərləndirmə qrupunun tərkibinə (bundan sonra “Qrup” adlanacaq) cənab Alastair Braun - Səlahiyyətli Vəkillər Palatası (Edinburq-Böyük Britaniya), cənab Levan Ketsuriani - Korrupsiyaya qarşı mübarizənin əlaqələndirilməsi idarəsi, Milli Təhlükəsizlik Şurası (Gürcüstan), cənab Yorn Gravesen - Ağır İqtisadi Cinayətlər üzrə Prokuror (Danimarka), xanım Eline Vida - Ədliyyə nazirliyi, Təhqiqatlar İdarəsi (Hollandiya) daxil edilmişdirlər. Bu tərkibdə ekspert qrupu 2 nəfər Avropa Şurasının katibliyinin əməkdaşları ilə birlikdə 2005-ci il 12-16 dekabr tarixdə Azərbaycana dəyərləndirmə səfəri etmişlər. Səfərdən öncə Qrup ekspertləri cavablandırılmış dəyərləndirmə sorğuları (sənədlər GRECO Dəyər. I-II (2005) 1 E – Hissə 1 və GRECO Dəyər. I-II (2005) 1 E- Part 2), müvafiq qanunvericilik aktlarının nüsxələri və digər sənədlərlə təmin edilmişdirlər.
2. Səfər müddətində Qrup qeyd olunmuş dövlət qurumlarının rəsmiləri ilə görüşmüşdür: Dövlət Qulluğunu İdarəetmə Şurası yanında Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiya, Ədliyyə Nazirliyi (müxtəlif idarələr, Bələdiyyələrlə iş üzrə mərkəz və Hüquqi şəxslərin qeydiyyatı idarəsi də daxil olmaqla), Baş Prokurorluq (müxtəlif idarələr, Korrupsiyaya qarşı mübarizə idarəsi də daxil olmaqla), Məhkəmə Hüquq Şurası, Daxili İşlər Nazirliyi/Polis (müxtəlif idarələr, Polis Akademiyası da daxil olmaqla), Vergilər Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi, Hesablama Palatası, “Milli Məclis”-in aparatı, Milli Bank, İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkil (Ombudsman), Dövlət Gömrük Komitəsi, Dövlət Əmlakının İdarə edilməsi üzrə Komitə, Satınalmalar üzrə Dövlət Agentliyi, Dövlət İdarəçilik Akademiyası, Nəsimi, Səbail rayon bələdiyyələri, Badamdar bələdiyyəsi və Sumqayıt şəhər bələdiyyəsi. Bundan əlavə Qrup qeyd olunan qeyri hökumət təşkilatlarının nümayəndələri ilə də görüşlər keçirmişdir: Ticarət Palatası, İnvestisiyaların Təşviqi və İxracı Fondu, Auditorlar Palatası, Mətbuat Şurası, müxtəlif həmkarlar ittifaqları, Gənc Hüquqşünaslar Assosiasiyası və Transparency International təşkilatı. Qrup eyni zamanda iki özəl şirkətin nümayəndələri (Neftqazmaş, İmpeksar) və müstəqil auditorlarla da görüş keçirmişdir.
3. Xatırladırlar ki, GRECO öz nizamnaməsinin 10.3 bəndinə uyğun olaraq, razılaşmışdır ki,:
  - Birinci Dəyərləndirmə Raundu növbəti mövzuları əhatə edəcəkdir :
    - ❖ **Korrupsiyanın qarşısının alınması və onunla mübarizə üzrə milli qurumların müstəqilliyi, ixtisaslaşması və sərəncamlarında olan vasitələr**¹: Rəhbər Prinsip 3 (bundan sonra “RP 3”: korrupsiya hüquq pozmalarının qarşısının alınması, araşdırılması, təhqiqatı və qərar verilməsinə məsul qurumlar: hüquqi status, səlahiyyətlər, sübutların əldə edilməsi üçün mövcud vasitələr, müstəqillik və muxtariyyət); Rəhbər

¹ Birinci Dəyərləndirmə Raundunun I və II mövzuları

- Prinsip 7 (bundan sonra “RP 7” korrupsiya ilə əlaqədar ixtisaslaşmış şəxslər və qurumlar, onların ixtiyarında olan vasitələr);
- ❖ **Toxunulmazlıqların (immunitet) əhatəsi və dərəcəsi**²: Rəhbər Prinsip 6 (bundan sonra “RP 6”: korrupsiya ilə əlaqədar təhqiqatdan, araşdırmadan və verilmiş qərardan toxunulmazlıq hüququ),
  - İkinci Dəyərləndirmə Raundu növbəti mövzuları əhatə edəcəkdir :
    - ❖ **Korrupsiya yolu ilə əldə edilən gəlirlər**³: Rəhbər Prinsip 4 (korrupsiya gəlirlərinin üzərində həbs və onların müsadirəsi) və 19 (korrupsiya və pulların yuyulması/mütəşəkkil cinayətkarlıq arasında əlaqə), Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında Konvensiyanı (ETS 173) ratifikasiya etmiş üzvlər üçün Konvensiyanın 13, 23 maddələri və 19-cu maddəsinin 3-cü bəndi ilə tamamlanmışdır;
    - ❖ **Dövlət İdarəçiliyi və Korrupsiya**⁴: Rəhbər prinsip 9 (dövlət idarəçiliyi) və 10 (dövlət qulluqçuları);
    - ❖ **Hüquqi şəxslər və korrupsiya**⁵: Rəhbər Prinsip 5 (hüquqi şəxslər) və 8 (fiskal qanunvericilik) Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında Konvensiyanı (ETS 173) ratifikasiya etmiş üzvlər üçün Konvensiyanın 14, 18 və 19 maddələri və 2-ci paragrafı ilə tamamlanmışdır.

Azərbaycan Avropa Şurasının Cinayət Məsuliyyəti və Mülki –hüquqi məsuliyyət haqqında Konvensiyalarını (ETS 173 və 174) 2004-cü il 11 Fevral tarixdə ratifikasiya etmiş və onlar qüvvəyə mindiyi tarixdən 2004-cü il 1 İyunda GRECO-ya üzv olmuşdur (12-ci paragrafa bax).

4. Cari məruzə sorğuya verilmiş cavablar və həyata keçirilmiş səfər müddətində əldə edilmiş məlumatlar əsasında hazırlanmışdır. Məruzənin əsas məqsədi Azərbaycan hakimiyyət orqanları tərəfindən 3-cü paragrafda qeyd olunmuş müddəaların tələblərinin icrası ilə əlaqədar həyata keçirilmiş tədbirlərin səmərəliliyini dəyərləndirməkdir. Məruzə hər mövzu vəziyyətin təsvirini və üzrə tənqidi təhlil təqdim edir. Mətnin məzmunu səfər müddətində Azərbaycanda mövcud olan vəziyyəti təsvir edir. Səfərdən sonra qanunvericiliyə edilmiş dəyişikliklər, məsələn Cinayət Məcəlləsinə dəyişikliklər hər səhifənin sonunda qeyd kimi göstərilmişdir. Nəticələr Azərbaycanın nəzərdən keçirilən müddəalara uyğunluq səviyyəsini təkmilləşdirmək məqsədilə GRECO tərəfindən qəbul edilmiş və Azərbaycana ünvanlanmış tövsiyələrin siyahısından ibarətdir.

I Azərbaycan Respublikasının Korrupsiyaya qarşı Siyasətinə Ümumi Nəzər

a. Vəziyyətin təsviri

Korrupsiyanın qavranması

5. Azərbaycan rəsmiləri korrupsiyanı ölkənin son illərdə nail olduğu geniş iqtisadi artımı təhlükəyə ala biləcək və Azərbaycanın sosial və siyasi inkişafına təhlükə ola biləcək ciddi problem kimi hesab edirlər. Öz qeydlərində rəsmilər qeyd etmişlər ki,

² Birinci Dəyərləndirmə Raundu III mövzu

³ İkinci Dəyərləndirmə Raundu I mövzu

⁴ İkinci Dəyərləndirmə Raundu II mövzu

⁵ İkinci Dəyərləndirmə Raundu III mövzu

Azərbaycanda korrupsiya və mütəşəkkil cinayətkarlıq arasında əlaqənin olması istisna edilə bilməz: keçmişdə korrupsiya ilə əlaqədar mütəşəkkil formada həyata keçirilmiş hallarda bir neçə şəxs məhkum edilmişdir. Transparency International təşkilatının 2005-ci il üçün korrupsiyanı qavrama indeksində Azərbaycan 159 ölkədən ibarət siyahıda 137-ci yerdə olmuş, mümkün 10 baldan 2.2 (2004-cü ildə mümkün 10 baldan 1.9 ilə müqayisədə) ilə qiymətləndirilmişdir. Transparency International təşkilatının Azərbaycan bölməsi 2000-ci ilin oktyabr ayında açılmışdır.

Əsas təşəbbüslər

6. 13 yanvar 2004-cü ildə “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” qanun qəbul edilmişdir. Qanun vəzifəli şəxslərə münasibətdə eyni zamanda korrupsiya ilə əlaqədar hüquqpozmaları müəyyən edir və göstərir ki, bu hüquqpozmaların cinayət məsuliyyəti yaratmadığı hallarda, vəzifəli şəxslər inzibati, mülki və ya intizam məsuliyyətinə cəlb edilə bilərlər. Bundan başqa “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında qanun” korrupsiyanın gəlirlərinin müsadirə edilməsi və vəzifəli şəxslərin öz gəlirləri və əmlakları barədə məlumat vermə öhdəliyini müəyyən edir (həmçinin bax “mövzu V”, aşağıda). Qanun 3 mart 2004-cü il tarixdə imzalanmış, “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikası qanununun tətbiq edilməsi ilə bağlı” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə tamamlanmışdır. Sərəncamda Baş Prokurorluğun yeni “Korrupsiyaya qarşı mübarizə İdarəsinin” yaradılması, Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiyanın əsasnaməsinin hazırlanması və qüvvədə olan qanunvericilik aktlarının “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” qanuna uyğunlaşdırılması tədbirləri nəzərdə tutulur.
7. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 3 sentyabr 2004-cü il tarixli Sərəncamı ilə “Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Dövlət Proqramı” qəbul edilmişdir. Proqramın əsas məqsədi korrupsiyaya qarşı mübarizəni daha səmərəli həyata keçirmək üçün vahid sistem çərçivəsində kompleks tədbirlər təmin etməkdir. Bu məqsədlə Dövlət Proqramı korrupsiyaya qarşı geniş tədbirlərin tətbiqini nəzərdə tutur. Bu tədbirlərə qanunvericiliyə dəyişikliklər (cinayət məəcəlləsinə dəyişikliklər, hüquqi şəxslərin məsuliyyəti ilə əlaqədar qanun və s.), instusional islahatlar (Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiyanın və yeni daxili nəzarət qurumlarının yaradılması və s.), hüquq mühafizə orqanları və məhkəmə sisteminə aid islahatlar (hakimlərin seçilməsi, hakimlərin toxunulmazlığı, hüquq mühafizə orqanları əməkdaşlarının əmək haqlarının artırılması və s), iqtisadi islahatlar, maarifləndirmə və qeyri hökumət təşkilatları ilə əməkdaşlıq aiddir.
8. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Dövlət Proqramı ilə əhatə olunmuş tədbirlərdən biri də korrupsiyaya qarşı ixtisaslaşmış qurum olan Dövlət Qulluğunu İdarəetmə Şurası yanında Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiyanın (bundan sonra Komissiya) yaradılmasıdır. Qeyd edilmiş Komissiya “Korrupsiya ilə mübarizə haqqında” qanuna əsasən yaradılmış və icra, qanunvericilik və məhkəmə hakimiyyətini təmsil edən 15 üzvdən ibarətdir. Komissiyanın əsasnaməsi 3 may 2005-ci il tarixdə qanunla qəbul edilmişdir. Əsasnaməsinə əsasən Komissiya Dövlət Proqramının icrasına nəzarəti həyata keçirir. Komissiya eyni zamanda qanunvericilik aktlarının layihələri üzərində işləməsi üçün işçi qruplar yaratmışdır. Vətəndaş cəmiyyətinin nümayəndələri, media və beynəlxalq ekspertlər işçi qrupun fəaliyyətində iştirak edirlər.
9. Dövlət Proqramı 3 ili əhatə edir (2004-2006). Müxtəlif dövlət qurumları Dövlət Proqramı üzrə tədbirlərin icra vəziyyəti ilə əlaqədar hər 6 aydan bir Komissiyaya və

Nazirlər Kabinetinə məlumat təqdim etməlidirlər. Komissiya Dövlət Proqramının icra vəziyyətini dəyərləndirmək üçün mütəmadi olaraq görüşlər keçirir və görüşlərin nəticələrini öz internet sahifəsində yerləşdirir. Komissiya və Nazirlər Kabineti hər biri ayrı olaraq Dövlət Proqramının icra vəziyyəti ilə əlaqədar məlumatları Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etməli, nəşr etdirməli və məlumatlar Komissiyanın internet sahifəsində yerləşdirilməlidir. Nazirlər Kabineti korrupsiyaya qarşı görülən tədbirlər barədə məlumatları Parlamentə verdiyi hesabatla əlavə edir.

10. 28 oktyabr 2004-cü ildə Baş Prokurorluğun yanında Korrupsiyaya qarşı mübarizə İdarəsinin əsasnaməsi qəbul edilmişdir. Bu idarə korrupsiya hüquqpozmalarının müəyyən edilməsi, istintaqı və cinayət təqibi ilə məşğul olan ixtisaslaşmış qurumdur (bax: prokurorluq mövzusunə).
11. 3 iyun 2005-ci il tarixdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət Qulluğu məsələləri üzrə Komissiyanın əsasnaməsi qəbul edilmişdir. Komissiya dövlət qulluğu məsələləri ilə əlaqədar ümumi dövlət siyasətinin həyata keçirilməsinə məsul mərkəzi icra hakimiyyəti orqanıdır. Onun vəzifələrinə bütün dövlət qurumlarına qəbulun mərkəzləşdirilmiş formada təşkili, imtahanların rəqabət şəraitində keçirilməsinin təmini üçün qaydaların hazırlanması, dövlət qurumlarında olan vakant vəzifələrin nəşr edilməsi və dövlət qulluğuna qəbulun idarə edilməsi üzrə mərkəzləşdirilmiş məlumat mərkəzinin yaradılması aiddir (bax "Mövzu V" "işəgötürmə") .
12. Dövlət Proqramının icrası bir neçə yeni qanunların qəbul edilməsi və mövcud qanunvericiliyə dəyişikliklərin edilməsi ilə nəticələnəcəkdir. Yuxarıda qeyd edilmiş "Korrupsiya ilə mübarizə haqqında" qanundan başqa 2005-ci ildə bir neçə digər qanunlar (və mövcud qanunlara dəyişikliklər) qəbul edilmişdir. Bu qanunlara, "Vəzifəli şəxslər tərəfindən maliyyə xarakterli məlumatların təqdim edilməsi qaydaları" haqqında, "İnformasiya əldə etmək" haqqında, " Məhkəmə Hüquq Şurası haqqında" qanunlar və "Məhkəmə və Hakimler haqqında" 1997-ci il qanununa dəyişikliklər aiddir. Son qeyd olunan qanuna dəyişikliklər hakimlərin seçilməsi və onların toxunulmazlığının qaldırılması üçün yeni proseduraları müəyyən etmişdir⁶. Qrupun səfərindən sonra Cinayət Məcəlləsinə dəyişiklik və əlavələr qəbul edilmişdir. Edilmiş bu dəyişikliklər və əlavələr nüfuz alverinin cinayət kimi tanınmasını, xarici vəzifəli şəxslərin aktiv və passiv rüşvətxorluğu ilə bağlı xüsusi müddəaların əlavə edilməsini, vəzifədən sui istifadəni, aktiv və passiv rüşvətxorluğu, vəzifə səlahiyyətlərini aşmanı, pulların yuyulması anlayışlarını yenidən müəyyən edən müddəaların əlavə edilməsini və müsadirə ilə əlaqədar müddəalara dəyişiklikləri əhatə edir. Rəsmilərin bildirdiklərinə əsasən növbəti qanunvericilik islahatlarına dövlət qulluqçuları üçün yeni Etik Davranış Kodeksi, hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyəti, investisiyalar haqqında və anti inhisar qanunlarının qəbul edilməsi daxil olacaqdır.

Cinayət qanunvericiliyi

13. Azərbaycan Respublikası Avropa Şurasının Korrupsiya ilə əlaqədar Cinayət⁷ və Mülki məsuliyyət haqqında konvensiyalarını (ETS 173 və 174) 11 fevral 2004-cü il tarixdə

⁶ 2005-ci il sentyabr ayında ilk dəfə olaraq yeni proseduralara əsasən qəbul üçün imtahanlar keçirilmişdir.

⁷ Azərbaycan Respublikası bu konvensiyaları aşağıdakı qeyd şərtlərlə qəbul etmişdir: Azərbaycan qeyd olunan əməlləri cinayət kimi tanımaq hüququnu özündə saxlayır: - Maddə 6 (xarici dövlətlərin seçki orqanlarının rüşvətlə alınması); Maddə 10 (Beynəlxalq parlament assambleyaları üzvlərinin rüşvətlə ələ alınması); Maddə 12 (Nüfuz alveri); və 5-ci maddə (xarici vəzifəli şəxslərin rüşvətlə ələ alınması) ilə müəyyən edilmiş passiv rüşvətxorluq

ratifikasiya etmişdir; Onlar 1 iyun 2004-cü il tarixdə qüvvəyə minmişdir. Azərbaycan həmçinin “Cinayət fəaliyyətindən əldə edilən gəlirlərin leqallaşdırılması, aşkar olunması, götürülməsi və müsadirə edilməsi haqqında” (ETS 141) və “Cinayət işləri üzrə qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında”⁸ (ETS 30) konvensiyalara qoşulmuşdur. Azərbaycan BMT-nin həm “Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə” konvensiyasını həm də “Transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı” konvensiyasını ratifikasiya etmişdir. Həmçinin Azərbaycan və digər ölkələr arasında ikitərəfli müqavilələr vardır. Müqavilənin olmadığı şəraitdə hüquqi yardım qarşılıqlılıq əsasında həyata keçirilir. Azərbaycan öz vətəndaşlarını ekstradisiya etmir (CM, maddə 13, paraqraf 1). CM-nin 13-cü maddəsinə əsasən (paraqraf 3) Azərbaycan vətəndaşları həmçinin Azərbaycanda yaşayan vətəndaşlığı olmayan şəxslər Azərbaycandan kənar cinayət törətdikdə cinayət məsuliyyətinə cəlb edirlər, əgər, törədilmiş cinayət həm Azərbaycanda həm də əməlin törədildiyi xarici ölkədə cinayət kimi tanınırsa (ikiqat cinayətkarlıq).

14. Cinayət Məcəlləsində (bundan sonra CM) korrupsiya ilə əlaqədar müəyyən edilmiş hüquqpozmalar CM-nin 311 və 312-ci maddələri ilə tənzimlənən aktiv və passiv⁹ rüşvətçorluqdur. CM-nin 311-ci maddəsi (paraqraf 1) passiv rüşvətçorluğu cinayət kimi müəyyən edir. Səfər müddətində¹⁰ qüvvədə olan bu maddəyə əsasən “Rüşvət verənin və ya onun təmsil etdiyi şəxsin xeyrinə hərəkətlərə (hərəkətsizliyə) görə, bu hərəkətlərin (hərəkətsizliyin) edilməsi vəzifəli şəxsin vəzifə səlahiyyətlərinə daxil olduqda və ya o öz qulluq mövqeyinə görə belə hərəkətlərə (hərəkətsizliyə) yardım edə bildikdə, eləcə də xidmət üzrə ümumi himayədarlığa və ya laqeydliyə¹¹ görə vəzifəli şəxs tərəfindən şəxsən və ya vasitəçidən istifadə etməklə pul, qiymətli kağızlar, digər əmlak və ya əmlak xarakterli mənfəət şəklində rüşvət alma - üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə iki ildən yeddi ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Əgər rüşvət vəzifəli şəxs tərəfindən qanunsuz əməlin

---

halları, və o 26-cı maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan qarşılıqlı hüquqi yardımdan imtina edə bilər, əgər hesab etsə ki, sorğu olunan hüquqpozma siyasi cinayətə aiddir. Bundan əlavə o bəyan etmişdir ki, o, Ermənistan Respublikası tərəfindən işğal olunmuş ərazilərdə Konvensiyanın müddələrinin yerinə yetirilməsinə işğal olunmuş ərazilər azad olunana qədər təminat vermək iqtidarında deyil”.

⁸ Azərbaycan Respublikası bu konvensiyanı qeyd olunan qeyd şərtlərlə qəbul etmişdir:

Azərbaycan Respublikası Konvensiyanın 23-cü maddəsinin 1-ci bəndinə uyğun olaraq bəyan edir ki, bu Konvensiyanın 2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallardan başqa aşağıdakı hallarda da yardımdan imtina edilə bilər: - yardımın göstərilməsinə dair sorğu Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə əsasən cinayət hesab edilməyən əməllə bağlı verildikdə; sorğu edən dövlətdə cinayətin törədilməsində şübhə edilən və ya təqsirləndirilən şəxs barəsində Azərbaycan Respublikasının və ya üçüncü dövlətin məhkəməsinin həmin cinayət ilə bağlı qüvvəyə minmiş hökmü olduqda; yardımın göstərilməsinə dair sorğu Azərbaycan Respublikasında istintaq edilən və ya məhkəmə baxışında olan cinayət barəsində verildikdə və həmin sorğunun icrasının təxirə salınması mümkün olmadıqda.

⁹ Vəzifəli şəxslər dedikdə daimi, müvəqqəti olaraq və ya xüsusi səlahiyyət üzrə hakimiyyət nümayəndəsi funksiyalarını həyata keçirən, yaxud dövlət orqanlarında, yerli özünüidarə orqanlarında, dövlət və bələdiyyə müəssisə, idarə və təşkilatlarında, habelə digər kommərsiya və qeyri-kommərsiya təşkilatlarında təşkilati-sərəncamverici və ya inzibati-təsərrüfat funksiyalarını yerinə yetirən şəxslər başa düşülür (CM-nin 33-ci hissəsi, Maddə 308 və sonrakılar). Qrupun səfərindən sonra 2006-cı il aprel ayında “ beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri və “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” qanunla müəyyən edilmiş vəzifəli şəxslər CM-də vəzifəli şəxslərin anlayışına daxil edilmişdir.

¹⁰ 2006-cı ilin May ayında dəyişikliklərin qüvvəyə minməsindən sonra CM-nin 311-ci maddəsi müəyyən edir “Rüşvət alma, yəni vəzifəli şəxsin xidməti vəzifəsinin (səlahiyyətlərinin) icrası ilə əlaqədar hər hansı hərəkətə (hərəkətsizliyə) görə, eləcə də xidmət üzrə ümumi himayədarlıq və ya laqeydlik müqabilində özü və yaxud üçüncü şəxslər üçün birbaşa və ya dolayı yolla, şəxsən və ya vasitəçidən istifadə etməklə maddi və sair neməti, imtiyazı və ya güzəştə istəməsi və ya alması - üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə, əmlakı müsadirə olunmaqla dörd ildən səkkiz ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır”.

¹¹ Rəsmilərə əsasən bu bilərəkdən baş vermiş qanun pozuntularına göz yumma kimi başa düşülməlidir.

yerinə yetirilməsinə görə alınıbsa cəza 5 ildən 10 ilədək artırıla və əlavə olaraq 3 il müddətinə¹² müəyyən vəzifə tutmaq və fəaliyyət növü ilə məşğul olmaqdan məhrum edilmə cəzası tətbiq edilə bilər. Əgər rüşvət qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs və ya mütəşəkkil dəstə tərəfindən, külli miqdarda¹³ və ya hədə qorxu tətbiq edilməklə törədilmişsə cəza olaraq əmlakı müsadirə olunmaqla (məcburi olaraq) 7 ildən 12 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə¹⁴ tətbiq edilir.

15. Vəzifəli şəxsin aktiv rüşvətخورluğu CM-nin 312-ci maddəsi ilə müəyyən edilmişdir. Səfər zamanı qüvvədə olan mətne görə¹⁵, “vəzifəli şəxsə birbaşa və ya vasitəçi ilə rüşvətin təklif edilməsi şərti maliyyə vahidinin 1000 mislindən 2000 mislinədək¹⁶ cərimə və ya şərti maliyyə vahidinin 500 mislindən 1000 mislinədək¹⁷ cərimə və 5 ilədək azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır”. Əgər rüşvət aydın qeyri qanuni fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün (və ya fəaliyyətsizlik) verilsə və ya təkrarən rüşvət təklif edilərsə cəza şərti maliyyə vahidinin 2000 mislindən 4000 mislinədək artırıla (təqribən 2000 avrodan 4000 avroyadək) və ya əmlakı müsadirə olunmaqla 3 ildən 8 ilədək azadlıqdan məhrum etmə cəzası¹⁸ tətbiq edilə bilər¹⁹.
16. Qrupa bildirilmişdir ki, CM-nə dəyişikliklər 2006-cı ildə qəbul ediləcəkdir və səfərdən sonra məlumat alınmışdır ki, bu dəyişikliklər 2006-cı ilin may ayında artıq qüvvəyə minmişdir. Dəyişikliklər vəzifəli şəxsə münasibətdə rüşvətlə əlaqədar hüquqpozmaların əhatəsini genişləndirir. Bu genişləndirmələr passiv rüşvətخورluğun anlayışında rüşvət istəmənin əlavə edilməsi və rüşvətin anlayışını genişləndirilərək qeyri maddi üstünlükləri də əhatə etmişdir. Bundan əlavə bu maddələr üzrə cinayət məsuliyyəti genişləndirilərək, hər hansı üstünlüyün, güzəştin, imtiyazın vəzifəli şəxsin adından çıxış edən üçüncü tərəfə təklif edilməsi və ya onun tərəfindən qəbul edilməsi hallarını da əhatə etmişdir. Passiv rüşvətخورluğa görə sanksiya da artırılaraq müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə, əmlakı müsadirə olunmaqla 4 ildən 8 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası müəyyən edilmişdir.
17. Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət əməli kimi tanınan digər hüquqpozmalar isə: vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə (CM Maddə 308), vəzifə səlahiyyətlərini aşma (CM Maddə 309), vəzifə saxtakarlığı (CM Maddə 313), qanuni sahibkarlıq fəaliyyətinə mane olma (CM Maddə 190), inhisarçılıq hərəkətləri və rəqabəti məhdudlaşdırma (CM Maddə 199) və vəzifəli şəxs tərəfindən mənimsəmə və ya israf etmədir (CM maddə 179 paraqraf 2).

¹² 2006-cı il may ayında dəyişikliklərin qüvvəyə minməsindən sonra “ əmlakı müsadirə edilməklə cəzası” 311-ci maddənin, 2-ci paraqrafının sanksiyasına əlavə edilmişdir.

¹³ Külli miqdar dedikdə şərti maliyyə vahidinin 5000 mislindən artıq olan pul, qiymətli kağızlar və əmlak nəzərdə tutulur, təqribən (€ 5500) (1 şərti maliyyə vahidi 5500 manata bərabərdir ki, bu da təqribən 1 avro qədərdir)

¹⁴ 2006-cı il may ayında dəyişikliklərin qüvvəyə minməsindən sonra “azadlıqdan məhrum etmə” cəzası 8-12 il müəyyən edilmişdir.

¹⁵ 2006-cı ilin may ayında dəyişikliklərin qüvvəyə minməsindən sonra CM-nin 312-ci maddəsinin, 1-ci paraqrafı müəyyən edir: Rüşvət vermə, yəni xidməti vəzifəsinin (səlahiyyətlərinin) icrası ilə əlaqədar hər hansı hərəkətin edilməsi və ya belə hərəkətin edilməsindən imtina olunması müqabilində vəzifəli şəxsə onun özü və ya üçüncü şəxslər üçün birbaşa və ya dolay yolla, şəxsən və ya vasitəçidən istifadə etməklə maddi və sair nemət, imtiyaz və ya güzəşt verilməsi - şərti maliyyə vahidinin min mislindən iki min mislinədək miqdarda cərimə və ya əmlakı müsadirə olunmaqla iki ildən beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.”.

¹⁶ Təqribən 1000 – 2000 avro

¹⁷ Təqribən 500– 1000 avro

¹⁸ 2006-cı il may ayında dəyişikliklərin qüvvəyə minməsindən sonra bu cəza əmlakı müsadirə edilməklə 4 ildən 8 ilədək müəyyən edilmişdir.

¹⁹ Əgər rüşvətin verilməsi vəzifəli şəxs tərəfindən göstərilmiş təzyiqlər şəraitində baş vermişsə və ya şəxs könüllü olaraq rüşvət verməsi barədə orqana müraciət edərsə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmir.

18. Nüfuz alveri səfər zamanı CM-də cinayət əməli kimi müəyyən edilməmişdir ancaq rəsmilər məlumat verdilər ki, yuxarıda qeyd edilmiş CM-nə dəyişikliklər həmçinin nüfuz alverinin cinayət əməli kimi tanınmasını müəyyən etmişdir²⁰.
19. Pulların yuyulmasının cinayət əməli kimi tanınması səfər zamanı Narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəindən əldə edilmiş pul vəsaitini və ya digər əmlakı leqallaşdırma (CM-nin 241-ci maddəsinə əsasən) ilə məhdudlaşmış və həmçinin CM 194-cü maddəsinə əsasən bilə-bilə cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakı alma və ya satma ilə əlaqədar hüquqpozma ilə qismən əhatə olunmuşdur. Bununla belə Qrup məlumat almışdır ki, CM-nə yuxarıda qeyd edilən dəyişikliklər həmçinin korrupsiya cinayətləri də daxil olmaqla, bütün cinayətlərdən əldə edilmiş gəlirlərin yuyulmasını cinayət əməli kimi sayır²¹.
20. Mütəşəkkil formada törədilən cinayətdə iştirak həm ağırlaşdırıcı hal kimi – cinayəti törədən şəxsə tətbiq edilən cəzanın artırılmasına imkan verir (yuxarıda qeyd edildiyi kimi, vəzifəli şəxsə münasibətdə aktiv və passiv rüşvətxorluq hallarında) - həm də ayrıca cinayət kimi müəyyən edilmişdir. CM-nin 218-ci maddəsində göstərilir ki, ağır və ya xüsusilə ağır cinayətlər²² törətmək məqsədi ilə cinayətkar (birlik) yaratma, habelə belə birliklərə (təşkilatlara) və ya onların tərkib hissəsi olan struktur bölmələrinə rəhbərlik etmə, həmçinin ağır və ya xüsusilə ağır cinayətlərin törədilməsi üçün plan və şərtlərin işlənilib hazırlanması məqsədi ilə mütəşəkkil dəstələrin təşkilatçılarının, rəhbərlərinin və ya sair nümayəndələrinin birliyini yaratma - səkkiz ildən on beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Cinayətkar birlikdə iştirak etmə (CM-nin 34-cü maddəsində müəyyən edildiyi kimi) 6 ildən 12 ilədək azadlıqdan məhrum etmə cəzası və əmlakın (məcburi) müsadirə olunması ilə cəzalandırılı bilər. Vəzifəli şəxs tərəfindən törədildikdə 10 ildən 15 ilədək azadlıqdan məhrum etmə və ya əmlakın müsadirəsi olunması ilə cəzalandırılı bilər.

b. Təhlil

21. Qrup belə qənaətə gəlmişdir ki, Azərbaycan korrupsiya problemini həll etmək üçün əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirir, lakin bununla belə, Azərbaycan cəmiyyətinin

²⁰ Rəsmilər bildirmişlər ki, bu dəyişikliklər aprel ayında qəbul edilmiş və 2006-cı ilin may ayında qüvvəyə minmişdir. Bu dəyişikliklərə əsasən, maddə 312-1: Şəxs tərəfindən öz həqiqi və ya güman edilən təsir imkanlarından istifadə edərək vəzifəli şəxsin qərarına qanunsuz təsir etmək məqsədilə özü və yaxud üçüncü şəxslər üçün maddi və sair nemətin, imtiyazın və ya güzəştin istənilməsi və ya alınması - şərti maliyyə vahidinin üç min mislindən beş min mislinədək miqdarda cərimə və ya əmlakı müsadirə olunmaqla üç ildən yeddi ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Aktiv nüfuz alveri ilə bağlı müddəə isə qeyd ediləni müəyyən edir: maddə 312-2, "Şəxsə öz həqiqi və ya güman edilən təsir imkanlarından istifadə edərək vəzifəli şəxsin qərarına qanunsuz təsir etmək üçün maddi və sair nemətin, imtiyazın və ya güzəştin verilməsi - şərti maliyyə vahidinin min mislindən iki min mislinədək miqdarda cərimə və ya əmlakı müsadirə olunmaqla iki ildən beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır".

²¹ Rəsmilər bildirmişlər ki, bu dəyişikliklər aprel ayında qəbul edilmiş və 2006-cı il may ayında qüvvəyə minmişdir. CM-nə əlavə edilmiş yeni maddə (193-1) müəyyən edir ki, Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərini və ya digər əmlakı leqallaşdırma, yəni cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilə-bilə pul vəsaitlərinə və ya digər əmlaka qanuni status vermək, onların əldə edilməsinin həqiqi mənbəyini gizlətmək məqsədilə belə pul vəsaitləri və ya əmlakdan istifadə etməklə maliyyə əməliyyatlarını və ya digər əqdləri həyata keçirmə - şərti maliyyə vahidinin iki min mislindən beş min mislinədək miqdarda cərimə və ya üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə, əmlakı müsadirə olunmaqla iki ildən beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Müəyyən ağırlaşdırılmış

hallar sanksiyanın artırılmasına imkan verir. (Bu məruzədə "Mövzu IV" bax)

²² CM-nin 15-ci maddəsi cinayətləri xarakterindən və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə asılı olaraq 4 kateqoriyaya bölür.

1. böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət əməlləri (maksimum cəza 2 il azadlıqdan məhrum etmədir);
2. "az ağır" cinayətlər (2 ildən 7 ilədək müddətə həbs cəzası);
3. ağır cinayətlər (7 ildən 12 ilədək müddətə həbs cəzası); və;
4. xüsusilə ağır cinayətlər (12 ildən artıq olan cinayətlər);

bütün sahələrinin korrupsiyaya geniş məruz qalması təəssüratı yaranmışdır²³. Bununla belə, səfər zamanı Qrup nümayəndələri Azərbaycanda korrupsiyanın səviyyəsi və qavranması barədə suallar verdikdə, təkrarən bir neçə dəfə qeyd olundu ki, "korrupsiya bütün dünyanı əhatə edən bir problemdir və Azərbaycanda dünyanın bir hissəsidir". Qrupla görüşən bir neçə rəsmilər bildirmişlər ki, korrupsiya Azərbaycanda "geniş yayılmışdır" lakin onlar hansı sahənin daha çox korrupsiyaya uğramasını, onun hansı formada təzahür etməsini və onun səbəblərini bildirməkdə çətinlik çəkirlər. Qrup qeyd edir ki, bəzi beynəlxalq təşkilatlar, şirkətlər və eyni zamanda qeyri hökumət təşkilatları Azərbaycanda korrupsiya fenomenin qavranılması üzrə tədqiqatlar və araşdırmalar aparmışdır. Bununla belə, bu araşdırmaların Azərbaycanda korrupsiyanın qavranma səviyyəsini tam əks etdirdiyini hesab etmək olmaz. Qrup hesab edir ki, korrupsiyanın qarşısının alınmasında və onunla mübarizədə birbaşa iştirak edən yerli təşkilatlar tərəfindən toplanılmış məlumatlar və faktlar əsasında hərtərəfli araşdırmanın aparılması faydalı olardı. Bu cür araşdırma korrupsiyaya qarşı siyasətin daha səmərəli olmasını təmin edər, Dövlət Proqramı ilə əhatə olunmayan və əlavə tədbirlər görülməsini tələb edən mümkün sahələri müəyyən edər və aidiyyəti tərəflər üçün Azərbaycanda korrupsiyanın səviyyəsi, səbəbləri, forması və onun qarşısının alınması üçün zəruri tədbirlər barədə daha geniş anlayış yarada bilər. **Bununla əlaqədar, Qrup Azərbaycanda korrupsiyanın səviyyəsi barədə daha ətraflı məlumatın əldə edilməsi, onun səbəblərini, xüsusiyyətlərini və ən çox məruz qalan sektorları müəyyən etmək üçün hərtərəfli araşdırmanın aparılmasını tövsiyə edir.**

22. Hökumət korrupsiyaya qarşı mübarizədə təxirəsalınmaz tədbirlər görülməsini əsas tutaraq, korrupsiyanın səbəblərini və onunla mübarizə vasitələrini müəyyən edən korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə hərtərəfli Dövlət Proqramını (2004-2006) qəbul etmişdir. Dövlət Proqramında göstərilmiş tədbirlər bəzən ümumi sözlərlə ifadə edilmiş və bəzi hallarda tədbirin icrası üçün dəqiq orqan göstərilməmişdir. Lakin bunlara baxmayaraq, Qrup Azərbaycan rəsmilərini proqramın tamlığı, hərtərəfliliyi üçün alqışlayır. Qrup həmçinin rəsmilərlə həmfikiridir ki, korrupsiyanın qarşısını yalnız repressiv üsullarla almaq mümkün deyil və bu baxımdan Dövlət Proqramına bir sıra preventiv tədbirlərin əlavə edilməsini alqışlayır. Qrup qəbul edir ki, Dövlət Proqramında nəzərdə tutulmuş dövlət qulluqçularının maarifləndirilməsi və onların əmək haqlarının qaldırılması, onların gələcəkdə rüşvət istəmə və alması maraqlarını azaldacaq və gələcək perspektivə vəziyyətin dəyişməsində əhəmiyyətli tədbir olacaqdır. Bu cür tədbirlərin uğuruna sübut kimi, yol polislərinin əmək haqlarının artırılmasından sonra, onlar tərəfindən istənilən rüşvətin əsaslı dərəcə azalmasını göstərmək olar. Bununla belə Qrup bununla əlaqədar qeyd etmək istəyir ki, bu cür tədbirlər bütün dövlət qulluqçuları üçün tətbiq edilməlidir. Korrupsiyaya qarşı səmərəli mübarizə üçün potensial instusional və qanunvericilik bazası yaradılmışdır. Azərbaycan artıq çətin mərhələyə - ictimaiyyətin maarifləndirilməsi (özlə sektorda daxil olmaqla), dövlət qulluğunda olan işçilərin təlimləri və daha mühüm isə Dövlət Proqramının və müvafiq qanunvericiliyin effektiv tətbiqi mərhələsinə keçmişdir. Göstərilən aktların tətbiqi Azərbaycanda korrupsiyanın azaldılmasında uğurun əldə edilməsi üçün ən mühüm məsələdir. **Qrup tövsiyə edir ki, Dövlət Proqramında nəzərdə tutulmuş tədbirlərin müəyyən edilmiş müddətlərdə yerinə yetirilməsini və əlaqədar sektorlar üzərində arzu olunan təsirini dəyərləndirmək üçün tədbirlər müəyyən edilsin.**

²³ Azərbaycan rəsmiləri bildirdilər ki, onlar bu cür dəyərləndirmə ilə razı deyillər.

II Korrupsiyanın qarşısının alınmasına və onunla mübarizəyə məsul qurumların müstəqilliyi, ixtisaslaşması və sərəncamlarında olan vasitələr.

a. Vəziyyətin təsviri

23. Əsas təşəbbüslər bölməsində ətraflı təsvir edilən Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiyaya əlavə olaraq, "Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında" qanunun 4-cü maddəsi bütün dövlət orqanları üçün səlahiyyətləri çərçivəsində korrupsiyaya qarşı mübarizəni həyata keçirmə öhdəliyini müəyyən edir. Bir sıra digər dövlət qurumları öz səlahiyyətləri çərçivəsində korrupsiyaya qarşı mübarizəyə məsuldurlar.

Prokurorluq

24. Prokurorluq orqanlarının əsas funksiyaları Konstitusiyanın 133-cü maddəsi ilə müəyyən edilmişdir. Həmin maddəyə əsasən Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada qanunların eyni cür və dürüst icra və tətbiq olunmasına nəzarət edir; qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət işləri başlayır və istintaq aparır; məhkəmədə dövlət ittihamını müdafiə edir; məhkəmədə iddia qaldırır; məhkəmə qərarlarından protest verir. Prokurorluq orqanlarının funksiyaları daha sonra "Prokurorluq haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə müəyyən edilmişdir. Bu qanun həmçinin müəyyən edir ki, prokurorluq cinayət işlərini başlayır və istintaqı aparır, ilkin istintaqa prosessual rəhbərliyi həyata keçirir və təhqiqat və əməliyyat-axtarış orqanlarının fəaliyyətində qanunların icra və tətbiq olunmasına nəzarət edir.
25. Prokurorluq Baş Prokurorluqdan, Hərbi Prokurorluqdan, Naxçıvan Muxtar Respublikasının prokurorluğundan, rayon şəhər prokurorluqlarından, hərbi prokurorluqlar və yardımçı qurumlardan (tədris-elm müəssisələri, mətbuat orqanları, mətbəə, sosial-məişət, təsərrüfat təyinatlı qurumlar) ibarətdir. Baş Prokurorluq 13 idarədən ibarət təşkil edilmişdir. Azərbaycanda prokurorların ümumi sayı 1060-dır.
26. Cinayət sistemi məcburi və diskresion səlahiyyətlərə əsaslanan cinayət təqibindən ibarət qarışıq sistemidir. Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 37-ci maddəsi cinayət təqibinin xüsusi, ictimai-xüsusi və ya ictimai ittiham kimi həyata keçirilməsini fərqləndirir. Xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibi yalnız zərər çəkmiş şəxsin böhtan, təhqir, əqli mülkiyyət hüququnun pozulması ilə əlaqədar şikayətləri əsasında başlanılır. İctimai-xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibi zərər çəkmiş şəxsin şikayəti əsasında və ya həmin Məcəllənin 37²⁴-ci maddəsində nəzərdə

²⁴ Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 37-ci maddəsi müəyyən edir ki, "İctimai-xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibi zərər çəkmiş şəxsin şikayəti əsasında və ya bu Məcəllənin 37.5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda prokurorun təşəbbüsü ilə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 127, 128, 129.2, 130.2, 131.1, 132—134, 142.1, 149.1, 150.1, 151, 156—158, 163, 175—177.1, 178.1, 179.1, 184.1, 186.1, 187.1, 190.1, 197 və 201.1-ci maddələrində göstərilən cinayətlərə görə həyata keçirilir" Qeyd olunan hüquqpozmalara bədənə zərər yetirmə, hücum etmə, oğurluq, əzab vermə, zorlama, dələduzluq, ticarət nişanlarının qeyr qanuni istifadəsi aiddir.

CPM-si həmçinin müəyyən edir ki: İctimai-xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibi zərər çəkmiş şəxsin şikayəti olmadan prokuror tərəfindən yalnız aşağıdakı hallarda başlanıla bilər:

37.5.1. törədilmiş cinayət dövlətin və ya cəmiyyətin mənafeyinə toxunduqda;

37.5.2. cinayət hakimiyət nümayəndəsi və ya dövlət orqanlarının digər vəzifəli şəxsləri tərəfindən, yaxud onlara qarşı törədildikdə;

37.5.3. cinayət hamilə vəziyyətdə olan qadın, qoca və köməksiz vəziyyətdə olan şəxs barəsində törədildikdə;

tutulmuş hallarda prokurorun təşəbbüsü ilə həyata keçirilir. Korrupsiya halları da daxil olmaqla (məsələn: vəzifəli şəxsin aktiv və passiv rüşvətxorluğu), bütün digər hallarda cinayət təqibi məcburi (mütləq) qaydada həyata keçirilməlidir.

27. Cinayət Prosesual Məcəllənin 214 və 215-ci maddələri hansı hüquqpozmalara üzrə hansı qurumun (polis, Vergilər Nazirliyi, Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi və ya Gömrük komitəsi) ibtidai və sonrakı istintaqı və hansı hüquqpozmaları üzrə istintaqın prokurorluq²⁵ orqanları tərəfindən aparılmasını dəqiq müəyyən edir. Vəzifəli şəxsin aktiv və passiv rüşvətxorluğu ilə (maddə 311 və maddə 312) əlaqədar cinayət təqibi prokurorluq orqanlarının səlahiyyətlərinə aid edilmişdir. Prokurorluq immunitet hüququ olan şəxslərə qarşı (bu halda istintaq Baş Prokurorun əlindədir) olan ittihamların istintaqına və həmçinin Prezident, Parlament üzvləri, Baş Nazir, hakimlər, Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdəki diplomatları, Azərbaycandakı xarici diplomatlar və prokurorluq, məhkəmə, polis, vergi gömrük və təhlükəsizlik orqanları əməkdaşları tərəfindən vəzifədən sui-istifadə vasitəsilə yol verilmiş cinayətlər üzrə ittihamların istintaqına məsuldur.
28. 2004-cü il may ayında korrupsiya hallarının və digər korrupsiya ilə əlaqədar halların (vəzifədən sui-istifadə, dələduzluq və s) istintaqı və cinayət təqibinin həyata keçirilməsi üçün Baş Prokurorluğun nəzdində ixtisaslaşmış qurum Korrupsiyaya qarşı Mübarizə İdarəsi yaradılmışdır. İdarənin 40 nəfər prokurorla komplektləşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Lakin Qrupun səfəri zamanı bu rəqəmin ancaq yarısı qədər işçi götürülmüşdür. Bu idarənin prokurorları bütün hüquq mühafizə orqanlarından korrupsiya halları ilə əlaqədar məlumatları əldə etmək və bu hallar üzrə istintaq aparma səlahiyyətinə malikdirlər. Korrupsiya və korrupsiya ilə əlaqədar hallarının araşdırılmasına və istintaqına əlavə olaraq İdarənin nizamnaməsinə əsasən İdarə həmçinin korrupsiyaya qarşı mübarizədə preventiv tədbirlər həyata keçirməlidir. Korrupsiyaya qarşı mübarizə İdarəsinin təhlükəsizlik şöbəsi həmçinin prokurorluq əməkdaşlarının fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirir və təşkilat analitik şöbə ilə əlaqə qurur. Daxili təhlükəsizlik şöbəsinin əsas vəzifələrindən biri prokurorluq sistemində mümkün daxili korrupsiya hallarını araşdırmaqdır. Korrupsiyaya qarşı Mübarizə İdarəsi ildə bir dəfə öz fəaliyyəti barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə və Korrupsiyaya qarşı Mübarizə üzrə Komissiyaya məlumat verir.
29. Prokurorluq orqanlarına qulluğa qəbul müsabiqə əsasında açıq imtahan və müsahibə yolu ilə həyata keçirilir. Baş Prokurorun vəzifəyə təyin edilməsi və vəzifədən azad edilməsi Parlamentin razılığı ilə Respublika Prezidenti tərəfindən həyata keçirilir (Konstitusiyaya maddə 133). Baş Prokurorun müavinləri, ixtisaslaşmış prokurorluq idarələrinin rəhbərləri, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Prokuroru Baş Prokurorun tövsiyəsi ilə Respublika Prezidenti tərəfindən təyin edilir; rayon/şəhər prokurorları və ya ixtisaslaşmış prokurorlar Baş Prokuror tərəfindən Respublika Prezidentinin razılığı ilə təyin edilir.

37.5.4. cinayət hədə-qorxu, məcburiyyət təsiri altında və ya onu törətmiş şəxsdən asılı vəziyyətdə olan digər şəxs barəsində törədildikdə;

37.5.5. cinayət fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və ya cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmamış şəxs tərəfindən və ya ona qarşı törədildikdə.

²⁵ İstintaq Prokurorluq orqanları tərəfindən aparıldıqda, bu əsasən Baş Prokurorluğun idarəsi olan "Prokurorluqda istintaqa nəzarət idarəsi" tərəfindən həyata keçirilir. Əgər istintaq başqa qurum tərəfindən həyata keçirilirsə (Polis, Vergilər Nazirliyi və s) nəzarət Baş Prokurorluğun iki müxtəlif idarəsi tərəfindən həyata keçirilə bilər". Əgər istintaqın əhatəsi bir neçə qurumun sahəsinə düşürsə Baş Prokurorun qərarı ilə birgə istintaq qrupu yaradıla bilər. İstisna hallarda CPM-nin 215-ci maddəsində müəyyən edildiyi kimi, Baş Prokuror istintaqın aparılmasını bir qurumdan digərinə keçirə bilər.

30. CPM-nin 84 (4) maddəsinə əsasən İbtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror yuxarı prokurorun göstərişlərini yerinə yetirməlidir. Bu qaydaya görə araşdırmaya məsul olan prokurorun işin icraatına xitam verilməsi barədə verdiyi hər bir qərar yuxarı prokuror tərəfindən ləğv edilə bilər²⁶. Bununla belə yuxarı prokurorun göstərişləri ilə razı olmayan ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror öz əsaslandırılmış etirazını yuxarı prokurora göndərə bilər (işin icraatına xitam verilməsi barədə verilən göstəriş də daxil olmaqla). Əgər yuxarı prokuror aşağı prokurorun göstərdiyi arqumentlərlə razılaşırsa cinayət işi üzrə ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi digər prokurora tapşırırsa, aşağı prokuror bu qərardan Baş Prokurora şikayət edə bilər. Bundan əlavə Qrupa bildirilmişdir ki, heç bir kənar qurum prokurorluğun qərarlarına müdaxilə edə bilməz.
31. İntizam tədbirləri prokurorlara “Prokurorluq orqanlarında xidmət keçmə haqqında” və “Prokurorluq haqqında” qanunlar əsasında tətbiq edilə bilər. Bu tədbirlərə töhmət vermə, vəzifədə aşağı salınma və prokurorluq orqanlarından xaric etmə daxildir. Prokurorlara qarşı intizam tədbirləri Baş Prokuror²⁷ tərəfindən tətbiq edilə bilər. Yuxarı prokurorlar aşağı prokurorlara qarşı intizam tədbirlərinin görülməsi üçün Baş Prokurora müraciət edə bilərlər. İntizam tədbirinin tətbiq edilməsi barədə qərardan məhkəməyə şikayət verilə bilər.
32. Korrupsiya ilə əlaqədar treyninqlər prokurorların qulluğa qəbul edilərkən ilk 3 ayda keçdikləri tədrisin tərkib hissəsidir. Bundan əlavə Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Dövlət Proqramı korrupsiyaya qarşı mübarizə aparan qurumların nümayəndələrinin, o cümlədən prokurorların tədris və seminarlara cəlb edilməsini nəzərdə tutmuşdur. Lakin qrupun səfəri müddətində bu cür təlimlər keçirilməmişdir.²⁸
33. Prokurorlar üçün davranış kodeksinin layihəsi 2005-ci ildə hazırlanmışdır, lakin səfər zamanı qəbul edilməmişdir.

Polis

34. Polis (həmçinin daxili işlər orqanları adlandırılır) ictimai asayişin və təhlükəsizliyin qorunmasına cavabdehdir. Polisin həm preventiv, həm də istintaq səlahiyyətləri vardır. Polis Daxili İşlər Nazirliyinin bir hissəsidir və ona Respublika Prezidenti tərəfindən təyin edilmiş daxili işlər naziri tərəfindən rəhbərlik edilir. Hər 10,000 sakinə təqribən 28 polis əməkdaşı düşür (ümumi olaraq təqribən 23000-dək polis zabiti). Polis bütün ölkə üzrə paytaxt Bakı şəhəri də daxil olmaqla 84 rayonda təşkil edilmişdir. İstintaqın ilkin mərhələsində, polislərin bir neçə istintaq işlərini (insanların dindirilməsi, sorğuların verilməsi, müşahidələrin aparılması və şəxslərin müəyyən edilməsi kimi məsələlər də daxil olmaqla) yerinə yetirmək səlahiyyəti var; bununla belə polisdən prokurorluq orqanlarını aparılmış istintaq işləri barədə gecikmə olmadan məlumatlandırmaq tələb edilir.
35. Korrupsiya halları ilə əlaqədar istintaqların prokurorluğun sahəsinə aid olmasına baxmayaraq, polisler də bu hallarda (bəzilərinə) ilkin istintaq tədbirlərini həyata

²⁶ Əgər prokuror cinayət icraatın dayandırılması barədə qərar verirsə, zərərçəkən bu barədə daha böyük prokurora və ya məhkəməyə şikayət edə bilər.

²⁷ İntizam tədbirləri görmək səlahiyyəti – müəyyən məhdudiyətlərlə - Hərbi prokurora, Naxçıvan Respublikasının Prokuroruna və Bakı şəhər Prokuroruna ötürülə bilər.

²⁸ Qrupun səfərindən sonra Azərbaycan hökumətinin nümayəndələri məlumat vermişlər ki, 2006-cı ilin 1-ci semestrində korrupsiya ilə əlaqədar mövzularda təlim mərkəzlərində 3 kurs keçirilmişdir.

keçirə bilər. Korrupsiya hallarının araşdırılması ilə məşğul olan əsas polis qurumu 7 bölümdən və 75 polis zabitindən ibarət olan Mütəşəkkil Cinayətkarlığa qarşı Mübarizə İdarəsidir. Bu idarənin tərkibində 2005-ci il may ayında yaradılan və 10 polis zabit heyəti olan “korrupsiya cinayətlərində əməliyyat axtarış şöbəsi” yaradılmışdır. Şöbə korrupsiya hüquqpozmaları ilə bağlı əməliyyat axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsinə cavabdehdir. Bu qurum ölkənin istənilən ərazisində korrupsiya halları ilə əlaqədar istintaqların gedişinə cəlb edilə bilər; o xüsusi müəyyən edilmiş ad-hoc qrupların tərkibində digər qruplarla əməkdaşlıq edə bilər və Korrupsiyaya qarşı mübarizə İdarəsi (Baş prokurorluğun nəzdində) ilə əməkdaşlıq şəraitində istintaqda iştirak edə bilər. Bununla belə, səfər zamanı bu qurumun yalnız bir neçə kiçik məsələlərlə məşğul olması bildirilmişdir. İstintaq və İlkin istintaq idarəsi, Cinayət-axtarış idarəsi/7-ci İdarə, Narkotiklərlə mübarizə İdarəsi, Daxili Təhlükəsizlik İdarəsi və İnterpolun Milli Bürosu korrupsiya halları ilə əlaqədar ibtidai istintaqa cəlb edilə bilən digər polis idarələridir.

36. Korrupsiya ilə əlaqədar ibtidai istintaqın aparılması üçün yaradılmış qurumun heyətindəki polis zabitləri korrupsiya halları ilə əlaqədar istintaqın aparılması üzrə bəzi treyninqlər keçirlər. 2006-cı ildə Daxili İşlər Nazirliyinin Tədris Mərkəzi tərəfindən korrupsiya ilə əlaqədar əlavə tədbirlərin keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.
37. Mümkün daxili korrupsiya halları ilə əlaqədar, Daxili İşlər orqanlarının İntizam Nizamnaməsi»nin 62-ci maddəsinə müvafiq olaraq polis işçiləri öz vəzifələrini icra edərkən qanunçuluğun pozulması, sui-istifadə halları, daxili işlər orqanlarının xidməti fəaliyyətinə mənfi təsir göstərən nöqsan və çatışmazlıqlar aşkar etdikdə, bu barədə eləcə də onlara məlum olan korrupsiya halları haqqında bilavasitə rəisə məruzə etməli, zəruri hallarda yuxarı rəisə məlumat verməlidirlər. Bu barədə məruzə edilmiş yuxarı şəxs əgər lazım bilərsə Daxili Təhqiqatlar İdarəsinə araşdırmanın başlanması barədə müraciət etməli, İntizam Nizamnaməsinə uyğun tədbirlər görməli və ya cinayət xarakterli materialları müvafiq orqanlara təqdim etməlidir. “Polis haqqında” qanunun 33-cü maddəsinə əsasən, əgər polis öz xidməti dövründə hər hansı qanun pozuntusuna yol vermişsə, “xidmət və icra intizamını” pozmuşsa və ya polis adına xələl gətirə biləcək hər hansı bir hərəkətə yol vermişsə ona qarşı töhmət, rütbədə aşağı salınma və polis orqanlarından xaric etmə kimi intizam tədbirləri tətbiq edilə bilər. Daxili İşlər Nazirliyinin Daxili Təhlükəsizlik İdarəsi daxili (ümumi) nəzarəti həyata keçirir və nazirlikdə qaydaların riayət olunmasına nəzarət edir. Əgər Daxili Təhlükəsizlik İdarəsi mümkün korrupsiya hüquqpozması müəyyən edərsə, o işi Daxili Təhqiqatlar İdarəsinə verir. Daxili Təhqiqatlar İdarəsi korrupsiya və korrupsiyaya şərait yaradan hüquqpozmaları törətmiş əməkdaşlara qarşı intizam tədbirləri görür və cinayət işinin başlanması üçün aşkarladığı məlumatları müvafiq istintaq orqanlarına, daha dəqiq DİN-nin Mütəşəkkil Cinayətkarlığa qarşı mübarizə İdarəsinə və ya Baş Prokurorluğun Korrupsiyaya qarşı mübarizə İdarəsinə təqdim edir.

Vergilər Nazirliyi

38. Korrupsiya hüquqpozmalarının istintaqı eyni zamanda Vergilər Nazirliyinin Vergi Cinayətlərinin İbtidai Araşdırılması İdarəsi tərəfindən də həyata keçirilə bilər. İdarə vergidən yayınma halları (və çox az sayda digər cinayətlər) üzrə istintaq apararkən korrupsiya hüquqpozmaları ilə əlaqədar məlumatlarla qarşılaşarlarsa istintaqı özü davam etdirə bilər. Bu cinayətlərin araşdırılmasında Vergilər Nazirliyi həmçinin əməliyyat axtarış tədbirlərindən istifadə edə bilər. İstintaq İdarəsinin 120 nəfərlik heyəti var və onların bütün ölkə üzrə (öz istintaq səlahiyyətləri çərçivəsində) işlərin

istintaqını aparmaq səlahiyyəti vardır. İdarə işləri birbaşa Prokurorluğa göndərir (polisə yox), ancaq keçmişdə polislə müştərək bir neçə istintaq qrupları yaratmışdır. Vergilər Nazirliyinin departamentinin heyəti üçün treyninqlər onların öz tədris mərkəzlərində və Baş Prokurorluğun tədris mərkəzində keçirilmişdir.

Məhkəmələr

39. Azərbaycanda cinayət işləri üzrə yurisdiksiyası olan məhkəmələr aşağıdakılardır:

- Birinci instansiya məhkəmələri

Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 67-70-ci maddələrinə əsasən rayon şəhər məhkəmələri, hərbi məhkəmələr, ağır cinayətlərə dair işlər üzrə məhkəmə və ağır cinayətlərə dair işlər üzrə hərbi məhkəmələr birinci instansiya məhkəmələri qismində fəaliyyət göstərirlər.

- Apellyasiya məhkəmələri

Naxçıvan Muxtar Respublikasının rayon (şəhər) məhkəmələri istisna olmaqla (CPM maddə 71-72) Apellyasiya Məhkəməsi birinci instansiya məhkəmələrinin qərarlarından olan şikayətlərə baxır.

- Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsi

Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsi, Naxçıvan Muxtar Respublikasının rayon (şəhər) məhkəmələrinin qərarlarından olan apellyasiya şikayətlərinə baxır.

- Ali Məhkəmə

Ali Məhkəmə bütün aşağı məhkəmələrin, o cümlədən Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsinin qərarlarından verilən şikayətlərə baxır.

40. Azərbaycanda ümumilikdə 105 məhkəmə və 329 hakim var. Azərbaycan rəsmiləri məlumat vermişlər ki, hakimlərin sayı yaxın gələcəkdə əhəmiyyətli dərəcədə artırılacaqdır.

41. Konstitusiyanın 127-ci maddəsinə əsasən “hakimlər müstəqildir, onlar ancaq Konstitusiyaya və Azərbaycan Respublikasının qanunlarına tabedirlər və onlar müəyyən edilmiş müddət ərzində dəyişdirilə bilməzlər”. Hakimlər pensiya yaşına qədər olan müddətədək (65 yaş) təyin edirlər və ancaq Parlamentin sadə səs çoxluğu ilə (63 səs) qəbul edilmiş qərara əsasən işdən kənarlaşdırıla bilərlər. Konstitusiya Məhkəməsi, Ali Məhkəmə və Apellyasiya məhkəmələrinin hakimləri üçün bu səs sayı 83 müəyyən edilmişdir. Əgər hakimlərə münasibətdə “Məhkəmələr və Hakimlər haqqında” qanunun 113-cü maddəsinin tələblərindən biri tətbiq edilə bilsə²⁹, Ali Məhkəmə və ya Ədliyyə Nazirliyinin müraciəti əsasında Məhkəmə Hüquq Şurası tərəfindən qərar qəbul edildikdən sonra Respublika Prezidenti Parlamentə hakimin işdən kənarlaşdırılması barədə müraciət edə bilər.

²⁹ Məsələn: İşə baxılması zamanı məhkəmə tərəfindən aydın qanun pozuntusuna yol verilmişdir, əgər hakimə qarşı il ərzində iki dəfədən artıq inzibati tədbirlər tətbiq edilmişsə və ya o, öz vəzifəsinə uyğun olmayan fəaliyyət növü ilə məşğul olmuşdursa

Konstitusiyanın 126 (2)-ci maddəsinə əsasən hakimlər səlahiyyətləri müddətində heç bir başqa seçkili və təyinatlı vəzifə tuta bilməzlər, elmi, pedaqoji və yaradıcılıq fəaliyyətindən başqa heç bir sahibkarlıq kommersiya və digər ödənişli fəaliyyətlə məşğul ola bilməzlər. Bundan əlavə onlar siyasi fəaliyyətlə məşğul ola bilməz və siyasi partiyalara üzv ola bilməzlər, vəzifə maaşından, habelə elmi, pedaqoji və yaradıcılıq fəaliyyətinə görə aldığı vəsaitdən başqa məvacib ala bilməzlər.

42. Hakimlərin seçilməsi “Məhkəmələr və Hakimlər haqqında” 1997-ci il qanunu ilə tənzimlənərək (2005-ci ildə dəyişikliklər edilmişdir) Hakimlərin Seçki Komitəsi (Məhkəmə Hüquq Şurası tərəfindən yaradılmış hakim və müxtəlif ekspertlərdən ibarət 11 üzvlük komitə) tərəfindən təşkil olunan yazılı və şifahi imtahanlar əsasında keçirilir. Uzun müddətli treyninqlərdən və Məhkəmə-Hüquq Şurasının dəyərləndirməsindən sonra namizədlər Məhkəmə Hüquq Şurası tərəfindən Respublika Prezidentinə təqdim edilir. Birinci instansiya hakimləri Prezidentin sərəncamı ilə təyin edirlər. Ali Məhkəmə və Apelyasiya məhkəməsinin hakimləri Prezidentin təklifi əsasında Parlament tərəfindən təyin edirlər.
43. Məhkəmə Hüquq Şurası 15 üzvdən ibarət müstəqil qurumdur³⁰. Məhkəmə Hüquq Şurası məhkəmə sisteminin təşkilinin təmin edilməsi, hakim vəzifələrinə seçilməsinin təşkili, onların iş yerinin dəyişdirilməsi, vəzifədə irəli çəkilməsi və fəaliyyətlərinin qiymətləndirilməsi, habelə məhkəmələr və hakimlərlə bağlı digər məsələləri həll edən orqandır. Məhkəmə Hüquq Şurasının həmçinin Ali Məhkəmənin, Apelyasiya Məhkəməsinin və Naxçıvan Muxtar Respublikası Məhkəməsinin sədrinin və Ədliyyə Nazirinin müraciəti əsasında hakimlərə qarşı intizam icraatına başlaya bilmə səlahiyyəti vardır³¹. Məhkəmələr və Hakimlər haqqında 1997-ci il qanununa (2005-ci ildə dəyişikliklər edilmişdir) əsasən Məhkəmə Hüquq Şurası hakimlərə töhmət verə və ya müvafiq icra orqanına (Respublika Prezidentinə) hakimin başqa bir yere keçirilməsi, aşağı vəzifəyə endirilməsi və ya tutduğu vəzifədən kənarlaşdırılması barədə təkliflər verə bilər. İntizam tədbirlərinə qarşı şikayətlərdən Ali Məhkəmənin Plenumuna şikayət verilə bilər.
44. Hakimlərin öz davranış kodeksləri vardır. Səfər zamanı hakimlər üçün yeni davranış kodeksi hazırlanırdı.

Korrupsiyanın istintaqı: əməliyyat axtarış tədbirləri, bank sirri və şahidlərin mühafizəsi

45. Mümkün cinayət halları, o cümlədən korrupsiya halları ilə əlaqədar istintaq aparılarkən polis əməliyyat axtarış tədbirlərindən istifadə edə bilər. Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi, Vergilər Nazirliyi və Dövlət Gömrük Komitəsi həmçinin müəyyən əməliyyat axtarış tədbirlərindən istifadə edə bilər. Prokurorluq orqanları özləri birbaşa olaraq əməliyyat axtarış tədbirlərindən istifadə edə bilməzlər, ancaq cinayət təqibi zamanı onlar polislərə (və ya digər başqa bir istintaq orqanına) bu cür vasitələrdən istifadə

³⁰ Ədliyyə Naziri, Ali Məhkəmənin sədri, Prezident tərəfindən təyin edilmiş şəxs, Parlament tərəfindən təyin edilmiş şəxs, Ədliyyə Naziri tərəfindən təyin edilmiş şəxs, Vəkillər Kollegiyası tərəfindən təyin edilmiş hüquqşünas, Baş Prokuror tərəfindən təyin edilmiş şəxs, hakimlər assosiasiyasının təklifi əsasında bir sıra müxtəlif məhkəmələrdən təyin edilmiş hakimlər, - təyinatlar məhkəmələrə uyğun olaraq Ədliyyə nazirliyi, Ali Məhkəmə, Konstitusiya Məhkəməsi və Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsi tərəfindən edilmişdir.

³¹ Bununla belə, “Hakimlər və Məhkəmələr” haqqında qanunun 112-ci maddəsinə əsasən fiziki və hüquqi şəxslər birbaşa olaraq hakimlərə qarşı inzibati tədbirlərin başlanılması üçün Məhkəmə Hüquq Şurasına müraciət edə bilərlər əgər onlarda hakimlər tərəfindən “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” qanunun 9-cu maddəsi ilə müəyyən edilmiş korrupsiya hüquqpozmalarına yol verilməsi barədə məlumat olarsa. Əgər hakimin hər hansı bir korrupsiya əməlinə cəlb olunması sübuta yetirilərsə, Məhkəmə Hüquq Şurası ona töhmət verə, vəzifədə aşağı sala və ya yerini dəyişdirə bilər.

etmələri üçün tapşırıq verə bilər. “Əməliyyat axtarış fəaliyyəti haqqında” qanun 18 əməliyyat axtarış tədbiri müəyyən edir. Bunlara telefon danışıqlarına qulaq asma, poçt teleqraf və digər göndərişlərin yoxlanılması, müşahidələr, nəzarətli göndəriş, nəzarət qaydasında mal alınması, cinayətkar qruplara daxil edilmə; hüquqi şəxsin yaradılması və s. aiddir³². Müəyyən əməliyyat axtarış tədbirləri³³ ancaq hakimin qərarı əsasında tətbiq edilə bilər; digər əməliyyat axtarış tədbirləri istintaq orqanlarının və əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin səlahiyyətli subyektlərinin qərarı əsasında tətbiq edilə bilər. Əməliyyat axtarış tədbirlərinin tətbiqi zamanı “Əməliyyat axtarış fəaliyyəti haqqında” qanunun tələblərinə riayət olunmasına nəzarət Baş Prokuror və onun tərəfindən müvəkkil edilmiş prokurorlar tərəfindən həyata keçirilir. “Əməliyyat axtarış tədbirlərinin tətbiqi ilə əlaqədar əməliyyat axtarış fəaliyyətinin subyektləri arasında səlahiyyətlərin bölgüsü haqqında” Prezident sərəncamı hansı qurumların hansı əməliyyat tədbirlərini tətbiq edə biləcəklərini müəyyən edir. Məsələn, poçt, teleqraf və digər göndərişlərin yoxlanılması yalnız Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi, telefon danışıqlarına qulaqasma yalnız polis və Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilə bilər.

46. Korrupsiya hüquqpozmalarının istintaqında bank sirri formasında olan hüquqi maneələrlə əlaqədar qeyd edilməlidir ki, “Banklar haqqında” qanun bank məlumatlarının vergi orqanları istisna olmaqla aşkarlanmasını qadağan edir. Bununla belə maliyyə sövdələşmələri, bank hesabları və vergi ödənişləri barədə məlumat cinayət təqibi (ibtidai istintaq deyil) həyata keçirilərkən prokurorluq orqanları tərəfindən məhkəmə qərarı əsasında CPM-nin 177-ci maddəsinə əsasən əldə edilə bilər.
47. Şahidlərin müdafiəsi “Cinayət prosesində iştirak edən şəxslərin dövlət müdafiəsi haqqında” qanun əsasında həyata keçirilir. Bu qanun həmçinin korrupsiya halları ilə əlaqədar şahidlərin müdafiəsinə tətbiq edilir. Bu qanunla müdafiə olunan şəxslər (“müdafiə olunan şəxslər”) hüquq-mühafizə orqanlarına cinayət haqqında məlumat vermiş şəxslər (və ya cinayətin aşkar edilməsində, qarşısının alınmasında və ya açılmasında iştirak etmiş şəxslər); cinayət işi üzrə zərər çəkmiş şəxslər, şahidlər, onların qanuni nümayəndəsi, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslər, mülki iddiaçı, ekspert və tərcüməçilərdir. Qanuna əsasən, “müdafiə olunan şəxsi”-in öldürməklə hədələnməsi və onun özünə və əmlakına qarşı zorakı tədbirlərin tətbiqi barədə məlumatlar müdafiə tədbirlərinin o cümlədən təhlükəsiz yerdə yerləşdirmə və ya onu başqa yaşayış yerinə köçürmə tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün əsasdır. Müdafiə tədbirləri Daxili İşlər Nazirliyi (polis) və Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi tərəfindən tətbiq olunur. Şahidlərin mühafizəsi ilə məşğul olacaq xüsusi heç bir qurum yoxdur.

b. Təhlil

Korrupsiyaya qarşı mübarizə aparan qurumlar

48. Səfər zamanı Qrup tərəfindən əldə edilmiş məlumatlara əsasən demək olar ki, korrupsiyanın qarşısının alınmasına, istintaqında və qərarların verilməsinə məsul olan qurumlar korrupsiya hallarının istintaqı zamanı siyasi və başqa müdaxilələrə

³² Sonuncu iki əməliyyat axtarış tədbiri (cinayətkar qrupun infiltrasiyası və onun hüquq şəxslə birləşməsi) yalnız ağır cinayətlərin, açılması və ya qabaqalayıcı tədbir kimi istifadə edilə bilər. Ağır cinayətlərə maksimum həbs cəzası 12 ili keçməyən cinayətlər, mütəşəkkil və ya kriminal qruplar tərəfindən törədilmiş cinayətlər və xüsusilə təhlükəli dövlət əleyhinə olan cinayətlər aiddir.

³³ Telefon danışıqlarına qulaq asma, poçt teleqraf və digər göndərişlərin yoxlanılması, kompüterlərdən informasiyanın götürülməsi və s.

məruz qalmırlar. Qrup tərəfindən daha çox qeyd edilən problem parçalanmış və çox müəkkəb təhqiqat və istintaq sistemi və korrupsiya hüquqpozmaları ilə əlaqədar cinayət təqibi proseduralarıdır. Bu mənada Qrupun xüsusi narahatlığı korrupsiya hüquqpozmalarının istintaqına və cinayət təqibinə məsul olan qurumlar arasında bölgünün və izolyasiyanın dərəcəsidir. Təkrar olaraq, Qrup görüşdə iştirak edən istintaq və cinayət təqibi orqanları rəsmilərinin işləri gələcək istintaq və təhqiqat üçün digər qurumlara göndərə bildiklərini müəyyən etmişdir, ancaq həmin işlərin sonrakı taleyi ilə bağlı onların heç bir məlumatı və maraqlarının olmaması da müəyyən edilmişdir. Yurisdiksiya sərhədlərinin çox sərt olması üzə çıxmışdır, belə ki, polis və prokurorluq orqanlarının eyni məlumatlara çıxışları yoxdur və bu nəticədə qarışıqlıq doğurur. Bu barədə suallar olduqda Qrupla görüşdə iştirak edən bir neçə şəxs bu dəyərləndirmənin doğru olduğu ilə razılaşmışdır. Qrup hesab edir ki, bu cür bölgü və izolyasiya olunma imkanların itirilməsinə yol verir. İstintaq və cinayət təqibinin müxtəlif səviyyələrində əlaqəli şəxslər arasında yaxşı kommunikasiyanın və qarşılıqlı əlaqənin olması ayrı-ayrı işlərin daha səmərəli başa çatdırılmasında və gələcək işlər üçün lazımı təcrübənin əldə edilməsində yaxşı nəticə verəcəkdir. Bu cür kommunikasiyanın və qarşılıqlı əlaqənin olması üçün hər hansı bir struktur maneənin olduğu görünür. **Qrup tövsiyə edir ki, Korrupsiyanın aşkar edilməsinə, istintaqına və ittihamına məsul qurumlar arasında (polis, prokurorluq, vergi orqanları və s) təcrübədə kommunikasiyanın, qarşılıqlı əlaqənin və əməkdaşlığın təkmilləşdirilməsi üçün zəruri tədbirlər görülsün.**

49. Qrup həmçinin korrupsiya ilə mübarizəyə məsul olanların öz vəzifələrini icra edə bilmələri üçün lazımı vasitələrlə təmin edilməsi ehtiyacını qeyd edir. Azərbaycanda korrupsiya ilə mübarizə üçün qanunvericilik və instusional baza artıq formalaşmışdır, bu baxımdan nəzərdə tutulmuş tədbirlərin vaxtında və səmərəli icra edilməsi çox əhəmiyyətlidir. Bununla əlaqədar Qrup narahatlıqla müşahidə etmişdir ki, səfər müddətində artıq bir ildən artıq fəaliyyət göstərməsinə baxmayaraq Baş Prokurorluğun Korrupsiyaya qarşı mübarizə İdarəsi tam komplektləşdirilməmiş və daimi ofislə təmin edilməmişdir (baxmayaraq ki, bu məsələnin həll edilməsi qabaqcadan nəzərdə tutulmuşdur). Qrup başa düşür ki, hər bir yeni qurumun yaradılması müəyyən vaxt aparır ancaq əgər bu məsələ GRECO bu məruzənin üzərində işləyən vaxtda həllini tapmazsa, Qrup bu halı ciddi nöqsan kimi qəbul edəcəkdir. **Qrup Baş Prokurorluğun Korrupsiyaya qarşı mübarizə İdarəsinin tez bir zamanda tam komplektləşdirilməsini və onun fəaliyyəti üçün lazım olan şəraitin təmin edilməsini tövsiyə edir.**
50. Ümumi şəkildə Qrupla görüşən, əvvəllər digər ölkələrə səfərlər etmiş bir neçə korrupsiyaya qarşı mübarizəyə məsul qurumların rəsmiləri, bu qurumlara əlavə dəstək kimi, müsadirə olunmuş vəsaitləri (və ya ekvivalent miqdarda əmlakı) istifadə etmək imkanlarının olmasını arzu etdiklərini bildirmişlər. Qrup məlumatlıdır ki, bu cür təcrübə bir çox başqa ölkələrdə mövcuddur. Qrupun fikrincə belə tədbirlər prinsipcə korrupsiyaya qarşı mübarizə aparan qurumlara lazımı vəsaitlərin təmin edilməsinin bir aspekti kimi qəbul edilə bilər. **Buna görə də Qrup tövsiyə edir ki, milli qanunvericilik və dövlət maliyyələşməsi qaydalarına uyğun olaraq, korrupsiya cinayətlərindən müsadirə edilmiş əmlakın bir hissəsinin korrupsiya ilə mübarizədə ixtisaslaşmış qurumlara ayrılması imkanları araşdırılsın.**

Korrupsiya hüquqpozmalarının təhqiqatı və treyninqlər

51. Korrupsiya və korrupsiya hüquqpozmaları ilə əlaqədar sübutların toplanması ilə əlaqədar, Qrup qeydə almışdır ki, bu sahədə əsasən korrupsiya sövdələşməsinin tərəfi olan şəxslərin könüllü formada təqdim etdikləri məlumatlar əsas götürülür. Bu re-aktiv metodla bəzi nəzərə çarpan nəticələrin əldə edilməsinə baxmayaraq, (məsələn, Polis uğurlu “qaynar xətt” həyata keçirir ki, bunun da vasitəsilə o rüşvət almış əməkdaşları haqqında məlumatları toplaya bilir), Qrup qeyd edir ki, bu mənbələrə əsaslanmaq aşkarlanan hüquq pozuntuları həm də sübutların toplanmasının səmərəliliyini məhdudlaşdırır. Bundan başqa Qrupa bildirmişlər ki, Baş Prokurorluğun təcrübəsinə əsasən rüşvətخورluq halları ilə əlaqədar məlumatlar hadisə baş verdikdən uzun müddət sonra təqdim edilir, yəni məlumat verildikdə artıq hüquq pozmanın baş verdiyi tarixdən uzun müddət keçmiş olur. Bundan əlavə bir sıra hallarda bu cür şikayətlər Prokurorluq orqanlarına şəxsi mübahisələr üçün istifadə etmək məqsədi ilə edilir və qərəzli xarakter daşıyır. Dövlət Proqramının 3.4 bəndinin tələbi olan korrupsiya halları ilə əlaqədar statistik məlumatların tərtib edilməsində ləngimələrin olduğu görünür. Qrupun korrupsiyanın səviyyəsi, aparılmış istintaqların sayı ilə əlaqədar əldə edilən bildiyi məlumatlar pərakəndə olmuşdur. Qrup bir daha vurğulamaq istəyir ki, səfər zamanı əldə edilmiş sübutlar göstərir ki, rüşvət formasında korrupsiya Azərbaycanda geniş yayılmış və gündəlik həyata əsaslı təsir etməkdədir. Bununla belə müsahiblər tərəfindən təqdim edilən rəqəmləri şərh etdikdə korrupsiya ilə əlaqədar təhqiqatların və istintaqların statistikasının çox aşağı olması nəzərə çarpır. Qrupa hər hansı il ərzində korrupsiya halları ilə aparılan təhqiqatların səviyyəsi barədə təqdim olunan rəqəmlərin ən yüksəyi 20³⁴ ətrafında idi. Qrupun fikrinə görə, cinayət təqibi ilə bağlı bu cür aşağı rəqəmlər, əsas etibarlı ilə bu cinayətlərin araşdırılmasında və istintaqında cinayət işlərinin daxil olan məlumat əsasında başlanması yanaşmasından irəli gəlir. **Qrup tövsiyə edir: (i) korrupsiya hallarının araşdırılmasına qarşı daha aktiv mövqe qəbul edilsin, digər tədbirlərlə yanaşı əməliyyat axtarış tədbirlərindən daha geniş istifadə edilsin və (ii) korrupsiyanın müəyyən edilməsinə və istintaqına cəlb edilmiş bütün tərəflər üçün əməliyyat axtarış tədbirlərindən istifadə üzrə treyninqlər keçirilsin.**
52. Korrupsiya hallarının müəyyən edilməsində, həmçinin müsadirənin predmeti ola biləcək qanunsuz və cinayət əmlakının izlənməsində dolğun maliyyə araşdırması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Səmərəli maliyyə araşdırmasının mühüm elementləri; polis, prokurorluq və vergi orqanları arasında effektiv əməkdaşlıq; aktiv şəkildə maliyyə araşdırması üçün xüsusi ekspertizanın olması; əməliyyat axtarış tədbirlərindən və əldə olan informasiyalardan istifadə etməni əhatə edir. Artıq qeyd edildiyi kimi, polis, prokurorluq və vergi orqanları arasında təcrübədə əməkdaşlıq səviyyəsi məhduddur. Qrupla görüşən polis və prokurorluq əməkdaşları belə əməkdaşlığın artırılmasına maraqlarını ifadə etmiş və Qrupa bildirmişlər ki, maliyyə istintaqlarının aparılması üzrə birgə treyninqlərin keçirilməsi faydalı olacaqdır. Qrup qeydə almışdır ki, Azərbaycanda istintaq və təhqiqat aparən qurumlar üçün bir neçə tədris mərkəzləri vardır. Bununla belə bu tədris mərkəzləri arasında ümumi koordinasiya və ya müxtəlif mərkəzlər arasında birbaşa koordinasiya yoxdur. **Nəticə**

³⁴ Qrupun səfərindən sonra Azərbaycan rəsmiləri məlumat verdilər ki, 1 May 2005-ci il tarixdən -1 May 2006-cı il tarixə Korrupsiyaya qarşı mübarizə İdarəsi tərəfindən korrupsiya ilə əlaqədar hüquq pozmalar üzrə 45 istintaq işi aparılmışdır. 45 istintaqdan 23 hal üzrə cinayət təqibi həyata keçirilmiş (7 rüşvət vermə/alma və 16 belə adlandırılan, vəzifə cinayətləri və mənimsəmə halları), 3 istintaq işi digər işlərə birləşdirilmiş, 2 halda istintaqın davam etdirilməsi dayandırılmış, 3 istintaqın aparılması digər qurumlara göndərilmiş və 14 hal üzrə isə istintaq davam etdirilir). Bundan əlavə Azərbaycan rəsmiləri bildirmişlər ki, - Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə İdarəsinin korrupsiyanın istintaqına cəlb edilmiş yeganə qurum olmamasını nəzərə aldıqda cinayət təqiblərinin sayı təqdim edilmiş 23-dən daha çoxdur.

olaraq qrup tövsiyə edir: ən yaxşı praktikanı bölüşdürmək üçün müxtəlif tədris mərkəzlərinin nümayəndələrindən təşkil edilmiş işçi qrup yaratmaq və korrupsiya da daxil olmaqla mürəkkəb iqtisadi cinayətlərin istintaqı üzrə polis, prokurorluq və vergi orqanlarının birgə treyningi üçün proqram tərtib etmək (ii) aidiyyəti qurumlar üçün maliyyə (həm maliyyə cinayətləri həm də cinayətin mümkün gəlirləri barədə) xüsusilə korrupsiya halları ilə əlaqədar istintaq apararı zaman onların təcrübəsinin artırılması üçün hərtərəfli treyning proqramı tərtib etmək.

53. Qrupa görüşdə iştirak edən müsahiblər tərəfindən verilən cavablardan aydın olmuşdur ki, Baş Prokurorluğun Korrupsiyaya qarşı mübarizə İdarəsi korrupsiyaya qarşı mübarizədə əhəmiyyətli yer tutur. Onun yaradılması xüsusi ixtisaslaşma tələb edən "Rəhbər Prinsip 7"-nin tələbinə tam uyğun gəlir və bu mənada alqışlanır. Korrupsiyaya qarşı mübarizə İdarəsinin titulu onu, onun ixtisaslaşmasına nisbətə bir az çərçivəli təqdim edir belə ki, Qrup qeydə almışdır ki, istintaq və cinayət təqibini həyata keçirən qurumlar tərəfindən "korrupsiya" anlayışı ancaq vəzifədən hər cür sui-istifadə hallarını nəzərdə tutur.³⁵ Qrup həmçinin öyrənmişdir ki, İdarənin funksiyaları ancaq istintaq aparma ilə bitmiş sayılır belə ki, işi məhkəmədə müdafiə etmək üçün iş başqa idarəyə, əməkdaşları məhkəmədə işlərin müdafiəsi üzrə ixtisaslaşmış İdarəyə (Dövlət İttihamının Müdafiəsi İdarəsinə) göndərilir. Lakin bu idarənin əməkdaşları korrupsiya halları ilə əlaqədar hətta geniş mənada götürüldükdə belə ixtisaslaşmayıblar. Bununla belə qeyd olundu ki, bu idarənin prokurorlarının bəziləri müvafiq təlimlərdə, tanışlıq səfərlərində, konfranslarda iştirak ediblər və xüsusi işlər üçün prokurorlar seçiləndə bu məsələlər nəzərə alınır. Qrup həmçinin qeydə almışdır ki, korrupsiya halları ilə əlaqədar işlərə baxan hakimlərdə korrupsiya halları üzrə ixtisaslaşmış hakimlər deyillər. Qrup başa düşür və qəbul edir ki, cinayət işlərinin baxılması üzrə ixtisaslaşma məhkəmənin öz hüququdur və Azərbaycan kimi nisbətən kiçik yurisdiksiyalarda hakimlərin xüsusi olaraq korrupsiya halları üzrə ixtisaslaşması həqiqətə uyğun olmayan təcrübə olardı. Qrup məlumat almışdır ki, ixtisaslaşmış hakimlərin olmaması pulların yuyulması işlərində də problem olmuşdur və korrupsiya halları ilə bağlı eyni çatışmazlıqların olması Qrupun narahatçılığını artırır. **Qrup tövsiyə edir: Prokurorluğun Dövlət İttihamının Müdafiəsi İdarəsindən müəyyən prokurorlara və müəyyən hakimlərə korrupsiya işlərinə baxılması ilə əlaqədar sistemətik və xüsusi (mövcud keçirilən treyninglərin bazasında) treyning təşkil edilsin və mümkün qədər, məhkəmələrdə korrupsiya ilə əlaqədar işlərin ittihamlarının bu cür sistemətik treyning keçmiş prokurorlar tərəfindən və bu cür treyning keçmiş hakimlər qarşısında baxılması təmin edilsin.**

III İmmunitetlərin əhatəsi

a. Vəziyyətin təsviri

54. Respublikanın Prezidentinə qarşı cinayət icraatının başlanılması üçün o tutduğu vəzifədən kənarlaşdırılmalıdır. Ağır cinayətlərə³⁶ o cümlədən rüşvətlə bağlı

³⁵ Qrupa korrupsiya halları ilə bağlı təqdim edilmiş işlər əsasən dövlət əmlakının mənimsənilməsi ilə əlaqədar idi.

³⁶ CM-nin 15-ci maddəsinə görə ağır cinayətlər 7 ildən 12 ilədək həbs cəzası müəyyən edən cinayətlər sayılır.

müəyyən hallara³⁷ (ağırlaşdırılmış) görə Prezidentə qarşı impiçment prosedurası başlanıla bilər. Bu halda Konstitusiyaya Məhkəməsi - Ali Məhkəmənin qərarına əsasən - Prezidentin istefası üçün Parlamentə müraciət edir və Konstitusiyaya Məhkəməsi tərəfindən olan xahiş təqdim olunduqdan sonra iki ay müddətində Parlament tərəfindən qərar qəbul edilir. Qərar 95 səs çoxluğu (cəmi 125 səsdən) ilə qəbul edilir (Konstitusiyaya maddə 107). Parlamentin iki ay ərzində qərar qəbul edə bilmədiyi halda Prezident vəzifəsindən kənarlaşdırılır.

55. Baş Nazir səlahiyyət müddəti ərzində toxunulmazdır. Azərbaycan Respublikasının Baş naziri cinayət başında yaxalanma hallarından başqa tutula bilməz, cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməz, onun barəsində məhkəmə qaydasında inzibati tənbeh tədbirləri tətbiq edilə bilməz, axtarışa məruz qala bilməz, şəxsi müayinə edilə bilməz (Konstitusiyaya, maddə 123). Baş nazirinin toxunulmazlığına Baş prokurorunun təqdimatına əsasən Respublikası Prezidenti tərəfindən xitam verilə bilər. Əgər Baş Nazir cinayət başında tutulduqdan sonra həbs edilərsə onda Baş Prokurora dərhal məlumat verilməlidir.
56. Parlament üzvləri səlahiyyət müddətləri ərzində toxunulmazdır. Parlamentin üzvləri Parlamentdəki fəaliyyətlərinə, səsverməyə və söylədikləri fikrə görə məsuliyyətə cəlb oluna bilməzlər. Parlament üzvləri səlahiyyət müddəti ərzində cinayət başında yaxalanma hallarından başqa, cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməz, tutula bilməz, onun barəsində məhkəmə qaydasında inzibati tənbeh tədbirləri tətbiq edilə bilməz, axtarışa məruz qala bilməz (Konstitusiyaya, maddə 90). Parlament üzvünün toxunulmazlığına yalnız Azərbaycan Respublikası Baş prokurorunun təqdimatına əsasən Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin səs çoxluğu ilə verilmiş qərarı ilə xitam verilə bilər. Əgər Parlament üzvü cinayət başında yaxalanarsa onu tutan orqan bu barədə dərhal Baş Prokurora məlumat verməlidir.
57. Seçki Məcəlləsinə əsasən, qeydiyyat günündən seçkilərin nəticələrinin rəsmi elan edildiyi günədək, qeydiyyatdan keçmiş seçki namizədləri (həm yerli həm də milli səviyyədə) müvafiq prokurorun icazəsi olmadan (Baş Prokuror Parlament seçkiləri üçün, rayon prokurorları yerli seçkilər üçün) cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə, həbs edilə və məhkəmə tərəfindən təyin edilmiş inzibati sanksiyanın subyektinə ola bilməz. Qeydiyyata alınmış namizəd yalnız cinayət başında tutularsa həbs edilə bilər.
58. Hakimlərin toxunulmazlıq hüququ Konstitusiyanın 128-ci maddəsi ilə müəyyən edilmişdir. "Məhkəmə və Hakimlər haqqında" qanuna əsasən (2005-ci ildə əlavə və dəyişikliklər edilmişdir), hakim tutula və ya həbs edilə, şəxsi axtarış və müayinəyə məruz qala bilməz (cinayət başında yaxalanma halları istisna olmaqla). Yalnız Baş Prokurorun təqdimatına əsasən Məhkəmə-Hüquq Şurasının icazəsi ilə hakimlər barəsində cinayət təqibi həyata keçirilə bilər³⁸.

³⁷ 2006-cı il may ayında dəyişikliklər qüvvəyə mindikdən sonra rüsvətlə əlaqədar bütün hüquq pozmalar ağır cinayət kimi müəyyən edilmişdir.

³⁸ Hakimi "Məhkəmələr və Hakimlər" haqqında qanunun 101-ci maddəsinə əsasən cinayət təqibinə cəlb etmənin prosedurası aşağıdakı kimidir. Hakim cinayət başında yaxalanarkən Baş Prokuror dərhal bu barədə xəbərdar edilməlidir. Əgər Baş Prokuror hesab etsə ki, baş vermiş hadisə üzrə cinayət işini açılması üçün əsaslı şübhələr var, o Məhkəmə-Hüquq Şurasına icazə üçün müraciət edəcəkdir. Məhkəmə-Hüquq Şurası Baş Prokurorun müraciəti üzrə 24 saat ərzində qərar qəbul etməlidir. Başqa digər hallarda Baş Prokurorun hakimlə əlaqədar cinayət işini açması ilə əlaqədar müraciətinə 10 gün müddətində baxılacaqdır. Əgər Məhkəmə Hüquq Şurası cinayət işinin başlanması barədə icazə verirsə hakim cinayət icraatının başlandığı andan öz səlahiyyətlərindən məhrum edilmiş sayılır.

59. İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkil (Ombudsman) öz səlahiyyəti dövründə toxunulmazlıq hüququna malikdir və cinayət başında yaxalanma hallarından başqa, cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməz, tutula və saxlanıla bilməz, onun barəsində məhkəmə qaydasında inzibati tənbeh tədbirləri tətbiq edilə bilməz, axtarışa məruz qala bilməz, (İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkil (Ombudsman) haqqında qanun, maddə 6). Ombudsmanın toxunulmazlığı onun yaşayış yerinə, idarəsinə, nəqliyyat və kommunikasiya vasitələrinə, yazışmalarına, şəxsi mülkiyyətinə və sənədlərinə də şamil edilir. Ombudsman cinayət başında tutulduqdan sonra həbs edildikdə, Baş Prokurora və Parlamente 24 saat ərzində məlumat verilməlidir. Ombudsmanın toxunulmazlığı Baş Prokurorun müraciətinə əsasən Parlamentin 83 səs çoxluğu ilə qəbul edilmiş qərarı ilə ləğv edilə bilər.
60. Prokurorlar və müəyyən polis zabitlərinə qarşı cinayət icraatları xüsusi proseduralara əsasən həyata keçirilir. Prokurorlara qarşı cinayət icraatı yalnız Baş Prokuror tərəfindən Ali Məhkəmə Sədrinin razılığı ilə həyata keçirilə bilər. Prokurorlar tərəfindən törədilmiş cinayətlərin istintaqı xüsusi olaraq Baş Prokurorluq tərəfindən həyata keçirilir. Yüksək vəzifəli polis zabitlərinə qarşı cinayət icraatı yalnız Baş Prokurorluğun razılığı ilə və Daxili İşlər Nazirliyinin məlumatlandırılması ilə yerinə yetirilə bilər (polis zabitlərinin cinayət başında tutulduğu hallar istisna olmaqla).
61. “Diplomatik xidmət haqqında” qanuna görə Azərbaycan diplomatı Azərbaycan qanunvericiliyi və diplomatik toxunulmazlıq hüququndan bəhrələndiyi ölkənin qanunlarına görə cinayət sayılan əməl törətməsi barədə kifayət qədər əsaslar olduqda geri çağırılır. CM-nin 12-ci maddəsinə əsasən diplomat xaricdə törətdiyi əmələ görə Azərbaycanda cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilər belə ki, CM-nə əsasən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları və Azərbaycan Respublikasında daimi yaşayan vətəndaşlığı olmayan şəxslər Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarında törətdikləri əmələ (hərəkət və hərəkətsizliyə) görə, bu əməl həm Azərbaycan Respublikasının, həm də ərazisində törədildiyi xarici dövlətin qanunvericiliyinə əsasən cinayət sayılırsa (ikiqat cinayətkarlıq) və bu cinayətə görə həmin şəxslər xarici dövlətdə məhkum olunmamışlarsa bu Məcəllə əsasında cinayət məsuliyyətinə cəlb edilirlər.

Təhlil

62. Qrup xəbərdardır ki, toxunulmazlıq hüququnun əhatə dairəsi və toxunulmazlıq hüququndan bəhrələnən insanların kateqoriyası gənc demokratiyalarda geniş mübahisə doğuran mövzulardandır. Demokratik idarəetmənin fundamental prinsiplərindən biri də heç kimə qanundan yuxarıda durma icazəsinin verilməməsidir. Bu mənada çox aydındır ki, toxunulmazlıq hüququ ondan asanlıqla bəhrələnən insanlar tərəfindən sui-istifadə edilə bilər. Bununla belə toxunulmazlıq hüququ həmçinin insanlara müstəqillik təmin edə bilər ki, onlar öz işlərini siyasi məqsədlər daşıyan təzyiqlərdən, təqiblərdən qorxmadan davam etdirə bilsinlər. Bu baxımdan, bu dəyərləndirmənin birinci mövzusu və Rəhbər Prinsip 3-lə (yəni, korrupsiya ilə əlaqədar araşdırmaya, istintaqa və qərar verməyə məsul şəxslərin kənar təsirlərdən azad olması) çox möhkəm əlaqədədir. Azərbaycan hal hazırda bu sahədə düzgün balansın təmin edilməsi axtarışındadır, belə ki, hal hazırda beynəlxalq ekspertlər bununla bağlı Azərbaycana məsləhətlər verirlər. Qrup məlumat almışdır ki, son vaxtlar ərzində müxtəlif təşkilatlar bununla əlaqədar - bir çox hallarda ziddiyyətli – rəylərlə Azərbaycan Respublikasını təmin etmişlər. Qrup həmçinin məlumat almışdır ki, Azərbaycan son vaxtlar toxunulmazlıq hüququ kateqoriyası siyahısına bir neçə

dəyişiklik etmişdir: (yalnız Baş Nazirin toxunulmazlıq hüquqi var, digər hökumət üzvlərinin yox); toxunulmazlıq hüququnun müddəti (Ombudsman yeganə şəxsdir ki, ömrünün axırına qədər toxunulmazlıq hüququ var; parlament üzvləri üçün son dəyişikliklə toxunulmazlıq hüquq ancaq onların fəaliyyət müddəti ilə məhdudlaşdırılmışdır); onların götürülməsi qaydaları (Məhkəmə Hüquq Şurasına hakimlərin toxunulmazlıq hüquqlarının götürülməsi barədə həlledici qərar vermə səlahiyyəti verilmişdir). Qrup həyata keçirilmiş dəyişiklikləri alqışlayır, ancaq hələdə toxunulmazlıq hüququ olan müəyyən kateqoriya şəxslərin toxunulmazlığından narahatdır. **Bununla əlaqədar Qrup, seçki namizədlərinin toxunulmazlığı da daxil olmaqla, cinayət təqibi ilə bağlı toxunulmazlıq hüququ olan şəxslərin kateqoriyasının azaldılması məsələsinin nəzərdən keçirilməsini tövsiyə edir.**

63. Qrupa bildirilmişdir ki, 1995-ci ildən Parlament nümayəndəsinin toxunulmazlıq hüququnun götürülməsi üçün ancaq 3 müraciət olmuşdur: bu halların hər birində toxunulmazlıq qaldırılmışdır. Bununla belə Qrup Parlament üzvünün toxunulmazlıq hüququnun götürülməsi barədə qərarın verilməsi üçün hər hansı obyektiv kriteriyaların, qaydaların olması barədə məlumat almamışdır və bu mənada toxunulmazlıq hüququnun götürülməsinə baxılması siyasi forma ala bilər. **Nəticə olaraq Qrup tövsiyə edir: Baş Prokuror tərəfindən toxunulmazlıq hüququnun götürülməsi üçün təqdim edilən müraciətlə bağlı qərarın mahiyyəti üzrə çıxarılmasını təmin etmək üçün bu müraciətlər üzrə qərar qəbul edərkən tətbiq ediləcək kriteriyaları əks etdirən ümumi qaydalar (guidelines) tərtib edilsin.**

IV Korrupsiya yolu ilə əldə edilən gəlirlər

a. Vəziyyətin təsviri

Müsadirə və cinayətin vasitələrinin və alətlərinin başqa cür məhrum edilməsi

64. Cinayət Məcəlləsi (bundan sonra CM) cinayətin yolu ilə əldə edilən gəlirlər³⁹ və cinayətin alət və vasitələri də daxil olmaqla müsadirəni təmin edir. Müsadirə cəza növüdür və əlavə cəza növü kimi tətbiq edilir (o ancaq başqa digər bir cəza ilə birgə tətbiq edilə bilər). CM-də hüquqpozmanı müəyyən edən maddədə müsadirə etmənin tətbiq edilə bilməsi xüsusilə göstərildiyi halda məhkəmə müsadirə barədə qərar verə bilər. Səfər zamanı korrupsiya ilə əlaqədar müsadirə ancaq müəyyən ağırlaşdırıcı hallarda tətbiq edilə bilirdi. CM-nin 311-ci maddəsinin 3-cü paragrafı vəzifəli şəxs tərəfindən yol verilmiş passiv rüşvətxorluq halına görə əmlakın məcburi müsadirəsinə müəyyən edir (azadlıqdan məhrum etmə cəzası ilə birlikdə), o halda ki, hüquqpozma qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs və ya mütəşəkkil dəstə tərəfindən, təkrar, külli miqdarda⁴⁰ və ya hədə qorxu tətbiq edilməklə törədilmiş olsun. CM-nin 312-ci maddəsinin 2-ci paragrafı səfər müddətində vəzifəli şəxsin aktiv rüşvətxorluğa görə əmlakının diskresion əsaslarla müsadirəsinə (azadlıqdan məhrum etmə cəzası və cərimə ilə birlikdə) müəyyən edirdi. Bu müsadirə o halda mümkün olur ki, rüşvət aydın qeyri qanuni əməlin yerinə yetirilməsi üçün verilsin və ya onun verilməsi təkrar hüquq pozma kimi müəyyən edilsin. Qrupa məlumat verilmişdir ki, CM-nə

³⁹ CM-nin 51-ci maddəsinə (1-ci paragraf) əsasən əmlak “ məhkumun cinayət törədərək istifadə etdiyi alət və vasitələr, habelə cinayət yolu ilə əldə etdiyi əmlak” kimi müəyyən edilir. Səfərdən sonra bu paragraf 2006-cı il aprel ayında dəyişdirilmiş və anlayışa “cinayətin predmeti” ifadəsi əlavə edilmişdir.

⁴⁰ Külli miqdarda dedikdə şərti maliyyə vahidinin 5000 mislindən artıq olan pul, qiymətli kağızlar və əmlak nəzərdə tutulur, təqribən (5500 avro) (1 şərti maliyyə vahidi 5500 manata bərabərdir ki, bu da təqribən 1 avro qədərdir) (311-ci maddə üçün verilə qeyddən)

dəyişikliklər rüşvətxorluqla əlaqədar bütün hüquqpozmalara üçün müsadirə cəzasını müəyyən edəcəkdir. Daha sonra məlumat verilmişdir ki, bu dəyişikliklər 2006-cı ilin may ayında qüvvəyə minmişdir.

65. Səfər zamanı dəyərinə görə müsadirə mümkün deyildi. Bununla belə qrupa məlumat verilmişdir ki, CM-ə yuxarıda qeyd edilmiş dəyişikliklər, müsadirə ediləcək əmlakın dəyərində ekvivalent əmlakın müsadirəsinə imkan yaratmışdır⁴¹.
66. CM-i cinayətdən birbaşa və dolayısı yolla əldə edilən gəlirlər arasında fərq qoymur. Müsadirə cəzası cinayətdən birbaşa və dolayısı yolla əldə edilməsindən asılı olmayaraq bütün gəlirə tətbiq edilir.
67. Şəxsi məhkum etmədən müsadirə etmək mümkün deyildir. Sübut etmə öhdəliyi daim prokurorun üzərindədir və heç cür dəyişdirilə bilməz. Müsadirə olunacaq əmlakın cinayət mənbəyi əsaslı şübhələrlə əsaslandırılmamalı, daha artıq sübut edilməlidir.
68. Ümumiyyətlə əmlakı (cinayətin gəlirləri və alətləri) vicdanla əldə etmiş 3-cü tərəfdən müsadirə etmək mümkün deyildir. Əgər əmlakın dəyəri xeyli miqdardırsa,⁴² və əldə ediləndə onun cinayətin gəliri və aləti olduğu bilinirdisə o halda 3-cü şəxs CM-nin 194-cü maddəsinə əsasən "Bilə-bilə cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakı alma və ya satma" maddəsinə əsasən cinayət təqibinə cəlb oluna bilər. Lakin 3-cü tərəf əmlakı "almasına" görə təqib edildikdə belə, əmlak 3-cü tərəfdən müsadirə edilə bilməz; müsadirə ancaq bu cinayət ağırlaşdırıcı hallarda törədildikdə tətbiq edilə bilər. (məsələn: əgər əmlakın dəyəri külli⁴³ miqdardadırsa)
69. CM-nin 51-ci maddəsinə əsasən müsadirə olunmuş əmlak dövlətin mülkiyyəti sayılır və zərərlərin kompensasiyası üçün heç bir halda istifadə edilə bilməz. Bununla belə, CPM-nin 132-ci maddəsinə əsasən (4-cü alt paragraf) əmlakın müsadirə olunması barədə qərar verməzdən əvvəl məhkəmə üzərinə həbs qoyulmuş əmlakın hüquq pozma nəticəsində dəymiş zərərin kompensasiya edilməsi üçün istifadə edilməsi barədə qərar verə bilər. Kompensasiya həmçinin cinayət icraatında mülki iddia vasitəsilə də əldə edilə bilər.
70. Mülki Məcəllənin 339-cu maddəsi aktiv korrupsiya hüquqpozmaları nəticəsində əldə edilmiş üstünlüklərin geri qaytarılmasını təmin edir. Bu maddəyə görə özündə korrupsiya hallarını da ehtiva edən vəzifədən sui-istifadə və dələduzluq nəticəsində bağlanmış əqdlər etibarsız hesab edilir və bu etibarsız əqdlər nəticəsində əldə edilmiş bütün üstünlüklər zərər çəkmiş şəxsə qaytarılmalıdır. Daha sonra "Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında" qanunun 12-ci maddəsinə görə vəzifəli şəxslər tərəfindən qanunsuz əldə edilmiş əmlak və qanunsuz əldə edilmiş imtiyazlar könüllü olaraq dövlət nəfinə ödənilməlidir.

Aralıq tədbirlər

⁴¹ Bu dəyişikliklər 2006-cı il aprel ayında qəbul edilmiş may ayında qüvvəyə minmişdir. Bu dəyişikliklər CM-nin 51-ci maddəsinə yeni paragraf əlavə etmişdir. Həmin paragrafa əsasən: Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlak və ya cinayətin predmeti istifadə edildiyi, özgəninkiləşdirildiyi və ya başqa səbəblərdən dövlət nəfinə alınmadığı halda həmin əmlakın dəyəri məbləğində məhkuma məxsus olan pul və ya digər əmlak müsadirə edilir."

⁴² Xeyli miqdar dedikdə şərti maliyyə vahidinin 1000 mislinə 7000 mislinədək olan məbləğ başa düşülür. Təqribən 1000 -7000 avro. (CM-nin 24-cü hissəsinin 190-cı maddənin qeydi)

⁴³ Külli miqdar yuxarıda qeyd edilmiş xeyli miqdardan çoxdur. Külli miqdar dedikdə şərti maliyyə vahidinin 7 min misli və daha artıq başa düşülür.

71. CPM-nin 248-254-cü maddələri mülki iddianı və cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş hallarda əmlak müsadirəsini təmin etmək məqsədi ilə əmlak (cinayət yolu ilə əldə edilmiş gəlirlər və cinayətin alət və vasitələri) üzərinə həbs qoyulmasını təmin edir. Əmlak üzərinə həbs cinayət işi üzrə toplanılmış materiallar üzrə kifayət qədər əsas olduqda, müstəntiqin əsaslandırılmış vəsatəti və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı əsasında məhkəmə tərəfindən qoyula bilər. Təxirə salına bilməyən hallarda cinayət törətmiş şəxs tərəfindən əmlakın və ya cinayət yolu ilə əldə edilmiş əşya və vasitələrin məhv edilməsini, zədələnməsini, korlanmasını, gizlədilməsini və ya verilmiş mülki iddianın təmin edilməsi hesabına özgəninkiləşdirilməsini güman etməyə əsas verən məlumat olduqda, müstəntiq məhkəmənin qərarı olmadan əmlak üzərinə həbs qoya bilər (CPM-nin 249-cu maddəsinin 5-ci paragrafına əsasən, CPM-nin 177-ci maddəsinin 4-cü paragrafının 3-cü hissəsinə istinad edərək). Bundan əlavə CPM-nin 242 maddəsinin 3-cü bəndinə əsasən istintaqçı həyata keçirən orqanlar axtarış zamanı iş üzrə sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək əşyaları və ya sənədləri və məhkəmə qərarına əsasən bank, maliyyə və kommersiya hesabatlarını götürə bilərlər (259-cu maddə, CPM-nin 3-cü bəndi).
72. CPM-də qeyd edilmiş bütün aralıq tədbirlər CM-si ilə əhatə olunan bütün cinayətlərə tətbiq edilə bilər. Azərbaycan rəsmiləri məlumat vermişlər ki, aktiv və passiv rüşvətxorluq hallarında ibtidai istintaq zamanı adətən məcburi prosessual tədbir kimi əmlakın üzərinə həbs qoyulur, belə ki, əmlak müsadirəsi cəzası vəzifəli şəxsə qarşı passiv rüşvətxorluq ağırlaşdırıcı hallarda törədildikdə (məcburi müsadirə) və vəzifəli şəxsin aktiv rüşvətxorluğu halında (diskresion müsadirə) tətbiq edilir⁴⁴.
73. CPM-nin 251-ci maddəsinə əsasən üzərinə həbs qoyulmuş əmlakın idarə edilməsi göstərilən qaydada həyata keçirilir: qiymətli metallar, pul və qiymətli kağızlar saxlanması üçün Dövlət Bankına göndərilir, digər əmlak isə - böyük obyektlər və daşınmaz əmlak istisna olmaqla - , istintaq orqanında və ya məhkəmədə saxlanılır, yaxud mühafizə altında saxlanması üçün müvafiq dövlət orqanının nümayəndəsinə qanunla nəzərdə tutulmuş məsuliyyət haqqında xəbərdar edilməklə təhvil verilir. Üzərinə həbs qoyulmuş, götürülməmiş əmlak möhürlənir və əmlakın mülkiyyətçisi və sahibinə, yaxud onların yetkinlik yaşına çatmış ailə üzvlərinə həmin əmlakı özgəninkiləşdirməyəcəyi, korlamayacağı və məhv etməyəcəyi təqdirdə verilir. Əlaqədar şəxs əmlakın talan edilməsi və zərər vurulmasına görə qanunla nəzərdə tutulmuş məsuliyyət haqqında xəbərdar edilməlidir. Kim tərəfindən və ya harda əmlakın üzərinə həbs qoyulmasından asılı olmayaraq cinayət təqibi rəsmiləri üzərinə həbs qoyulmuş əmlakın qeydiyyatının aparmalıdır.

Statistika

74. Aralıq tədbirlərin tətbiq olunduğu korrupsiya halları və ya müsadirə barədə qərarların verildiyi işlərin sayı barədə heç bir ümumi statistika mövcud deyildi.

Qarşılıqlı hüquqi yardım

75. Müqavilənin olmadığı hallarda hüquqi yardım əgər Azərbaycan müraciət edən tərəfdirsə "Cinayət işlərinə dair hüquqi yardım haqqında" qanuna əsaslanır. Qanunun 2.3-cü maddəsinə əsasən cinayət yolu ilə və ya cinayətin alətləri vasitəsilə

⁴⁴ CM-nə edilmiş dəyişikliklərə əsasən artıq müsadirə rüşvətlə əlaqədar bütün hüquq pozmalar üçün müəyyən edilmişdir.

əldə edilmiş əmlakın müəyyən edilməsi və ya onun üzərinə həbs qoyulması, o cümlədən korrupsiya halları, ilə əlaqədar qarşılıqlı hüquqi yardım barədə müraciətlər Azərbaycan Respublikasının qanunlarına uyğun həyata keçirilməlidir. Ölkə daxilində oxşar məsələnin həlli mümkündürsə adətən olaraq sorğu edilən yardım icra edilə bilər. Yardım haqqında sorğunun icrasından, məsələn bu sorğu Azərbaycan qanunvericiliyi ilə ziddiyyət təşkil etdiyi zaman və ya müraciətin Azərbaycanda cinayət sayılmayan əmələ aid edilməsi halında imtina edilə bilər⁴⁵.

76. Müsadirə barədə xarici qərarların icrası ilə əlaqədar CPM-nin 64-cü maddəsinin 3-cü paragrafı bildirir ki, "Xarici dövlətlərin məhkəmələri və istintaq orqanları qərarlarının Azərbaycan Respublikası ərazisində məcburiliyi Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə müəyyən edilir". Bundan əlavə CPM-nin 520-ci maddəsi müəyyən edir ki, hakimlər xarici dövlətlərin məhkəmələri tərəfindən verilmiş qərarların CPM-nin, digər qanunvericiliyin və Azərbaycanın üzv olduğu beynəlxalq razılaşmaların müddəalarına uyğun tətbiqinə nəzarət etməlidirlər.
77. Azərbaycan müraciət edən tərəf olduqda, qarşılıqlı hüquqi yardım müraciətləri iki tərəfli və çoxtərəfli müqavilələrə, Azərbaycanın üzv olduğu beynəlxalq konvensiyalara və müraciət edilən ölkənin qanunvericiliyinə uyğun şəkildə edilməlidir. Hüquqi yardım haqqında müraciət Ədliyyə Nazirliyi və Baş Prokurorluq tərəfindən edilə bilər.

Pulların yuyulması

78. Qrupun səfəri zamanı pulların yuyulmasının cinayət əməli kimi tanınması CM-nin 241-ci maddəsinə⁴⁶ əsasən narkotiklərin satışından əldə edilən əmlakın və pulların yuyulması ilə və həmçinin "səlahiyyətliyə görə" (qismən) CM-nin 194-cü maddəsi⁴⁷ ilə "Bilə-bilə cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakı alma" ilə məhdudlaşır. Məlumat verilmişdir ki, yuxarıda qeyd olunan CM-nə dəyişikliklər narkotik satışından başqa digər cinayətlərdən məsələn korrupsiya cinayətləri nəticəsində əldə edilmiş pulların və digər əmlakın yuyulmasını da cinayət əməli kimi müəyyən edəcəkdir⁴⁸.

⁴⁵ İmtina üçün digər əsaslar: müraciətin icra olunması Azərbaycanın suverenliyi, təhlükəsizliyi və başqa mühüm maraqlarına zidd olduqda; müraciət siyasi xarakterli, hərbi xidmətlə əlaqədar və Azərbaycanda istintaq alında olan işlərlə əlaqədar olduqda; şəxsin cinayət təqibinə cəlb olunmasının əsaslarının onun irqi, milliyəti, dili, dini, cinsiyyəti və siyasi fəaliyyəti ilə əlaqədar olması barədə əsaslı şübhələr olduqda; müraciətin formasının qanunvericiliyin tələblərinə uyğun gəlmədikdə.

⁴⁶ 2006-cı ilin may ayında CM-nə dəyişikliklər qüvvəyə mindikdən sonra bu maddə çıxarılmışdır.

⁴⁷ CM-nin 194-cü maddəsi müəyyən edir: Qabaqcadan vəd etmədən bilə-bilə cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakı xeyli miqdarda alma və ya satma—şərti maliyyə vahidi məbləğinin min mislindən üç min mislinədək miqdarda cərimə və ya üç ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya şərti maliyyə vahidi məbləğinin min mislinədək miqdarda cərimə edilməklə üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

⁴⁸ Bu dəyişikliklər 2006-cı il aprel ayında qəbul edilmişdir. Yeni 193-1-ci maddə müəyyən edir. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərini və ya digər əmlakı leqallaşdırma, yəni cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilə-bilə pul vəsaitlərinə və ya digər əmlakı qanuni status vermək, onların əldə edilməsinin həqiqi mənbəyini gizlətmək məqsədilə belə pul vəsaitləri və ya əmlakdan istifadə etməklə maliyyə əməliyyatlarını və ya digər əqdləri həyata keçirmə - şərti maliyyə vahidinin iki min mislindən beş min mislinədək miqdarda cərimə və ya üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə, əmlakı müsadirə olunmaqla iki ildən beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Bundan əlavə eyni əməllər: əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədildikdə; təkrar törədildikdə;

şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törədildikdə - üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə, əmlakı müsadirə olunmaqla beş ildən səkkiz ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. "çox böyük miqdarda" (şərti maliyyə vahidinin 45 min mislindən çox / 45000 avro) pulların yuyulması hallarında və ya pulların yuyulması cinayət qrup tərəfindən törədildikdə, həbs cəzası 7 ildən 12 ilədək artırıla bilər (əmlakının müsadirə edilməsi və müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etməklə).

79. “Qanunsuz yolla əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” qanun layihəsi milli maliyyə kəşfiyyat orqanı olacaq “səlahiyyətli orqan” yaradılmasını nəzərdə tutur. Nəzərdə tutulmuşdur ki, bu səlahiyyətli orqan maliyyə institutları, sığorta şirkətləri, səhm brokerləri, lizinq şirkətləri, poçt xidmətləri, investisiya fondları, teleqraf əməliyyatçıları, notariuslar, qiymətli daşlarla, metallarla antik mallarla ticarət edən hüquqi şəxslər, qeyri hökumət təşkilatları, fəaliyyətlərini davam etdirə bilmələri üçün pul toplayan dini təşkilatlar, lotereya təşkilatçıları və əmlak satıcıları tərəfindən “şübhəli əməliyyatlar” barədə məlumatları toplayacaq və təhlil edəcəkdir. Hal-hazırda yalnız banklar və qiymətli kağız brokerləri “şübhəli əməliyyatlar” barədə məlumatları müəyyən etməli, və “Milli Bank” və Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsinə təqdim etməlidirlər. 2005-ci ilədək (noyabr ayının sonunadək) Milli Banka “şübhəli əməliyyatlar” barədə banklar 486 məruzə, Gömrük Komitəsi isə 31 məruzə təqdim etmişdir. “Şübhəli əməliyyatları” araşdırması üçün Milli Bank 2004-cü ilin avqust ayında “Pulların yuyulmasına qarşı fəaliyyət Qrup”-u yaratmışdır. Əgər təqdim edilmiş məlumatların araşdırılması və Milli Banka məlum olan mənbələr “şübhəli əməliyyatlarla” əlaqədar şübhələri əsaslı edirsə, iş araşdırılması üçün Baş Prokurorluğa göndəriləcəkdir.
80. Pulların yuyulması halları Qrupun səfəri zamanı cinayət kimi müəyyən edilmədiyindən, səfər müddətində korrupsiya ilə əlaqədar pulların yuyulmasının istintaq, cinayət təqibi və ittihamı barədə statistika mövcud deyildi.

b. Təhlil

81. Səfər zamanı Qrup müsahibləri olan məhkəmə hakimiyyəti nümayəndələrindən “müsadirə” ilə əlaqədar soruşduqda, onlar cavab olaraq adətən cinayətin alət və vasitələrinin müsadirəsi barədə fikirləşirdilər, baxmayaraq ki, CM-nin 51-ci maddəsi açıq şəkildə cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın müsadirəsini də təmin edir. CM-nin 51-ci maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən belə müsadirə ancaq o halda həyata keçirilə bilər ki, o hüquqpozmanı yaradan maddədə xüsusi olaraq qeyd olunmuş olsun. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, səfər müddətində, rüşvət halları ilə əlaqədar müsadirə ancaq müəyyən ağırlaşdırıcı hallarda tətbiq edilə bilər, qanunvericilik *dəyərinə görə müsadirəni* nəzərdə tutmurdu və 3-cü tərəfin ixtiyarına verilmiş əmlakı müsadirə etmək mümkün olmurdu. Bu məhdudiyyətlər və ya hər hansı başqa səbəblərdən, Qrupun görüşdüyü şəxslərdən heç biri korrupsiya hüquqpozmaları üzrə gəlirlərinin müsadirəsi barədə aydın məlumat və nümunələr təqdim edə bilmədilər. Qrup hökumətin bu problemləri qəbul etməsini, - Qrupun səfərindən sonra, CM-nə dəyişikliklər etməsini alqışlayır. Bu dəyişikliklər bütün korrupsiya halları ilə əlaqədar müsadirə sanksiyalarının tətbiqini və dəyərinə görə müsadirəsini təmin edir⁴⁹. Qrup qeydə almışdır ki, hətta CM-nə təklif edilən dəyişikliklərin layihəsində də 3-cü şəxsin ixtiyarında olan əmlakın müsadirəsi öz həllini tapmamışdır. Qrup qeyd etmək istəyir ki, bir neçə ölkə bu cür müsadirənin müəyyən hallarda həyata keçirilməsinə nail olmuşdur (məsələn, o halda ki, üçüncü tərəf həmin əmlakı əldə etmək üçün doğru qiymət ödəmədikdə). Qrupun qənaətinə görə qanunda bununla əlaqədar heç bir müddəanın olmaması, ehtimal ki, rüşvət alanlar və rüşvət verilməsi nəticəsində əldə

---

⁴⁹ Bu dəyişikliklər 2006-cı il aprel ayında qəbul edilmiş və may ayında qüvvəyə minmişdir.

edilmiş üstünlükdən bəhrələnən şəxslər üçün boşluq yaradır. Bundan əlavə, Qrup məlumat almışdır ki, cinayət törədənin cinayət törətməzdən əvvəl malik olduğu əmlaka müsadirə tətbiq etmək qeyri mümkündür. Qrup hesab edir ki, beynəlxalq təcrübəyə əsaslanmaqla və Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 1-ci Protokolunun 1-ci maddəsi ilə təmin edilmiş əmlakdan dinc istifadə hüququ nəzərə alınmaqla, 3-cü şəxslərin istifadəsinə verilmiş və ya onlara məxsus olan əmlakın müsadirəsi qaydaları nəzərdən keçirilməlidir. **Qrup Korrupsiyanın gəlirlərinin dəyərində ekvivalent əmlakın müsadirəsinə icazə verən qanunun yeni müddələrinin təcrübədə tam tətbiqini və 3-cü şəxs tərəfindən saxlanılan əmlakın müsadirə edilməsini imkan verəcək yeni müddələrin qəbul edilməsini tövsiyə edir.**

82. Səfər zamanı hüquqi müddələrdə olan çatışmamazlıqlara baxmayaraq, qrup bu fikirdədir ki - əksi üçün heç bir məlumatın olmadığı təqdirdə, bütün bunlar korrupsiya gəlirlərinin üzərinə həbs qoyulması və onların müsadirəsi ilə əlaqədar müddələrin az tətbiq olunması üçün tam səbəb deyildir. Qrup hesab edir ki, müsadirə ilə əlaqədar yeni qanunvericilik onun tətbiqinin səmərəsini artırmaq üçün növbəti tədbirlərlə tamamlanmalıdır. Hüquq-mühafizə və məhkəmə orqanları üçün treyninqlərin keçirilməsi və əsas istiqamətlərin hazırlanması zəruridir. Bu treyninqlərdə diqqət hüquqi müddələrlə yanaşı mövcud qanunvericiliyin və yeni müddələrin təcrübədə tətbiqinə də yönəlməlidir (məsələn müsadirə olunacaq əmlakın ekvivalent dəyərini hesablamaq, əmlakı müsadirə etmək üçün onun üzərinə nə vaxt və necə həbs qoyulmalıdır və maliyyə istintaqları apararkən hüquq pozanların əmlaklarının izləmək qaydaları, bu həmçinin yuxarıda "Mövzu İİ"-də qeyd olunub və s). **Beləliklə Qrup tövsiyə edir ki, müsadirə və aralıq tədbirlərlə (interim measures) bağlı hüquqi müddələri tətbiq edəcək (müstəntiqlər, prokurorlar, hakimlər) əməkdaşlar üçün qaydalar və dolğun treyninqlər tərtib edilsin.**
83. Qrup tərəfindən mövcud sistemdə həbs qoyma və müsadirə ilə əlaqədar dəyərləndirmənin aparılması, informasiya qıtlığının olması səbəbindən çətinləşmişdir. Həm kəmiyyət həm də keyfiyyət baxımından həbs qoyma və müsadirə ilə bağlı müddələrin təcrübədə tətbiqi ilə bağlı məlumatlar tam deyildi. CM-nə ediləcək dəyişikliklərin müsadirə ilə əlaqədar mövcud təcrübəyə əhəmiyyətli dəyişikliklərin gətirəcəyinin gözlənilməsinə nəzərə alaraq, Qrup o fikirdədir ki, yeni qanunun təcrübədə necə işləməsinin dəyərləndirilməsi çox faydalı olacaqdır, bu həmçinin hakimlərə məhkəmə təcrübəsində bu hüquqi müddələrlə əlaqədar mümkün çatışmamazlıqları da müəyyənləşdirməyə imkan verəcəkdir. Buna hazırlaşmaq üçün sistemli olaraq korrupsiya halları; müsadirə və aralıq tədbirlərin tətbiqi ilə bağlı; müsadirə ilə əlaqədar qanunun müddələrinin tətbiq edilə bilmədiyi hallar barədə; və arzu olunan nəticələri alınmayan hallar barədə; informasiyanın statistika da daxil olmaqla toplanması və CM-nə əlavələr qəbul edildikdən sonra yaxın gələcək üçün sistemin səmərəliliyini təhlil etmək lazımdır. **Qrup, müsadirə və aralıq tədbirlərin tətbiqi və onların tətbiqində çatışmazlıqlarla bağlı ətraflı məlumatları toplamaqla, dəyişikliklər edilmiş CM-nin səmərəliliyini dəyərləndirməyi və xüsusilə korrupsiya hüquqpozmalarından əldə edilmiş gəlirlərin üzərinə həbs qoyulması və onlardan məhrum edilməsi üçün görülmüş tədbirlərin məqsədmüvafiqliyini (uyğunluğunu) yoxlamağı tövsiyə edir.**

84. Pulların yuyulması ilə əlaqədar məsələlər Azərbaycan üçün nisbətən yeni bir dövr kimi görsənir. Bu səfər müddətində tənzimləyici sistemdə olan boşluqdan və məhdud sayda bu sahə ilə əlaqədar istintaqlardan görsənirdi. Qrup rəsmilərin bu boşluğun olmasını qəbul etmələrini və səfərdən sonra CM-nə dəyişiklik etmələrini təklif etmələrini alqışlayır⁵⁰. Qəbul edilmiş dəyişikliklər bütün hüquq pozmalardan (korrupsiyada daxil olmaqla) əldə edilən pulların yuyulmasını cinayət əməli kimi tanıyır. Qeyd edək ki, səfər zamanı CM-nə görə ancaq narkotik satışından əldə olunan pulların yuyulması cinayət kimi tanınırdı. Bundan əlavə təqdim edilmiş “Qanunsuz yolla əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” qanun layihəsi nəzərdə tutulduğu kimi, əgər qəbul edilərsə – banklar, maliyyə qurumları şübhəli məlumatlar barədə indiki sistemdən daha geniş məlumat vermə və analiz etmə sisteminin təmin edəcək və yeni “səlahiyyətli orqan” olan Maliyyə Kəşfiyyat Qurumunu yaradacaqdır (MKQ). Bu qanunun müddəalarının tezliklə qəbul edilməsi və tətbiqi, MKQ-da heyətinin təlimlər keçməsi (hələ yaradılacaq) (Milli Bankın bu sahədə yaradığı əsaslı təcrübədən istifadə etməklə), MKQ-nun öz işi ilə əlaqədar bütün informasiyalara çıxışının təmin edilməsi; məlumat verməli olan qurumların onların məlumat vermə öhdəlikləri barədə məlumatlandırılması zəruridir. **Nəticə olaraq Qrup pulların yuyulmasına qarşı sistemin qısa zaman ərzində fəaliyyətini təmin etmək, Maliyyə Kəşfiyyat Qurumunu tezliklə müvafiq heyət, resurslarla və müvafiq məlumatlar bazasına çıxışla təmin etmək, Maliyyə Kəşfiyyat qurumunun heyətinə, prokurorlara, hakimlərə yeni müddəalarla bağlı təlimlər keçmək və məlumat verməli olan qurumları onların məlumat vermə öhdəliyi barədə məlumatlandırmağı tövsiyə edir.**

V Dövlət İdarəçiliyi və Korrupsiya

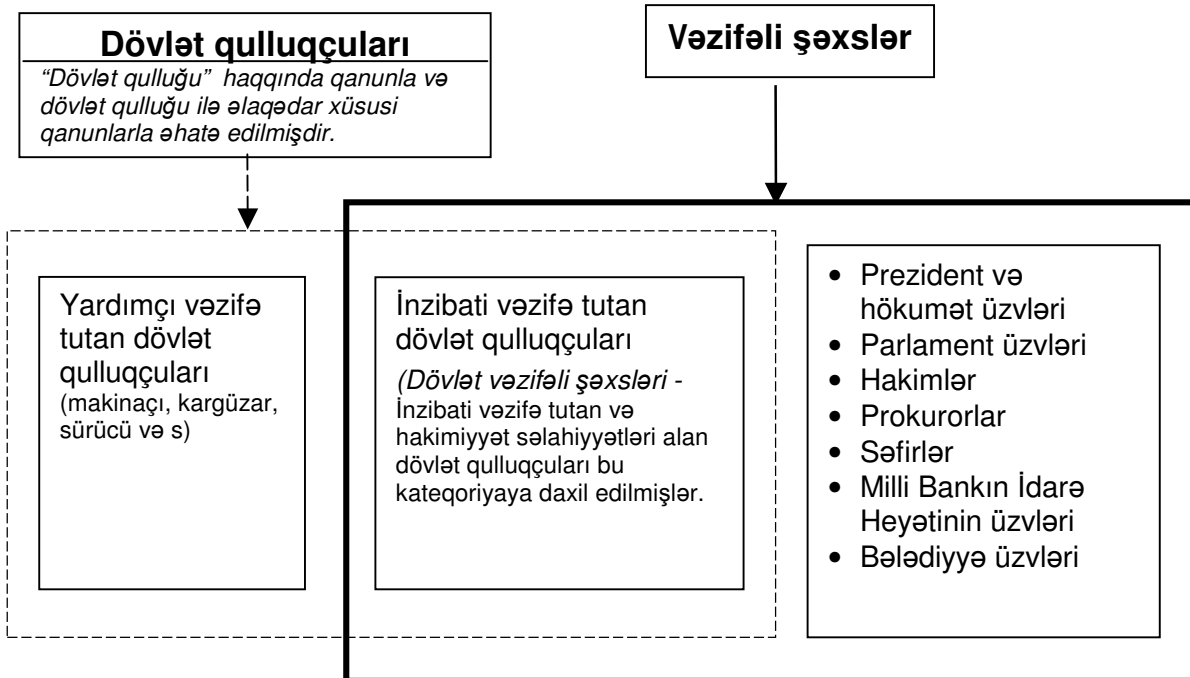
a. Vəziyyətin təsviri

Anlayışlar və hüquqi çərçivə

85. Dövlət administrasiyası (public administration) konsepsiyasının nə aydın hüquqi nə də konstitusion anlayışı mövcud deyildir. Dövlət administrasiyasının müxtəlif tərkib hissələrinin anlayışını vermək üçün müxtəlif terminlərdən istifadə olunur. “Dövlət qulluğu haqqında” qanuna görə dövlət orqanı “Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktları ilə müəyyən edilmiş hüdudlarda Azərbaycan Respublikasının məqsəd və funksiyalarını həyata keçirən, qanunvericiliyə uyğun olaraq və dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən dövlət qulluqçularının qurumudur”. Dövlət orqanlarına nazirliklər, yerli icra orqanları, Prezidentin İcra Aparatı, Milli Məclisin İcra Aparatı və Konstitusiyaya Məhkəməsinin İcra Aparatı daxildir. 2005-ci ilin oktyabrında qəbul edilmiş “İnzibati icraat haqqında” yeni qanun inzibati orqan anlayışından istifadə edir. Bu anlayışa görə inzibati orqan - Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanları, onların yerli (struktur) və digər qurumları, bələdiyyələr, habelə qanuna əsasən inzibati akt qəbul etmək səlahiyyəti verilmiş hər hansı fiziki və ya hüquqi şəxsdir.
86. Dövlət sektorunda çalışan müxtəlif kateqoriyalı şəxsləri müəyyən etmək üçün fərqli terminlərdən istifadə edilir. “Dövlət qulluğu haqqında” qanunun 14-cü maddəsinin 1-ci

⁵⁰ Bu dəyişikliklər 2006-cı il aprel ayında qəbul edilmiş və may ayında qüvvəyə minmişdir.

bəndinə uyğun olaraq, dövlət qulluqçusu bu Qanunla müəyyən edilmiş qaydada maaşlı (maaş yalnız dövlət büdcəsi vəsaitindən verilə bilər) dövlət qulluğu vəzifəsini tutan və Azərbaycan Respublikasına sadıq olacağına and içən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşıdır. “Dövlət qulluğu haqqında” qanunun müddəaları prokurorluq, ədliyyə, milli təhlükəsizlik, daxili işlər, gömrük, vergi, xarici işlər Milli Bankında çalışan şəxslərə şamil edilməsə də, onlar da dövlət qulluqçusu hesab edirlər (hakimlər və hərbiçilər istisna olmaqla). Bundan əlavə inzibati vəzifə tutan və yardımçı vəzifə tutan dövlət qulluqçuları bir birindən fərqləndirilir. Həmçinin “Dövlət qulluğu haqqında” qanunun 14-cü maddəsinin 2-ci bəndinə görə inzibati vəzifə tutan və hakimiyət səlahiyyətləri olan dövlət qulluqçusu dövlət vəzifəli şəxslər hesab edilir. Ancaq “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” qanunda digər bir ayrı anlayışdan yəni *vəzifəli şəxs* anlayışından istifadə edilmişdir. Bu anlayışa yuxarıda göstərilən inzibati vəzifə tutan dövlət qulluqçuları (dövlət vəzifəli şəxslər daxil olmaqla, yardımçı vəzifələr istisna olmaqla) və dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarına seçilmiş və ya təyin edilmiş şəxslər daxildir. Daha dəqiq, bu qanunun 2-ci maddəsində görə vəzifəli şəxslər aşağıdakılardır: dövlət orqanlarına seçilmiş və ya təyin edilmiş şəxslər; xüsusi səlahiyyət əsasında dövlət orqanlarını təmsil edən şəxslər; inzibati vəzifə tutan dövlət qulluqçuları; seçkilərə namizədlər, dövlət idarə, müəssisə və təşkilatlarında, habelə dövlətin nəzarət səhm zərfinə sahib olduğu təsərrüfat subyektlərində, bələdiyyələrdə və qeyri hökumət qurumlarında təşkilat-sərəncamverici və ya inzibati-təsərrüfat funksiyalarını həyata keçirən şəxslər (qanunla müəyyən edilmiş dövlət orqanlarının səlahiyyətlərini icra edərkən). Hakimlər və prokurorlar “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” qanunun anlamında vəzifəli şəxslər anlamına daxil edilmişlər.

Korrupsiyaya qarşı siyasət

87. Dövlət idarəçiliyində əsas anti-korrupsiya sənədi 2004-cü il sentyabrında Prezident Sərəncamı ilə qəbul edilmiş Korrupsiyaya qarşı Dövlət Proqramıdır. Yuxarıda “1-ci Mövzuda” əsas tədbirlər başlığı altında göstəriləyi kimi Dövlət Proqramı dövlət

orqanları tərəfindən həyata keçirilməli olan tədbirləri müəyyən edir. Bu tədbirlərə daxildir: dövlət qulluqçularının fəaliyyəti ilə bağlı tədbirlər, məsələn dövlət qulluqçularının mütəmadi olaraq maaşlarının artırılması, dövlət qulluqçuları üçün davranış kodekslərinin qəbul edilməsi, dövlət qulluğuna qəbulun təkmilləşdirilməsi, dövlət qulluqçularının fəaliyyətində maraqlar toqquşmasının qarşısının alınması və s.

Səffalıq

88. İnzibati məlumatları əldə etməklə bağlı əsas prinsip Konstitusiyada təsbit edilmişdir. Konstitusiyaya görə “Hər kəsin qanuni yolla istədiyi məlumatı axtarmaq, əldə etmək, ötürmək, hazırlamaq və yaymaq azadlığı vardır. (...) Kütləvi informasiya vasitələrində, o cümlədən mətbuatda dövlət senzurası qadağandır (Konstitusiyanın 50-ci maddəsi). “İnformasiya əldə etmək haqqında” yeni qanun 2005-ci ilin dekabrında qüvvəyə minmişdir. Qanunun 2-ci maddəsinə görə hər kəs sorğu edilən informasiyanın informasiya sahibində olub-olmadığını öyrənmək və informasiya sahibindən⁵¹ sorğu edilən informasiyaya sərbəst, maneəsiz və hamı üçün bərabər şərtlərlə əldə etmək hüququna malikdir. Sorğular yazılı və şifahi şəkildə ola bilər. İnformasiya əldə etmək üçün sorğuya cavab 7 iş günü müddətində verilməlidir (və ya 5 iş günü müddətində əgər informasiya yoxdursa və ya sorğu sorğu natamam və ya qeyri-dəqiq tərtib olunubsa), əgər informasiyanı hazırlamaq üçün əlavə vaxt tələb olunduqda bu müddət daha 7 gün müddətinə uzadıla bilər. İnformasiya xidməti üçün haqq alınma bilər, bu şərtlə ki, ödəniş məbləği informasiyanın hazırlanması və təqdim edilməsi üçün çəkilən xərcdən artıq olmasın. 34-cü maddənin 4-cü paragrafına əsasən dövlət sirri və ya peşə (həkim, vəkil, notariat), kommersiya, istintaq və məhkəmə sirləri, habelə fərdi məlumatlar informasiya əldə etmək haqqında ümumi qaydaya istisna təşkil edir. Bundan əlavə 35-ci maddəyə görə informasiya sahibi informasiyanın əldə olunmasına məhdudiyyət qoymaq yolu ilə onu xidməti istifadə üçün nəzərdə tutulmuş hesab edə bilər (maksimum 5 il müddətinə). Bu məhdudiyyət *digər məsələlərlə yanaşı (inter alia)* məhkəmədə baxılan işlərə, təsdiq üçün təqdim edilməmiş hökumət sərəncamlarının layihələrinə şamil edilir. Qanun həmçinin İnformasiya Məsələləri üzrə Müvəkkil İnstitutunun yaradılmasını nəzərdə tutur. O, informasiya əldə etmə azadlığına münasibətdə Ombudsman kimi çıxış edəcək, qanunun tələblərinə əməl edilməsinə nəzarəti həyata keçirəcək və informasiya əldə etməklə bağlı vətəndaşlara hüquqi yardım göstərəcəkdir. “Vətəndaşların müraciətlərinə baxılması haqqında” 10 iyun 1997-ci il tarixli qanun informasiya üçün müraciət etmə qaydalarını müəyyən edir və *digər məsələlərlə yanaşı*, göstərir ki, ərizəçi informasiya əldə etmək haqqında sorğusunu əsaslandırmağa borclu deyildir. İnformasiya vermək haqqında imtinadan məhkəməyə müraciət edilə bilər.
89. İnformasiya əldə etməklə bağlı mətbuata xüsusi rejim tətbiq edilir. “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” 12 dekabr 1999-cu il tarixli qanunda kütləvi informasiya vasitələrinin informasiya almaq hüququ təsbit edilmişdir. Qanuna görə kütləvi informasiya vasitələri cəmiyyətdəki iqtisadi, siyasi, ictimai və sosial durum haqqında, dövlət orqanlarının, bələdiyyələrin, idarə, müəssisə və təşkilatların, ictimai birliklərin, siyasi partiyaların, vəzifəli şəxslərin fəaliyyəti barədə operativ və doğrudürüst məlumatlar almaq hüququna malikdirlər. Bu hüquq qanunvericilikdə göstərilən

⁵¹ Qanunun 9-cu maddəsinə görə informasiya sahibləri: dövlət orqanları və bələdiyyələr; ictimai funksiyaları yerinə yetirən hüquqi şəxslər, həmçinin normativ hüquqi aktlarla və ya müqavilə əsasında təhsil, səhiyyə, mədəniyyət və sosial sahələrdə xidmət göstərən özəl hüquqi şəxslər və fiziki şəxslər, həmçinin əmtəə bazarında hökmran mövqe tutan, xüsusi və ya müstəsna hüquqa, yaxud təbii inhisara malik olan hüquqi şəxslər; tamamilə və ya qismən dövlət mülkiyyətində, yaxud asılılığında olan qeyri-kommersiya təşkilatları, büdcədənkenar fondlar, həmçinin dövlətin üzvü olduğu və ya iştirak etdiyi kommersiya birlikləridirlər. ”.

hallardan başqa məhdudlaşdırıla bilməz.⁵² İnformasiya almaq üçün sorğu yazılı və şifahi ola bilər. Kütləvi informasiya vasitəsinin nümayəndəsi məlumatı verməkdən imtina edən orqandan şikayət etmək hüququna malikdir. İnformasiya istəyərkən bu barədə müraciət əsaslandırılmamalıdır.

90. 2 may 2005-ci il tarixli qərarı ilə Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiya qərara almışdır ki, bütün dövlət orqanları özlərinin internet saytlarına malik olmalıdırlar və bu saytlar onların fəaliyyəti barədə məlumatları ətraflı surətdə əks etdirməlidirlər. Komissiya həmçinin qərara almışdır ki, ictimaiyyətlə əlaqələr xidmətlərinin fəaliyyəti təkmilləşdirilməlidir. Qrupa bildirilmişdir ki, Komissiyanın qərarları hüquqi cəhətdən məcburi olmasada, dövlət orqanları onları icra etməlidirlər.
91. İctimai məsləhətləşmə ilə bağlı, 26 noyabr 1999-cu il tarixli "Normativ hüquqi aktlar haqqında" qanuna əsasən normativ hüquqi aktların layihələri hazırlanarkən *eyni zamanda* elmi idarələrin təklifləri, kütləvi informasiya vasitələrində və əhalinin müraciətlərində irəli sürülmüş təkliflər nəzərə alınır. Dövlət orqanları bildirmişlər ki, korrupsiyanın qarşısının alınması və korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsindəki qanun layihələri Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiyanın rəsmi internet səhifələrində yerləşdirilmişdir.

Dövlət orqanlarına nəzarət

92. Dövlət orqanlarının qərarlarından inzibati və məhkəmə yolu ilə şikayət edilə bilər. «Vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını pozan qərar və hərəkətlərdən (hərəkətsizlikdən) məhkəməyə şikayət edilməsi haqqında» 11 iyun 1999-cu il tarixli qanuna əsasən dövlət orqanlarının və yerli özünüidarə orqanlarının, müəssisələrin, idarələrin və təşkilatların, ictimai birliklərin, vəzifəli şəxslərinin qərar və hərəkətləri (hərəkətsizliyi) nəticəsində öz hüquq və azadlıqlarını pozulmuş hesab edən hər bir vətəndaşın birbaşa məhkəməyə və ya tabelik qaydasında yuxarı orqanlara müraciət etmək hüququ vardır. Yuxarı orqana olan müraciətə "Vətəndaşların müraciətlərinə baxılması haqqında" qanuna əsasən qanunvericiliklə daha az müddət nəzərdə tutulmayıbsa bir ay ərzində və əlavə baxılma və araşdırma tələb olunmadığı hallarda 15 gün müddətində baxılmalıdır.⁵³
93. 28 dekabr 2001-ci il İnsan hüquqları üzrə Müvəkkil (Ombudsman) haqqında Konstitusiyaya qanununa uyğun olaraq dövlət orqanlarına nəzarət həmçinin İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkil (Ombudsman) tərəfindən həyata keçirilir. Parlament tərəfindən seçilən Ombudsman şəxslərin (həmçinin hüquqi şəxslərin) müraciətləri əsasında dövlət və yerli özünüidarə orqanları və onların vəzifəli şəxsləri tərəfindən Konstitusiyada və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə təsbit olunmuş insan hüquq və azadlıqlarının pozulması, həmçinin məhkəmələrdə süründürməçilik, sənədlərin itirilməsi və vaxtında verilməməsi, məhkəmə qərarlarının icrasının gecikdirilməsi ilə əlaqədar insan hüquqlarının pozulması ilə əlaqədar şikayətləri araşdırma hüququ vardır. İnsan hüquqları

⁵² Azərbaycan hakimiyyət orqanları bildirmişlər ki, "Dövlət sirri haqqında" və "İnformasiya əldə etmək haqqında" qanunlar (əldə edilməsi məhdudlaşdırılan informasiya ilə bağlı müddəalar) media üçün məlumatların əldə edilməsini məhdudlaşdıran xüsusi müddəaları müəyyən edir.

⁵³ Azərbaycan hakimiyyət orqanları bildirmişlər ki, dəyərləndirmə missiyasından sonra 2006-cı ilin May ayında "Vətəndaşların müraciətlərinə baxılması haqqında" qanuna əlavələr qüvvəyə minmişdir. Bu əlavələr vətəndaşların dövlət orqanlarında şəxslərin iddia edilən korrupsiya hərəkətləri barədə müraciətləri üçün xüsusi proseduralar müəyyənləşdirir və *eyni zamanda* göstərir ki, bu müraciətlərlə bağlı araşdırmalar müraciətin qəbul edilməsindən 20 gün müddətində aidiyyəti daxili nəzarət orqanı tərəfindən aparılmalıdır.

pozulmuş şəxsin razılığı ilə xüsusi ictimai əhəmiyyət kəsb edən hallarda və ya öz hüquqlarını müstəqil şəkildə müdafiə etmək qabiliyyəti olmayan şəxslərin maraqlarına toxunduğu hallarda Müvəkkil öz təşəbbüsü ilə araşdırma apara bilər. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatlarının və Azərbaycan Respublikası hakimlərinin fəaliyyətinin yoxlanılması müvəkkilin səlahiyyətlərinə aid deyil.

94. Şikayətləri araşdırarkən Ombudsman *inter alia* dövlət orqanlarına azad surətdə daxil olmaq, dövlət hakimiyyəti və yerli özünüidarə orqanlarından, vəzifəli şəxslərdən zəruri məlumat, sənəd və materialları 10 gün müddətində almaq hüququna malikdir. Şikayətin araşdırılmasına əsasən Ombudsman aidiyyəti dövlət və ya yerli özünüidarə orqanından pozulmuş insan hüquqlarını bərpasını tələb edə bilər, vəzifəli şəxslərin intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsi barədə təkliflər verə bilər, cinayət işinin başlanması barədə müraciət edə bilər, kütləvi informasiya vasitələrinə məlumat verə bilər və ya insan hüquqlarının pozulması xüsusi ictimai əhəmiyyət kəsb edən hallarda Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müraciət edə bilər, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi qarşısında məruzə ilə çıxış edə bilər. Əgər şəxsin hüquqları qüvvədə olan normativ aktlarla pozulduqda Ombudsman İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkil haqqında qanunun 13-cü maddənin 2 bəndinin 8 altbəndinə və Konstitusiyanın 130-cu maddəsinə əsasən Konstitusiya Məhkəməsinə sorğu ilə müraciət edə bilər. Ombudsman ildə bir dəfə Azərbaycanda insan hüquqlarının vəziyyəti ilə bağlı Respublika Prezidentinə və Parlamente məruzə edir. Məruzə ictimaiyyətə açıqlanır. 2004-cü ildə Ombudsman 6300 ərizə qəbul etmişdir. Onlardan yarıdan çoxu Ombudsmanın səlahiyyətlərinə aid olmadığından qəbul edilməmişdir (53,7%). Qəbul edilən ərizələrin 31,4%-i üzrə qərarlar şikayətçilərin xeyrinə olmuşdur. Ombudsman bundan əlavə insan hüquqlarının qorunmasına əsas təhlükələrdən biri kimi dəyərləndirilən korrupsiyaya ilə bağlı bir neçə dəyirmi stol müzakirələri təşkil etmişdir və Korrupsiyaya qarşı Dövlət Proqramının hazırlanmasında əməkdaşlıq etmişdir.
95. Bundan əlavə dövlət orqanları üzərində maliyyə nəzarəti Hesablama Palatası və Maliyyə Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilir. Hesablama Palatası dövlət büdcəsinin təsdiq edilməsinə və yerinə yetirilməsinə, dövlət əmlakının özəlləşdirilməsindən əldə edilən vəsaitlərin dövlət büdcəsinə daxil olmasına və dövlət büdcəsindən hüquqi şəxslərə və yerli özünüidarə orqanlarına ayrılan dövlət vəsaitlərinin xərclənməsinə nəzarəti həyata keçirir. O hər rüb üçün Parlamente məruzə təqdim edir. Bundan əlavə "Hesablama Palatası haqqında" qanunun 15-ci maddəsinə əsasən bütün qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanları, bütün digər hüquqi şəxslər və onların vəzifəli şəxsləri Hesablama Palatasının müraciəti əsasında zəruri olan məlumatları bir ay müddətindən gec olmayaraq ona təqdim etməlidirlər. Maliyyə Nazirliyi dövlət maliyyəsinin idarə edilməsi üzrə məsul orqandır və dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən təşkilatlar və orqanlar üzərində maliyyə nəzarətini həyata keçirir və dövlət orqanlarının maliyyə-iqtisadi fəaliyyətini təhlil edir. Hesablama Palatası və ya Maliyyə Nazirliyi dövlət maliyyəsi ilə bağlı öz nəzarət funksiyalarını həyata keçirərkən mümkün korrupsiya halları ilə üzləşərlərsə, onlar müvafiq olaraq prokurorluq orqanlarına məlumat verməlidirlər.

Qulluğa qəbul, dövlət qulluğu və preventiv tədbirlər

96. Dövlət qulluğuna qəbul 21 iyul 2000-ci il tarixli “Dövlət qulluğu haqqında” qanunla tənzimlənir. Qanun dövlət qulluqçularına şamil edilir. Statusları xüsusi qanunlara tənzimlənən prokurorluq, ədliyyə, milli təhlükəsizlik, daxili işlər, gömrük, vergi, xarici işlər, Azərbaycan Respublikasının Milli Bankında dövlət qulluğu keçən şəxslərə bu qanun tətbiq edilməsə də, qanunun dövlət qulluğuna qəbula aid müddəaları bu şəxslərə şamil edilir (hakimlər istisna olmaqla, çünki onlar dövlət qulluqçusu hesab edilmirlər). “Dövlət qulluğu haqqında” qanunun 4-cü maddəsinə görə vətəndaşların dövlət qulluğuna müsabiqə əsasında girməsi dövlət qulluğunun əsas prinsiplərindəndir. 8-ci maddəyə görə dövlət qulluğuna vətəndaşlar müsabiqə və ya müsahibə əsasında qəbul edirlər. Seçilmə prosesinə və boş yerlərə müsabiqələrə nəzarət hər bir nazirlik və ya orqan tərəfindən ayrılıqda həyata keçirilir, ancaq 2006-cı ilin sonunadək bu proses mərkəzləşdiriləcəkdir. Bu məqsədlə 2005-ci ilin yanvarında Dövlət Qulluğu məsələləri üzrə Komissiya yaradılmışdır.
97. 2001-ci il 3 sentyabr tarixli Prezident Fərmanı ilə “Dövlət Orqanlarında dövlət qulluğuna qəbul edilən şəxsin dövlət qulluğunda işləməsinin mümkün olub-olmamasının qabaqcadan yoxlanılması qaydaları” təsdiq edilmişdir.⁵⁴ Bu qaydalar dövlət qulluğunun bütün sahələrinə şamil edilir.
98. Məhkəmə, daxili işlər (polis) vergi və gömrük orqanlarına qəbul xüsusi qanunlarla tənzimlənir.

Treyning

99. Dövlət qulluğu ilə bağlı tədris (treyninq) 1999-cü ildə təsis edilmiş Dövlət İdarəçilik Akademiyası tərəfindən həyata keçirilir. Etika məsələləri üzrə treyninq Akademiyanın tədris proqramının tərkib hissəsidir. Ədliyyə, Vergilər Nazirlikləri, Dövlət Gömrük Komitəsi, Hesablama Palatası və Baş Prokurorluğun işçiləri öz vəzifələrinin icrasına başlamazdan əvvəl xüsusi tədris kursları keçməlidirlər. Bu kurslara bu orqanların vəzifələrinin xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq dövlət qulluğunun əsas prinsipləri və etika məsələləri ilə bağlı proqramlar daxildir. Bundan əlavə Polis Akademiyası xüsusilə polis əməkdaşları üçün dövlət qulluğunun əsas prinsipləri və etika qaydaları haqqında treyninqlər təşkil edir; Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin Akademiyası da həmçinin Nazirliyin əməkdaşları üçün oxşar kurslar təşkil edir.

Maraqlar toqquşması

100. “Dövlət qulluğu haqqında” qanun dövlət qulluğunda vəzifələr arasında maraqlar toqquşmasının qarşısının alınması üçün ümumi çərçivəni müəyyən edir. Qanunun 20-ci maddəsinə görə dövlət qulluqçusunun *digər məsələlərlə yanaşı (inter alia)* aşağıdakılara ixtiyarı yoxdur:
- dövlət orqanlarında əlavə ödənişli vəzifə tutmağa;
  - elmi və yaradıcılıq fəaliyyəti istisna olmaqla, işlədiyi dövlət orqanı rəhbərinin icazəsi olmadan pedaqoji və başqa ödənişli fəaliyyətlə məşğul olmağa;

⁵⁴ Bu Fərmana əsasən şəxs müraciətlə birgə öz keçmişi/məhkumluğu barədə məlumat təqdim etməlidir. Şəxs barəsində şəxsin məhdud iş qabiliyyətini göstərən və ya onun hər hansı fəaliyyət növü ilə müəyyən müddətə məşğul olmasını qadağan edən məhkəmə qərarının və sağlamlıq arayışının olub olmaması yoxlanılır. Bundan əlavə şəxsin cinayətdə ittiham olunması, və ya barəsində cinayət işi açılmış sübutların azlığı səbəbindən ittiham edilməmişsə və ya onu işə götürən dövlət qulluqçusu ilə şəxs arasında yaxın qohumluq əlaqələrinin (həyat yoldaşı, uşaqları, bacı qardaşları, valideynləri) əlaqələrin olub olmaması yoxlanılır.

- dövlət orqanının və ya yerli özünüidarə orqanının işləri üzrə üçüncü şəxslərin vəkili olmağa:

101. Maraqlar toqquşması ilə əlaqədar digər müddəalar bütün vəzifəli şəxslərə (inzibati vəzifə tutan dövlət qulluqçuları və təyin edilmiş/seçilmiş vəzifəli şəxslər) tətbiq edilən “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” qanuna da daxil edilmişdir. Qanunun 7-ci maddəsinə görə vəzifəli şəxslərin yaxın qohumları, seçkili vəzifələr və qanunvericiliklə nəzərdə tutulan digər hallar istisna olmaqla, bilavasitə onun tabeliyində olan heç bir vəzifə tuta bilməzlər. Vəzifəli şəxslərin fəaliyyətində maraqlar toqquşmasının qarşısının alınması haqqında qanun layihəsinin 2006-cı ildə parlamentə təqdim edilməsi gözlənilir.
102. “Dövlət qulluğu haqqında” qanunun 18-ci maddəsinin 9-cu bəndinə əsasən Dövlət qulluqçuları qulluq etdiyi orqanın rəhbərinə hər il öz gəlirləri və əmlak vəziyyəti haqqında maliyyə hesabatı verməli, orada əlavə gəlirlərinin mənbəyini, növünü və məbləğini göstərməlidirlər. Bunun edilməməsi Dövlət qulluğu haqqında qanunun 25-ci maddəsinə təsbit edilmiş töhmət və dövlət qulluğundan xaric olmaqla inzibati məsuliyyətə səbəb ola bilər. Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında qanunda göstərilmiş vəzifəli şəxslər (bax yuxarı) öz gəlirləri, əmlakı, şirkətlərin, fondların və sair təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətində səhmdar və ya təsisçi kimi iştirakı, bu müəssisələrdə öz mülkiyyət payı barədə; şərti maliyyə vahidinin beş min misli miqdarından yuxarı olan borcu barədə və şərti maliyyə vahidinin min mislindən yuxarı maliyyə və əmlak xarakterli digər öhdəlikləri barədə məlumatları təqdim etməlidirlər. Maliyyə xarakterli məlumatların verilməsi üçün proseduralar “Vəzifəli şəxslər tərəfindən maliyyə xarakterli məlumatların verilməsi qaydaları”nı təsdiq edən qanunla tənzimlənir (2005-ci il iyunun 24-də qüvvəyə minmişdir); Qanuna görə *eyni zamanda* Respublika Prezidenti, Parlamentin sədri və üzvləri, hakimlər və prokurorlar maliyyə bəyannamələrinin Korrupsiyaya qarşı Mübarizə üzrə Komissiyaya təqdim etməlidirlər. Maliyyə bəyannamələri proseduralarının pozulması bir sıra digər qanunlarda təsbit edilmiş⁵⁵ intizam məsuliyyətinə səbəb ola bilər, və ya - əgər müvafiq vəzifəli şəxslər üçün qanunvericilik intizam məsuliyyəti nəzərdə tutmursa, - Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Komissiyası tərəfindən rəsmi dövlət qəzetində bu barədə məlumat dərc edilə bilər.
103. İstefaya getdikdən, işdən çıxdıqdan sonra öz qulluq fəaliyyətinə aid olan və dövlət sirri və ya qanunla mühafizə edilən digər sirr olan məsələlər barədə informasiyadan üçüncü şəxslərin xeyrinə istifadə edilməsinin qadağan edilməsindən başqa (Dövlət qulluğu haqqında qanunun 20-ci maddəsi), dövlət qulluqçusu üçün özəl sektorda işə qəbul olunmaqla bağlı heç bir xüsusi məhdudiyət yoxdur.

Rotasiya

104. Rotasiya 1999-cu il tarixli Prokurorluq haqqında qanunun 16-cı maddəsində bəzi prokurorlar üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu müddəaya görə ərazi və ixtisaslaşmış prokurorlar, Baş Prokuror, Hərbi Prokuror və Naxçıvan Muxtar Respublikasının Prokuroru iki müddətdən artıq təyin edilə bilməzlər (cəmi 10 il). İşçilərin mütəmadi rotasiyasını təmin edən xüsusi hüquqi normalar mövcud deyildir, ancaq hakimiyyət nümayəndələri bildirmişlər ki, bir çox dövlət orqanlarında rotasiya və yerdəyişmə

⁵⁵ Məsələn, “Məhkəmələr və Hakimlər” haqqında 1997-ci il qanununa əsasən (2005-ci ildə dəyişikliklər edilmişdir), “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” qanunla tələb edilən maliyyə bəyannamələrinin təqdim edilməməsi, hakimə qarşı intizam tədbirlərinin tətbiq edilməsi müəyyən edir.

üzrə ümumi siyasət mövcuddur (polis, vergi, milli təhlükəsizlik, ədliyyə və s.). Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiya 2 may 2005-ci il tarixli qərarda göstərmişdir ki, dövlət orqanları dövlət qulluğunda, xüsusilə də dövlət qulluqçularının şəxslərlə daimi əlaqədə olduğu sahələrdə vəzifələrin icrasının rotasiya prinsipi üzrə həyata keçirilməsini təmin etsinlər.

Hədiyyələr

105. “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” qanunun 8-ci maddəsinə görə, vəzifəli şəxs tərəfindən xidməti vəzifəsinin (səlahiyyətlərinin) icrası ilə əlaqədar dəyəri şərti maliyyə vahidinin əlli mislindən yuxarı olan (təqribən €50)⁵⁶ hədiyyələr şəxsin xidməti vəzifəsinin (səlahiyyətlərini) həyata keçirdiyi dövlət orqanına və ya yerli özünüidarəetmə orqanına məxsus hesab edilir. Alınmış hədiyyə şəxsi istifadə üçün nəzərdə tutulmuşdursa, hədiyyə alan şəxs onun dəyərinin göstərilən həddən artıq hissəsini xidməti vəzifəsinin (səlahiyyətlərini) həyata keçirdiyi dövlət orqanına və ya yerli özünüidarəetmə orqanına ödəmək şərti ilə bu hədiyyəni əldə edə bilər. Bu qaydanın pozulması müxtəlif kateqoriya vəzifəli şəxslərə tətbiq edilən qanunlara əsasən intizam məsuliyyətinə səbəb ola bilər.

Etik davranış kodekslər

106. Dövlət qulluqçuları üçün Etik Davranış Kodeksi hal hazırda parlamentdə baxılır. Maraqlar toqquşması, korrupsiyanın qarşısının alınması və hədiyyələrlə bağlı müddəalar bu layihəyə daxil edilmişdir. Bundan əlavə Vergi işçilərinin Davranış Kodeksi, Gömrük işçilərinin Şərəf Kodeksi, Polis əməkdaşlarının etik davranış kodeksi vardır. Prokurorlar üçün Etik davranış Kodeksinin qəbul edilməsi yaxın gələcəkdə gözlənilir. Bu kodekslərin pozulması intizam tədbirlərinə səbəb ola bilər, çünki bu pozuntular həmçinin digər qanunvericiliyin pozulmasına (məsələn “Dövlət qulluğu haqqında” qanunun) əsas ola bilər.

107. Etik davranış qaydalarının pozulması və görülmüş intizam tədbirləri barədə statistik məlumatlar ayrılıqda hər bir dövlət orqanı tərəfindən aparılır.

108. Mövcud qanunvericilikdə dövlət qulluqçularını dövlət idarəetməsində qanun pozuntuları və ya şübhə edilən korrupsiya halları barədə məlumat verməyə məcbur edən heç bir aydın müddəa yoxdur. Polis əməkdaşları üçün belə bir müddəa mövcuddur. “Daxili İşlər orqanlarının İntizam Nizamnaməsi»nin 62-ci bəndinə müvafiq olaraq polis işçiləri öz vəzifələrini icra edərkən qanunçuluğun pozulması, sui-istifadə halları, daxili işlər orqanlarının xidməti fəaliyyətinə mənfi təsir göstərən nöqsan və çatışmazlıqları aşkar etdikdə, bu barədə, eləcə də onlara məlum olan korrupsiya halları haqqında bilavasitə rəisə məruzə etməli, zəruri hallarda yuxarı rəisə məlumat verməlidirlər. Vəzifəcə böyük rəis müəyyən edilmiş qaydada araşdırma aparmalı, İntizam Nizamnaməsinə müvafiq tədbirlər görməli, cinayət xarakterli materialları araşdırma aparılması üçün aidiyyəti üzrə prokurorluq orqanlarına göndərməlidir. Buna baxmayaraq Cinayət Məcəlləsinin 307-ci maddəsinə əsasən bütün Azərbaycan vətəndaşları və deməli bütün dövlət qulluqçuları, hazırlanan və törədilən ağır və xüsusilə ağır cinayətlər barədə məlumat vermək öhdəliyi daşıyırlar. 2006-cı ilin may ayında Cinayət Məcəlləsinə edilmiş əlavələrdən sonra belə cinayətlərə həmçinin korrupsiya cinayətləri də daxildir. Bu

⁵⁶ Qrupa məlumat verilmişdir ki, Dövlət Qulluğundan orta aylıq əmək haqqı 200-500 avro arasında dəyişir.

tələblərə riayət etməmə şərti maliyyə vahidinin beş yüz mislindən min mislinədək cərimə və ya iki ilədək islah işlər və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Cinayət prosesində iştirak edən şəxslərin dövlət müdafiəsi üçün görülən tədbirlər istisna olmaqla (zərərçəkmişlərin müdafiəsi: bax yuxarı, `Mövzu II`) dövlət administrasiyasında korrupsiya halları barədə məlumat verən dövlət qulluqçuları və vəzifəli şəxslər üçün hər hansı spesifik müdafiə yoxdur.

İntizam icraatları

109. Hər bir nazirlikdə müəyyən edilmiş hüquqi tələblərin pozulması hallarını araşdıran daxili nəzarət qurumları vardır. Bu araşdırmalar vətəndaşlar tərəfindən verilən məlumatlar əsasında edilə bilər. Əgər dövlət qulluqçusunun öz vəzifələrinin icrasını və qanunvericiliyin tələblərini pozması sübut edilərsə, daxili nəzarət orqanı nazirliyin rəhbərinə dövlət qulluqçusuna qarşı intizam tədbirlərinin tətbiq edilməsi barədə müraciət edə bilər. Dövlət qulluqçusunun hərəkətləri barədə intizam araşdırmaları cinayətin törədilməsini üzə çıxarsa, intizam icraatını başlayan dövlət orqanı toplanmış sübutları Cinayət Prosesual Məcəlləsinə uyğun olaraq cinayət istintaqının aparılması üçün prokurorluq orqanlarına təqdim etməlidir.
110. Dövlət qulluğu haqqında qanun aşağıdakı intizam tədbirlərinin görülməsini nəzərdə tutur: töhmət; bir il müddətində vəzifə maaşının 5 faizindən 30 faizində azaldılması; həmin dərəcədə olan, lakin vəzifə maaşı aşağı olan işə keçirilməsi; daha aşağı dərəcəli işə keçirilməsi; ixtisas dərəcəsinin aşağı salınması; ixtisas dərəcəsinə məhrum edilməsi; dövlət qulluğundan azad edilməsi (Maddə 25). Dövlət qulluqçuları tətbiq olunmuş intizam tənbeh tədbirinin ləğv edilməsi üçün 7 gün ərzində yuxarı dövlət qulluğunu idarəetmə orqanına şikayət verə bilərlər.

b. Təhlil

111. Qrup Azərbaycan rəsmilərini - 2004-cü ilin sentyabr ayından qüvvədə olan, korrupsiyaya qarşı həyata keçirdikləri strategiyaya görə alqışlayır. Bu Dövlət Proqramı (2004-2006) dövlət qurumlarından (həmçinin yerli qurumlardan) qanunvericilik və təşkilatı tədbirlər həyata keçirməyi tələb edir. Korrupsiyaya qarşı mübarizədə siyasi iradə Dövlət Proqramının qəbul edilməsi ilə ifadə edilmişdir, həmçinin korrupsiyanın qarşısının alınmasında və mübarizədə əhəmiyyətli qanunların qəbul edilməsi ilə nəzərə çarpan irəliləyiş əldə edilmişdir. Bununla belə qanunvericiliyin tətbiqi və Dövlət Proqramında qeyd olunmuş tədbirlərin vaxtında yerinə yetirilməsi, yəqin ki, daha böyük əhəmiyyət daşıyır. Bu mənada Qrup açıq qeyd etmək istəyir ki, Dövlət Proqramı üzrə tədbirlərin bir neçəsinin icrasında gecikmələr baş vermişdir.
112. Qrup qeyd almışdır ki, Azərbaycanda dövlət qulluğunda vəzifə tutan (təyin edilmiş və ya seçilmiş) müxtəlif kateqoriya şəxsləri müəyyən etmək üçün müxtəlif terminlərdən istifadə edilir. Vəziyyətin təsviri hissəsində göstəriləndiyi kimi, "dövlət qulluqçuları" (dövlət sektorunda işləyən şəxslər), "dövlət vəzifəli şəxsləri" (inzibati vəzifə tutan və hakimiyyət səlahiyyətləri olan dövlət qulluqçusu) və ya vəzifəli şəxslər (inzibati vəzifə tutan dövlət qulluqçuları, dövlət orqanlarına seçilmiş və ya təyin edilmiş şəxslər) üçün müxtəlif qanunlar tətbiq edilir. Hansı hüquq və öhdəliklərin hansı dövlət sektorunun əməkdaşlarına tətbiq edilməsi heç də hər zaman Qrupa aydın deyildi. Bu mənada Qrup ancaq ümid edir ki, bu vəziyyət həmin qanunların tətbiq olunduğu vəzifəli şəxslər və dövlət qulluqçuları üçün Qrupa aydın olduğundan daha aydındır.

Qrupun “Korrupsiya ilə mübarizə haqqında” qanunla əlaqədar xüsusi iradı var, belə ki, qanun özünün icrası və müddəalarının pozulmasına görə sanksiyaların tətbiqinə görə bir sıra digər qanunlara istinad edir, ancaq bu digər qanunları müəyyən etmir; bu qanunlardan hər biri “Korrupsiya ilə mübarizə haqqında” qanundan fərqli olaraq müxtəlif kateqoriyalı şəxslərə şamil olunur və bəzi kateqoriya vəzifəli şəxslərin fəaliyyətinin hər hansı qanunla tənzimləndiyi görünür. Bu mürəkkəb vəziyyəti nəzərə alaraq Qrup fikirləşir ki, vəzifəli şəxslərin müxtəlif qanunlara əsasən öz vəzifə və öhdəliklərini tam başa düşmələrini və “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” qanunda göstərilmiş əməllərə görə hansı cəzaların tətbiq edildiyini bilmələrini asanlaşdırmaq üçün tədbirlər görülməlidir. Bu məqsədlə “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” qanun və digər qanunlar arasında əlaqələrə aydınlıq gətirilməsi xeyirli olardı. **Nəticə olaraq Qrup tövsiyə edir ki, vəzifəli şəxslərin “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” qanuna əsasən öz hüquq və vəzifələrinin tam başa düşmələri üçün, qanunvericilikdə bu qanunun pozulmasına görə hansı cəzaların tətbiq edilməsi (hansı qaydada məsuliyyətə cəlb edilməsi) aydınlaşdırılsın.**

113. Dövlət idarəçiliyində şəffaflığın təmini korrupsiyanın qarşısının alınmasında və dövlət idarəçiliyinə ümumi inamın artırılmasında effektiv alətdir. Bu mənada Qrup onun səfəri müddətində qəbul edilmiş və informasiyanın hansı proseduralarla əldə edilməsini dəqiqləşdirən “İnformasiya əldə etmək haqqında” qanunu alqışlayır. Qrup məmnuniyyətlə qeyd edir ki, qanun həmçinin “İnformasiya məsələləri üzrə Agentliyin” yaradılmasını nəzərdə tutur. Bu qurumun öz təşəbbüsü ilə (*ex officio*) informasiya əldə etməklə əlaqədar məsələlər üzrə araşdırma aparma səlahiyyəti olacaqdır. Dövlət qulluğu orqanları tərəfindən məlumatın verilməsində tərəddüdlərin olması ilə əlaqədar Qrupun əldə etdiyi məlumatları, həm dövlət qulluqçuları həm də ümumi ictimaiyyət arasında informasiya əldə etmək hüququnun əsl mahiyyəti barədə anlaşılmaqlıqların olmasını nəzərə alaraq, bu cür qurumun yaradılması çox əhəmiyyətlidir. Bu mənada Qrup narahatlığını bildirir ki, qanunun müddəalarında müəyyən məlumatların verilməsinə qoyulan (müvəqqəti) məhdudiyyətlər məlumatların verilib-verilməməsi barədə dövlət qulluqçularına diskresion səlahiyyətlər verə bilər ki, buda təcrübədə daha artıq anlaşılmaqlıqlar yarada bilər. Nəticə olaraq **Qrup tövsiyə edir (i) “İnformasiya əldə etmək haqqında” qanunla tələb edilən “İnformasiya məsələləri üzrə səlahiyyətli orqan” tezliklə yaradılsın və öz funksiyalarını həyata keçirə bilməsi üçün müvafiq resurslarla təmin edilsin, (ii) bu qanunun tələblərinə əsasən məlumat almaq üçün müraciətlərə cavab verməli olan dövlət qulluqçuları üçün təlimlər keçirilsin (iii) dövlət qulluqçularını qeyd olunmuş qanunun tələblərini pozmağa görə məsuliyyətə cəlb edilməsi təmin edilsin, və (iv) geniş ictimaiyyət arasında informasiya əldə etmək hüququ barədə maarifləndirmə artırılsın.**

114. Vəziyyətin təsviri hissəsində qeyd edildiyi kimi, “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” qanuna əsasən vəzifəli şəxsə (inzibati vəzifə tutan dövlət qulluqçusu, təyin edilmiş/seçilmiş vəzifəli şəxs) şərti maliyyə vahidinin 50 misindən artıq məbləğdə hədiyyə təqdim edildikdə həmin hədiyyə vəzifəli şəxsin işlədiyi dövlət qurumuna verilməlidir. Qrupa məlumat verilmişdir ki, hədiyyə və rüşvət arasında olan fərq qanunun qəbulu zamanı parlamentdə geniş müzakirələrə yol açmışdır. Bu məlumat Qrupun bu müddəa ilə bağlı narahatlığının əsaslı olmasını göstərmişdir: Bu müddəa asan bir şəkildə qiyməti şərti maliyyə vahidinin 50 misindən aşağı olan hər bir hədiyyənin, sayından asılı olmayaraq qəbul edilə biləcəyi kimi şərh edilə bilər. Bu hal *de facto*, əhəmiyyətli qiymətdə xırda hədiyyələrin (işə asanlaşdırmaq üçün verilən

ödənişlər) verilməsinə gətirib çıxara bilər, xüsusilə nəzərə alsaq ki, xırda hədiyyələrin verilməsi Azərbaycanın müəyyən dövlət sektorunda geniş yayılmışdır. Bundan əlavə, şərti maliyyə vahidinin 50 misli (təqribən € 50) müəyyən kateqoriya dövlət qulluqçularının əmək haqlarına nisbətə əhəmiyyətli məbləğdir⁵⁷. Bu kontekstdə, Qrupu müəyyən mənada narahat edən odur ki, onun görüşdüyü dövlət rəsmiləri qeyd olunan həcmdə hədiyyələrin verilməsi ilə əlaqədar yarana biləcək risklərdən xəbərsiz təsəvvürü yaradırdılar. Bu qanunun müddələrinin pozulmasının başqa qanunlara əsasən intizam məsuliyyəti yaratması barədə məlumat verilmişdir. Lakin yuxarıda da qeyd edildiyi kimi inzibati tədbirlərin bu qayda ilə əhatə olunan bütün vəzifəli şəxslərə tətbiq olunması aydın deyildi. **Qrup bununla əlaqədar tövsiyə edir: Hədiyyələrin rüşvət və ya qanunsuz üstünlüyün digər formaları kimi aydın şəkildə narahatlıq doğurmaması üçün dövlət qulluqçuları və vəzifəli şəxslər tərəfindən alına bilən hədiyyələrin dəyərini və alınma tezliyini azaltmaqla hədiyyələrlə bağlı müddəalara dəyişikliklər edilsin və dəyişikliklər edilmiş müddələrin tələblərinin pozulmasına görə müvafiq sanksiyalar daxil edilsin.**

115. Mümkün və aktual maraqlar toqquşması ilkin olaraq “Dövlət Qulluğu haqqında” qanunun müddəaları ilə tənzimlənir. Qrupa məlumat verilmişdir ki, “Vəzifəli şəxslərin fəaliyyətində maraqlar toqquşmasının qarşısının alınması haqqında” yeni qanun layihəsinin 2006-cı ilin əvvəllərində qüvvəyə minməsi gözlənilir⁵⁸. Bu qanun əgər qəbul edilərsə, Qrupun tanış olduğu şəkildə, vəzifəli şəxslərin (inzibati vəzifə tutan dövlət qulluqçuları, seçilmiş və təyin edilmiş vəzifəli şəxslər) fəaliyyətində maraqlar toqquşmasını hərtərəfli tənzimləyəcəkdir. Ancaq Qrupa bu qanunun necə tətbiq olunacağı və qanunun müddələrinin pozulmasına görə hansı sanksiyaların tətbiq ediləcəyi barədə məlumat təqdim edilməmişdir. Qrupa belə gəldi ki, əgər seçilmiş və ya təyin edilmiş vəzifəli şəxs bu qanunun tələbini pozarsa, onun seçildiyi və ya təyin edildiyi dövlət qurumunu məlumatlandırmaqdan başqa tədbir görülməyəcəkdir. Bundan əlavə Qrup qeyd edir ki, qanun layihəsi dövlət sektorundan özəl sektora keçən vəzifəli şəxslər üçün heç bir müddəanı nəzərdə tutmur. Qrup hesab edir ki, gələcəkdə daha gəlirli işin söz verilməsi dövlət qulluqçusunun fəaliyyətinə təsir edə bilər və keçmiş vəzifəli şəxslər öz əlaqələrindən, - xüsusilə təzə iş yeri keçmiş dövlət sektorundakı fəaliyyəti ilə yaxın əlaqələndirsə - və sahə üzrə biliklərindən sui-istifadə edə bilər. **Qrup bütün dövlət qulluqçuları və vəzifəli şəxslər üçün maraqlar toqquşmasının qarşısını alacaq standartların qəbul və tətbiq edilməsi, - vəzifəli şəxslərin özəl sektora keçdiyi hallar da daxil olmaqla– və bu standartların tətbiqi üçün müvafiq mexanizmin həyata keçirilməsini tövsiyə edir.**

116. Maraqlar Toqquşması ilə əlaqədar Qrup vəzifəli şəxslərin (inzibati vəzifə tutan dövlət qulluqçuları, seçilmiş və təyin edilmiş şəxslər) maliyyə bəyanatları təqdim etmələri ilə bağlı “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqda qanunun” 5-ci maddəsi, “Vəzifəli şəxslər tərəfindən maliyyə xarakterli məlumatların təqdim edilməsi qaydaları haqqında” qanun və “Dövlət qulluğu haqqında” qanunla (inzibati vəzifə tutan və digər dövlət qulluqçuları) hüquqi öhdəlik müəyyən edilməsini alqışlayır. Qrup məlumat almışdır ki, bu qanunların tələblərinin pozulması “cinayət, inzibati və intizam” tədbirlərinin tətbiqi ilə nəticələnə bilər. Bu cür tədbirlərin həyata keçirilməsinə əsas verən qanunvericiliyin, bu qaydalarla əhatə edilmiş bütün kateqoriya dövlət qulluqçuları

⁵⁷ Qrupa məlumat verilmişdir ki, Dövlət Qulluğundan orta aylıq əmək haqqı 200-500 avro arasında dəyişir.

⁵⁸ Azərbaycan hökumətinin nümayəndələri səfərdən sonra Qrupa bildirmişlər ki, bu qanunun qüvvəyə minməsi 2006-cı ilin sonu üçün nəzərdə tutulmuşdur.

üçün müəyyən edilməməsi⁵⁹ Qrupda bu müddələrin tətbiq edilməsi ilə bağlı bəzi şübhələr yaradır. Bundan əlavə Qrupun maliyyə bəyannamələrini düzgünlüyünün yoxlanılması ilə bağlı narahatçılığı vardır. Vergi orqanlarının bu məlumatları əldə etmək imkanları yoxdur və eyni zamanda bu bəyannamələri qəbul edəcək rəsmilərində bəyannamələrin düzgünlüyünü yoxlamaq məqsədi ilə vergi və ya hər hansı digər məlumatları əldə etmək imkanları yoxdur. Qrupun fikrinə görə əgər bu məlumatların doğruluğu yoxlanmayacaqsə, onda maliyyə bəyannamələrinin təqdim edilməsi prinsipi onun məqsədlərindən çox uzaqdır. **Nəticə olaraq Qrup tövsiyə edir: (i) maliyyə bəyanatların səmərəli qaydada yoxlanıla bilməsi təmin edilsin, (ii) bütün əlaqədar dövlət qulluqçularına münasibətdə maliyyə bəyanatları ilə əlaqədar müddələrin tətbiqi üçün müvafiq mexanizm təmin edilsin, və (iii) dövlət sektorunda şəffaflığın artırılması məqsədi ilə, preventiv tədbir kimi, seçilmiş və təyin edilmiş vəzifəli şəxslərin maliyyə bəyanatlarının ictimaiyyətə açıqlanması nəzərdən keçirilsin.**

117. Məruzənin təsvir hissəsində qeyd edildiyi kimi, cari qanunvericilik hazırlanan, törədilən, “ağır və xüsusilə ağır cinayətlər” barədə məlumat verməni tələb CM-nin 307-ci maddədən başqa dövlət qulluqçularının korrupsiya halları barədə şübhələri və qarşılaşdıqları düzgün olmayan davranış barədə məlumat vermə öhdəliyini müəyyən edən heç bir müddəə daşımır. Qrupa bildirilmişdir ki, bu cür cinayətlər barədə məlumat verməmə şərti maliyyə vahidi məbləğinin beş yüz mislindən min mislinədək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə islah işləri və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Bununla belə dövlət qulluqçularının korrupsiya halları barədə məlumat verməməsi nəticəsində tətbiq edilmiş cəzalarla bağlı heç bir məlumat təqdim edilməmişdir. Bununla belə Qrupun bəzi narahatlıqları o faktla əlaqədardır ki, korrupsiya ilə əlaqədar şəxslər məlumat verərkən onların təzyiqlərdən qorunması və onların müdafiəsinin təşkili üçün qüvvədə olan hüquqi tədbirlər yoxdur. **Qrup tövsiyə edir: Dövlət qulluqçusunun şübhələndiyi korrupsiya halları barədə məlumat verə bilməsi üçün aydın qaydalar hazırlansın və yaxşı niyyətlə dövlət idarəçiliyində korrupsiya halları barədə məlumat verən şəxslərin məlumat verdikdən sonra təzyiqlərdən uyğun müdafiəsi təmin edilsin.**
118. Qrup həmçinin “Dövlət qulluqçularının etik davranış Kodeksi” ilə bağlı qanun layihəsinin olduğunu geyd etmişdir. Bu sənəd maraqlar toqquşması, hədiyyələr, qərarların verilməsində qərəzlilik kimi məsələləri tənzimləyən çox əhəmiyyətli bir sənəddir. Qrup məlumat almışdır ki, qəbul edildikdən sonra, bu qanunun tələblərinin pozulması “Dövlət Qulluğu haqqında” qanunun tələblərinə uyğun olaraq⁶⁰ intizam tədbirlərinin tətbiqini müəyyən edəcəkdir. **Qrup tövsiyə edir: həm mərkəzi həm də yerli səviyyədə dövlət qulluqçuları üçün tətbiq ediləcək Davranış Kodeksi qəbul edilsin.**
119. Qrup treyninqlərlə bağlı İdarəçilik Akademiyasının, Ədliyyə Nazirliyinin, Baş Prokurorluğun, Vergilər Nazirliyinin nümayəndələri ilə görüşmüş və təqdim edilmiş korrupsiya ilə əlaqədar treyninq proqramlarını nəzərdən keçirmişdir. Treyninqlərin mütəmadi keçirilməsi və ya bu treyninqlərin bütün dövlət qulluqçuları üçün məcburi

⁵⁹ Maliyyə bəyannamələrini təqdim etmədiklərinə görə dövlət qulluqçuları “Dövlət Qulluğu” haqqında qanunun 18-ci maddəsinə əsasən (alt paraqraf 9) məsuliyyət daşıya bilərlər; Hakimler “Məhkəmələr və hakimler” haqqında 1997-ci il qanunun 111-1-ci maddəsinə əsasən məsuliyyət daşıyırlar.

⁶⁰ Məsələn Etik Davranış Kodeksinin tələblərinin pozulması eyni zamanda “Dövlət Qulluğu” haqqında qanunun 18-ci maddəsinin 2-ci alt paraqrafı ilə “qulluq etikası normalarına əməl etmə” dövlət qulluqçusunun inzibati məsuliyyətə cəlb edilməsinə əsas verir.

olması aydın deyildi. Qrup hesab edir ki, xüsusilə son zamanlar baş vermiş və gözlənilən qanunvericilik dəyişiklərini nəzərə alaraq , xüsusilə hələ qəbul edilməmiş Etik davranış kodeksi, Maraqlar Toqquşması qanun layihəsi və praktik olaraq dövlət qulluqçusunun vəzifələrinin icrası zamanı hər hansı maraqlar toqquşması yarada biləcək halda necə davranması mövzularında əlavə və mütəmadi treyninqlərin keçirilməsi faydalı olardı. **Qrup tövsiyə edir: Korrupsiya barədə məlumat vermə, hədiyyələr, maraqlar toqquşması mövzularının əhatə edən anti-korrupsiya, etika, vicdanlılıq məsələləri üzrə mütəmadi və davamlı təlimlərin keçirilməsini tələb edən qaydalar yaradılsın.**

120. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, dövlət qulluğu ilə əlaqədar bir çox qanunlar ya son zamanlar qəbul edilmiş və yada qəbul edilmə prosesindədirlər. Bu qanunların tətbiqi ilə bağlı təcrübə başa düşülən səviyyədə məhduddur. Dövlət İdarəçiliyi ilə əlaqədar bütün şikayətlərin bir yerə toplanması və yoxlanılması çox faydalı ola bilər (məsələn dövlət qulluqçuların qeyri etik davranışı ilə əlaqədar). Bu araşdırmanın nəticəsi qüvvədə olan qanunvericilikdə və ya onun praktiki tətbiqində olan zəif cəhətlərin müəyyən edilməsi üçün çox faydalı olardı. Nəticə olaraq, **Qrup tövsiyə edir: dövlət idarəetməsinin konkret sahələrində mövcud nöqsanları müəyyən etmək məqsədi ilə bu orqanlar daxilində etik qaydaların pozulması ilə əlaqədar daxil olan şikayətlər və tətbiq edilmiş intizam tədbirlərinin nəticələri ilə əlaqədar məlumatlar (mərkəzləşdirilmiş qaydada) toplanılsın, araşdırılsın, və bu araşdırmaya əsaslanaraq təkmilləşdirmələr üçün müvafiq dəyişikliklər həyata keçirilsin.**

VI Hüquqi şəxslər və Korrupsiya

a. Vəziyyətin təsviri

Ümumi anlayış

121. Mülkü Məcəllənin 43-cü maddəsi hüquqi şəxsi aşağıdakı formada müəyyən edir: “Hüquqi şəxs qanunla müəyyənləşdirilən qaydada dövlət qeydiyyatından keçmiş, xüsusi yaradılmış elə bir qurumdur ki, mülkiyyətində ayrıca əmlakı vardır, öz öhdəlikləri üçün bu əmlakla cavabdehdir, öz adından əmlak və şəxsi qeyri-əmlak hüquqları əldə etmək və həyata keçirmək, vəzifələr daşımaq, məhkəmədə iddiaçı və ya cavabdeh olmaq hüququna malikdir”. Anlayış kommersiya, qeyri kommersiya təşkilatlarını, bələdiyyələri əhatə edir, ancaq dövlət orqanları bu anlayışa daxil deyillər.
122. Qeyri-kommersiya qurumları olan hüquqi şəxslər ictimai birliklər, fondlar, hüquqi şəxslərin ittifaqları formasında, habelə qanunvericilikdə nəzərdə tutulan digər formalarda yaradıla bilər. Qeyri-kommersiya hüquqi şəxsləri sahibkarlıq fəaliyyəti ilə yalnız o hallarda məşğul ola bilərlər ki, bu fəaliyyət onların yaradılması zamanı qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olmağa xidmət etsin və bu məqsədlərə uyğun gəlsin. Sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirmək üçün qeyri-kommersiya hüquqi şəxsləri təsərrüfat cəmiyyətləri yarada bilər və ya onlarda iştirak edə bilərlər.
123. Kommersiya təşkilatları kommersiya ortaqlığı və ya kommersiya şirkətləri formasında yaradıla bilər. Mülkü Məcəllənin 43-cü maddəsi aşağıda qeyd olunan kommersiya ortaqlığı və kommersiya şirkətlərini müəyyən edir:

- Tam ortaqlıq
Ortaqlığın bu forması hər biri ümumi ortaqlar olan iki (fiziki və ya hüquqi) şəxs tərəfindən yaradıla bilər. Hər bir ortaqlar ortaqlığın öhdəliklərinə cavabdehdir. Ortaqlığın səhmləri asanlıqla köçürülə bilər deyil.
- Məhdud (Komandit) ortaqlığı
Məhdud ortaqlıq bir ümumi ortaqlardan və bir və ya daha çox məhdud ortaqlardan ibarətdir. Ümumi ortaqlar ortaqlığın öhdəliklərinə şəxsən cavabdehdir. Məhdud ortaqlar (Komandit) ortaqlıqda yalnız iştirakları səviyyəsinə uyğun öhdəlik daşıyırlar və hər hansı rəhbər vəzifəni icra edə bilməzlər.
- Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyət (MMC)
MMC şirkətin nizamnamə kapitalında payı olan bir və ya bir neçə şəxs tərəfindən yaradılır. Nizamnamə kapitalının minimum həddinə heç bir tələb yoxdur. MMC-də öhdəliklərə görə məsuliyyət şəxsin şirkətdəki payı ilə məhdudlaşır. Şirkətdə olan paylar asanlıqla köçürülə bilər deyil.
- Əlavə Məsuliyyətli Cəmiyyət (ƏMC)
ƏMC MMC- ilə eynidir. Lakin ƏMC-də iştirakçıların öhdəliyi onların şirkətin kapitalındakı olan paylarından daha artıq müəyyən edilmiş həcmdə ola bilər.
- Səhmdar Cəmiyyəti (SC)
SC bir və ya bir neçə (fiziki və hüquqi şəxs) şəxs tərəfindən yaradıla bilər. Nizamnamə kapitalı SC-nin səhmdarları tərəfindən malik olduqları səhmlərə əsasən bölünür. Səhmdarların məsuliyyəti onların müvafiq səhmlərinin dəyəri ilə məhdudlaşır. SC öz səhmlərini ictimaiyyətə açıq elan edən, azad özkəninkiləşdirilə bilər və səhmlərini məhdudiyətsiz satışını təşkil edən açıq SC-nə və öz səhmlərini ictimaiyyətə açıq elan etməyən və öz səhmlərinin özkəninkiləşdirilməsində məhdudiyətlər qoyan qapalı SC-tə bölünür.
- Kooperativ
Kooperativ öz üzvlərinin iqtisadi maraqlarını təmin etmək üçün üzvlər tərəfindən təşkil edilmiş assosiasiyadır. Kooperativ üzvlərinin məsuliyyəti onların kooperativə ödədikləri müvafiq payların ödənməmiş hissəsi ilə məhdudlaşdırılır.

Bu kommersiya şirkətləri və kommersiya cəmiyyətlərindən MMC və SC və kooperativlər ən məşhur olanlarıdır.

Yaradılma

124. Hüquqi şəxsin yaradılması üçün tələblər hüquqi şəxsin formasından asılıdır. Mülkü Məcəllə onların yaradılması üçün şərtləri müəyyən edir. Qanunvericilik hüquqi şəxsin təsisçisinin milliyyəti və vətəndaşlığına heç bir məhdudiyət qoymur. Hüquqi şəxslər fiziki şəxslər, o cümlədən xarici ölkələrin də vətəndaşları və hüquqi şəxslər tərəfindən də yaradıla bilərlər.

Qeydiyyat və Şəffaflıq Tədbirləri

125. Hüquqi şəxs qeydiyyat arayışının verildiyi gündən təsis edilmiş sayılır. Həmin dəqiqədən hüquqi şəxs hüquq və öhdəliklər əldə edə bilər. Hüquqi şəxslərin qeydiyyata alınması Ədliyyə Nazirliyinin Hüquqi Şəxslərin Dövlət Qeydiyyatı İdarəsi tərəfindən həyata keçirilir. Qeydiyyatdan keçmək üçün Ədliyyə Nazirliyinə ərizə ilə müraciət edilməlidir. Ərizə təsisçi(lər) və ya qanuni nümayəndə(lər) tərəfindən imzalanmalı və notariusda təsdiq edilməlidir. Ərizə formasından başqa növbəti sənədlər təqdim edilməlidir: hüquqi şəxsin təsis sənədləri (nizamnamə və ehtiyac olarsa təsis barədə razılıq), dövlət qeydiyyatı üçün rüsumun ödənilməsi barədə arayış və hüquqi şəxsin hüquqi ünvanını göstərən sənəd.
126. Yeni dəyişikliklər edilmiş “Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında” qanunda kommərsiya hüquqi şəxslərin qeydiyyatı üçün (və xarici kommərsiya hüquqi şəxslərin filialları və nümayəndəlikləri) maksimum 5 gün müəyyən edilmişdir. Əgər Ədliyyə Nazirliyi qeydiyyatla bağlı ərizəyə 5 gün ərzində cavab vermirsə hüquqi şəxs qeydiyyatdan keçmiş sayılır. Bu halda Nazirlik ərizəçiyə qeydiyyat arayışı təqdim etməlidir. Qeyri kommərsiya hüquqi şəxsi üçün maksimum qeydiyyat 40 gündür.
127. Hüquqi şəxs haqda məlumat: adı, ünvanı, identifikasiya kodu, maliyyə ili, təşkilatı və hüquqi strukturu, adlar, milliyyət və təsisçilərin yaşayış yeri (və, əgər hüquqi şəxs digər bir hüquqi şəxs tərəfindən yaradılıbsa onda həmin hüquqi şəxsin yaradılması barədə müvafiq məlumatlar və onun Azərbaycanda və xaricdə filialları barədə məlumat)- Dövlət Reyestrinə daxil ediləcəkdir. Reyestərə daxil edilməli əlavə məlumat qeydiyyatdan keçəcək şirkətin növünə görə dəyişilir: Məhdud ortaqlıq (Komandit) üçün bu ortaqlıqda olan hər tərəfin payları; MMC və SC üçün ilkin kapitalın məbləği, qeyri kommərsiya hüquqi şəxs üçün isə onun fəaliyyətinin istiqaməti barədə məlumatlar daxil edilir.
128. Reyestr mərkəzləşdirilmişdir və ictimaiyyət üçün açıqdır. “Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında” qanuna əsasən hər bir şəxs qeydiyyatda olan məlumatlar üçün müraciət edə bilər və sürətini götürə bilər. Kommərsiya hüquqi şəxslərin reyestri qeyri kommərsiya hüquqi şəxslərin reyestriindən ayrı aparılır.
129. Milli Bankın 18 Mart 2002-ci ildə nəşr etdiyi “Bank hesablarının açılması qaydaları”na əsasən hüquqi şəxsin rəhbər heyəti tərəfindən açıla biləcək bank hesabının sayı 1 ilə məhdudlaşdırılmışdır.

Hüquqi şəxsdə vəzifələrin icrasına olan məhdudiyətlər

130. Cinayət Məcəlləsinin 42 və 46-cı maddələri dövlət, yerli qurum və təşkilatlarda olan müəyyən vəzifələri tutmağı və ya müəyyən peşə və fəaliyyətlə məşğul olmağı qadağan edən sanksiyaları nəzərdə tutur. Bu cəza növü əsas cəza kimi bir ildən beş ilədək müddətə, əlavə cəza kimi isə bir ildən üç ilədək müddətə təyin edilir. Tərədilmiş cinayətin xarakterini və ictimai təhlükəliliyini, təqsirkar şəxsin şəxsiyyətini nəzərə alaraq, məhkəmə onun müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququnun saxlanılmasını qeyri-mümkün hesab edərsə, həmin şəxsə Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsi ilə nəzərdə tutulmayan hallarda da müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə cəza növünü əlavə cəza kimi təyin edə bilər.

Hüquqi şəxsin məsuliyyəti ilə bağlı qanunvericilik

131. Hüquqi şəxslər mülkü və inzibati məsuliyyətə cəlb edilə bilərlər. Hüquqi şəxsin mülkü məsuliyyəti Mülkü Məcəllənin 52-ci maddəsi ilə müəyyən edilmişdir: “Hüquqi şəxs öz öhdəlikləri üçün ona mənsub bütün əmlakla cavabdehdir. Bu Məcəllədə və ya hüquqi şəxsin nizamnaməsində nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, hüquqi şəxsin təsisçisi (iştirakçısı) hüquqi şəxsin öhdəlikləri üçün, hüquqi şəxs isə təsisçinin (iştirakçının) öhdəlikləri üçün cavabdeh deyildir.” Hüquqi şəxslər qeyri qanuni əməllərdən dəymiş zərəre görə məsuliyyət daşıyırlar. “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” qanunun 11 maddəsinin 2-ci paragrafı bu qanunla müəyyən edilmiş korrupsiya hüquqpozmalarını törədən hüquqi şəxslərin qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada cərimə edilməsini və ya ləğv edilməsini nəzərdə tutur. Rəsmilərə görə bu qanuna əsasən korrupsiya hüquqpozmaları mülki məsuliyyət yaradır.
132. Inzibati Məsuliyyət. Inzibati məsuliyyət Inzibati Xətalər Məcəlləsinin 17-ci maddəsi ilə müəyyən edilmişdir: “Hüquqi şəxslər xarici hüquqi şəxslər də daxil olmaqla bu məcəllənin ümumi qəbul olunmuş qaydalarına əsasən inzibati məsuliyyət daşıyırlar. Qrup məlumat almışdır ki Inzibati Xətalər Məcəlləsi yalnız xırda hüquq pozmaları müəyyən edir. Bu Məcəllə korrupsiya, pulların yuyulması və nüfuz alveri ilə əlaqədar inzibati məsuliyyət müəyyən etmir. Bu cinayətlərin törədilməsi zamanı inzibati xətalər törədilərsə həmin inzibati xətaya görə inzibati məsuliyyətə cəlb edilə bilərlər.
133. Əgər hüquqi şəxs cinayətə cəlb olunubsa ancaq hüquqi şəxsin rəhbər vəzifələrində olanlar bu hüquq pozmaya görə cinayət təqibinə cəlb edilə bilərlər. Hüquqi şəxsin rəhbər vəzifələrini tutan vəzifəli şəxslərin cinayət təqibi hüquqi şəxsi eyni əmələ görə mülkü və inzibati məsuliyyətdən azad etmir. Mülkü və inzibati icraatı həyata keçirən şəxs və ya qurum, ehtiyac olarsa, fiziki şəxsə qarşı aparılan cinayət təqibi çərçivəsində hazırlanmış sənədləri istəyə və toplaya bilər.

Cəzalar və digər tədbirlər.

134. Mülki icraat qaydasında hüquqi şəxslərə tətbiq edilən cəzalar: ləğvetmə (korrupsiya hüquqpozmalarının törədilməsi üçün “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” qanunun 11-ci maddəsinə uyğun olaraq; və əgər hüquqi şəxsin təsis edilməsi zamanı qanun pozuntularına yol verilmişsə; əgər hüquqi şəxs lisenziyasız fəaliyyət göstərərsə; müflisləşmə və ya təkrar olaraq və ciddi qanun pozuntularına yol verildiyi halında Mülkü Məcəllənin 59-cu maddəsinə uyğun olaraq) və cərimələr (korrupsiya qanun pozuntuları üçün “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” qanunun 11-ci maddəsinə uyğun olaraq). Hüquqi şəxslərin korrupsiyaya, pulların yuyulması və nüfuz alveri ilə əlaqədar inzibati məsuliyyəti mövcud deyildir (bu cinayətlərin törədilməsi zamanı inzibati xətalər törədilərsə həmin inzibati xətaya görə inzibati məsuliyyətə cəlb edilə bilərlər) və bu cinayətlərin törədilməsinə görə hüquqi şəxslərə heç bir inzibati sanksiyalar tətbiq edilə bilməz.
135. Hüquqi şəxslərə qarşı sanksiyalar barədə məlumat mövcud deyildi.

Vergi tutmalar

136. Vergi Məcəlləsi ödəniləcək verginin miqdarını hesablamaq üçün gəlirdən hansı məbləğin tutulacağı ilə əlaqədar olan xərclərin və məcburi ödəmələrin geniş siyahısını müəyyən edir. Xərclər və məcburi ödəmələrlə bağlı tələblər müvafiq sənədlərlə əsaslandırılmalıdır (faktura və ya digər mühasibatlıq sənədləri). Yalnız vergi məəcəlləsində göstərilən və qanuni tətbiq edilən xərclər nəzərə alınabilir. Bu səbəbdən, işin asanlaşdırılması məqsədilə olan ödəmələrdən vergi tutulmur.

Vergi orqanları

137. CPM-nin tətbiq edilməsi ilə əlaqədar fərmana əsasən Vergilər Nazirliyi qeyri qanuni sahibkarlıq (CM, maddə 192), saxta sahibkarlıq (CM, maddə 193) və vergidən yayınma (CM, maddə 213) kimi cinayət əməlləri üzrə istintaqlar aparmaq səlahiyyətinə malikdir. CPM-nin tətbiq edilməsi ilə əlaqədar fərman müəyyən edir ki, əgər bu qanun pozuntularının istintaqında digər müəyyən cinayətlərə dair məlumatlar, - o cümlədən vəzifəli şəxslə əlaqədar aktiv və passiv rüşvətxorluq halları da daxil edilməklə (CM-si, maddə 311 və 312), (pulların yuyulması və nüfuz alveri istisna olmaqla)⁶¹, əhatə edilmədiyi halda, Vergilər Nazirliyi bu cinayətlərə dair istintaqları davam etdirmək səlahiyyətinə malikdir və polislərin istifadə etdiyi eyni əməliyyat axtarış tədbirlərindən istifadə edə bilər. Vergilər Nazirliyinin İstintaq İdarəsi 2004-cü il avqustun 28-də yaradılmışdır.

Mühasibat uçotu qaydaları

138. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (28 dekabr 1999-cu il) 127-ci maddəsinə uyğun olaraq Azərbaycanda qeydiyyatda alınmış bütün hüquqi şəxslər mühasibatlıq qeydlərini və kitablarını aparmağa borcludurlar. Mühasibat sənədlərinin (məlumatlarının) və kitablarının (uçotlarının) saxlanılma müddəti 10 il müəyyən edilmişdir.
139. Etinasız mühasibat uçotu üçün həm inzibati həm də cinayət məsuliyyəti müəyyən edilmişdir. “Mühasibat uçotu haqqında” qanunun 16-cı maddəsinə əsasən fiziki və hüquqi şəxslər maliyyə bəyannamələrinin təşkili və təqdim edilməsi ilə əlaqədar hüquqi göstərişlərin pozulmasına və mühasibatlıq qeydlərinin və kitablarının qanunvericilikdə müəyyən edilmiş formada saxlanılmasına cavabdehdir. İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 246-cı maddəsinə uyğun olaraq, mühasibat uçotunun aparılmasının müəyyən edilmiş qaydaların pozulmasına görə fiziki şəxslər şərti maliyyə vahidinin 10-30 (təqribən 10-30 avro) misində, vəzifəli şəxslər isə şərti maliyyə vahidinin 35-40 (təqribən 35-40 avro) misində cərimə edilə bilərlər. Ancaq, hüquqi şəxslər bu maddənin pozulmasına görə məsuliyyətə cəlb edilə bilməzlər. Cərimələr Vergilər Nazirliyi tərəfindən tətbiq edilir. Bundan başqa, mühasibat qeydlərində saxta və ya tamamlanmamış məlumatlardan istifadə və mühasibat qeydlərinin məhv edilməsi və ya gizlədilməsi CM-nin 320-ci maddəsi ilə (Rəsmi sənədləri, dövlət təltiflərini, möhürləri, ştampları, blankları saxtalaşdırma, hazırlama, satma və ya saxta sənədlərdən istifadə etmə), CM-nin 326-cı maddəsi (Rəsmi sənədləri, ştampları, möhürləri oğurlama və ya məhv etmə) və ya əgər bu hadisə vəzifəli şəxs, dövlət qulluqçusu və ya yerli dövlət orqanının işçisi tərəfindən törədilmişsə “vəzifə saxtakarlığı” kimi (CM-nin 326-cı maddəsi ilə) cinayət

⁶¹ Son qeyd olunanlar Qrupun səfərindən sonra 2006-cı il may ayında cinayət əməli kimi müəyyən edilmişdir.

məsuliyyəti yaradır. Əgər bu əməllər vergidən yayınma məqsədilə edilibsə onda bu CM-nin 213-cü maddəsi (vergi ödəməkdən yayınma) ilə müəyyən edilmiş məsuliyyətə səbəb ola bilər. Bununla belə, hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyəti olmadığından, hüquqi şəxslər bu cinayətlərə görə məsuliyyətə cəlb edilə bilməzlər.

Auditor və digər mütəxəssislərin rolu

140. Bütün hüquqi şəxslər üçün mühasibat sənədlərinin auditinin keçirilməsi məcburidir. "Auditor xidməti haqqında" qanunun 13-cü maddəsinə əsasən auditor yoxlama zamanı bütün müşahidələri barədə, o cümlədən qanun pozuntuları da daxil olmaqla məlumatları hüquqi şəxsin rəhbərliyinə bildirməlidir. Hər bir Azərbaycan vətəndaşı üçün müəyyən edilən (may ayından korrupsiyaya ilə əlaqədar dəyişikliklər qüvvəyə mindikdən sonra bütün korrupsiya hüquqpozmaları da daxil edilmişdir) hazırlanan və ya törədilən ağır və xüsusilə ağır⁶² cinayətlər barədə hüquq mühafizə orqanlarına xəbər vermə öhdəliyindən başqa (CM-si 307-ci maddə) mühasiblərin, auditorların və digər məsləhətçi mütəxəssislərin bununla əlaqədar digər öhdəlikləri yoxdur.
141. Auditorlar Auditorların Peşə Etikası Məcəlləsini (2001-ci ildə Auditorlar Palatasının Şurası tərəfindən qəbul olunmuşdur) qəbul etmişdirlər. Bu məcəlləyə görə auditorun məlumatları açıqlamağa səlahiyyəti olduğu hallar və CM ilə aydın şəkildə müəyyən edilmiş informasiyaları açıqlamaq öhdəliyindən başqa auditor daim məxfilik rejiminə riayət etməli və vergi orqanlarına məlumat açıqlamamalıdır. Bu auditin hüquqi şəxsin müraciəti əsasında yerinə yetirildiyi hallara aid edilir. Peşə Məcəlləsinə görə auditor yalnız o hallarda informasiyanı açıqlaya bilər ki, o sifarişçi tərəfindən xüsusilə ağır cinayətlərin törədilməsi faktları haqqında dürüst və dəqiq məlumatla malik olsun və onun əlində vətənə xəyanət, Konstitusiyaya quruluşuna qəsd, casusluq və Cinayət Məcəlləsinin maddələrində nəzərdə tutulan digər xüsusilə ağır cinayətlərin törədilməsi barədə təkzibedilməz sübutlar olsun.

b) Təhlil

142. Qrup qeydə almışdır ki, hüquqi şəxslərin cinayət törətmələri Azərbaycanda geniş yayılmış anlayış olmamışdır. Qrupla görüşən bir çox şəxslər cinayəti törətmiş fiziki şəxslərin cinayət təqibinə cəlb olunmaları barədə danışaraq, hüquqi şəxslərin törətdiyi cinayətlər barədə və həmçinin hüquqi şəxsin tərkibində rəhbər vəzifə tutan fiziki şəxslərin bu mənada oynayacaqları rol barədə məlumatlı olmama təsəvvürü yaradırdılar. Qanun dəymiş zərərə görə – məsələn korrupsiya halı ilə əlaqədar, mülki məsuliyyəti müəyyən edir və uçot hüquq pozmaları da daxil olmaqla inzibati hüquq pozmalar üçün isə inzibati məsuliyyəti müəyyən edir. Ancaq korrupsiya, pulların yuyulması və nüfuz alveri üçün belə məsuliyyətlər müəyyən etmir. 13 yanvar 2004-cü ildə qəbul edilmiş "Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında" qanun bu qanunun tələblərini pozmuş hüquqi şəxslərin cərimə edilməsini və ləğv olunmasını nəzərdə tutur. Qrup məlumat almışdır ki, bu müddəa hüquqi şəxsin korrupsiya hüquqpozmasına görə mülki məsuliyyətini müəyyən edir. Bununla belə

⁶² CM-nin 15-ci maddəsi cinayətləri xarakterindən və ictimai təhlükəlilik dərəcəsindən asılı olaraq 4 kateqoriyaya bölür.

5. böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət əməlləri (maksimum cəza 2 il azadlıqdan məhrum etmədir);
6. "az ağır" cinayətlər (2 ildən 7 ilədək müddətə həbs cəzası);
7. ağır cinayətlər (7 ildən 12 ilədək müddətə həbs cəzası); və;
8. xüsusilə ağır cinayətlər (12 ildən artıq olan cinayətlər);

Qrupun bu müddəanın praktik tətbiqi ilə bağlı bəzi şübhələri vardır belə ki, hüquqi şəxsi cərimə etmək və ya ləğv etmək üçün hüquqi şəxsə qarşı iddia ilə çıxış edəcək "zərər çəkmiş şəxsin" olması tələb olunur. Həmçinin bu müddəanın adətən mülki hüquqda tələb edildiyi kimi əhəmiyyətli/nəzərə çarpan zərərin vurulmadığı hallarda tətbiq edilə biləcəyi Qrupa aydın deyildi (məsələn rüşvət əldən ələ keçməmiş, tələb olunan əməl hələ yerinə yetirilməmişdir). Qrupa məlumat verilmişdir ki, bu müddəa əsasında indiyədək heç bir hüquqi şəxsə qarşı icraat başlanılmamışdır. Qrupa o da bildirilmişdir ki, hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyəti barədə qanun layihəsi hal hazırda işlənməkdədir və yaxın zamanlarda Parlamente təqdim olunacaqdır. Qrupun səfər müddətində görüşdüyü orqanların hüquqi şəxslər tərəfindən cinayət törədilməsi konsepsiyası ilə tanış olmadıqlarını nəzərə alaraq, Qrup hesab edir ki, bununla əlaqədar yeni qanun qəbul edilməsi, polislərin, prokurorların və hakimlərin qanunun effektiv tətbiqini təmin etmək üçün müvafiq treyninqlərə cəlb edilməsi ilə davam etdirilməlidir. **Buna görə Qrup tövsiyə edir: Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında Avropa Şurasının Konvensiyasına (ETS 173) uyğun olaraq hüquqi şəxslərin rüşvətxorluq, nüfuz alveri və pulların yuyulmasına görə məsuliyyətini müəyyən edən və bu əməllərə görə effektiv, proporsional və çəkindirici (dissüaziv) sanksiyalar nəzərdə tutan zəruri qanunvericilik qəbul edilsin və bu məsələlərlə əlaqədar istintaq və məhkəmə orqanları üçün müvafiq treyninqlərin keçirilməsi təmin edilsin.**

143. Son vaxtlaradək Azərbaycanda hüquqi şəxslərin qeydiyyatı mürəkkəb və uzun proses idi. Ancaq "Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında" qanuna edilmiş əlavə və dəyişikliklər və qeydiyyat sistemində edilmiş dəyişikliklər prosesi əhəmiyyətli dərəcədə təkmilləşdirmişdir və hüquqi şəxslərin 95 %dən çoxu 5 gün müddətində qeydiyyata alınır. Qrupa bildirilmişdir ki, hüquqi şəxslərin qeydiyyatı ilə əlaqədar məlumatlar qəzetlərdə çap edilir və Ədliyyə Nazirliyinin internet sahifəsində yerləşdirilir. Buna baxmayaraq, cinayət törədilməsində istifadə edilən hüquqi şəxslərin qeydiyyata alınmasının qarşısının alınmasında Qeydiyyat orqanının rolu daha məhdud görünür. Qeydiyyat orqanı- qeydiyyata alarkən və ya bundan sonrakı zaman, hüquqi şəxsin təsisçilərinin və ya hüquqi şəxsdə yüksək vəzifə tutan şəxslərin məhkumluğu barədə məlumatı yoxlamırlar. Əgər mülki icraat qaydasında hüquqi şəxsi ləğv etmək qərarı verilsə, məhkəmə bu barədə qeydiyyat idarəsinə xəbər verməlidir. Ancaq qeydiyyat idarəsinin əməkdaşları tərəfindən Qrupa bildirilmişdir ki, bu cür məlumat heç bir zaman təqdim olunmamışdır.
144. Müəyyən fəaliyyətlə məhrum etmə cəzasına gəlincə isə, CM-nin 42 və 46-cı maddələri şəxsləri müəyyən vəzifə və müəyyən fəaliyyət növü ilə məşğul olma hüququndan məhrum etmə üçün əsasları müəyyən edir. Rəsmilər Qrupu əmin etdilər ki, bu cəza həmçinin korrupsiya hüquq pozmaları da daxil olmaqla, hüquqi şəxsin rəhbər vəzifələrini tutan şəxslərə də tətbiq edilə bilər. Buna baxmayaraq, Qrupla görüşlərdə iştirak edən həm qeydiyyat idarəsinin əməkdaşlarının həm də özəl sektorun nümayəndələrinin şirkətin rəhbər vəzifəsində olan şəxslərin həmin fəaliyyətlə məşğul olmaqdan məhrum edilməsinin Azərbaycan qanunvericiliyə ilə mümkün olmasını bilmədikləri kimi təəssürat yaranırdı. Qrupa məlumat verildi ki, bu sanksiya təcürbədə hələ hüquqi şəxsin rəhbər vəzifəliyinə qarşı tətbiq edilməmişdir. Bu sanksiyadan yayınmanın çox asan olduğunu nəzərə alıqda ola bilsin ki bu sanksiyanın tətbiq olunmaması o qədər təəccüb doğurmasın. Fakt budur ki, bu cür sanksiyaları tətbiq edəcək qüvvədə olan mexanizm yoxdur, - və yuxarıda da qeyd edildiyi kimi, - təsisçilərin və hüquqi şəxsdə rəhbər vəzifə tutan şəxslərin

nümayəndələrinin cinayət keçmiş qeydiyyatına alınan zaman və ya ondan sonra başqa bir zaman yoxlanılır⁶³. Nəticə olaraq **Grup tövsiyə edir: Şəxsi müəyyən vəzifə və müəyyən fəaliyyət növü ilə məşğul olmaqdan, xüsusilə hüquqi şəxsin rəhbər vəzifələrini tutanlara münasibətdə məhrum edən sanksiyanın, praktikada effektiv tətbiqini təmin etmək.**

145. Grup məlumatlandırılmışdır ki, 2001-ci ildə vergi qanunvericiliyinə edilən dəyişiklikdən sonra belə adlandırılan “vergi mədəniyyəti” Azərbaycanda təkmilləşmiş və vergidən yayınma halları azalmışdır. Qrupa məlumat verilmişdir ki, vergi orqanları “şübhəli” xərclərə xüsusi diqqət ayırır və vergi ödənişlərini və vergidən yayınmaları araşdırmaq üçün metodologiya təkmilləşdirmişlər. Bununla belə görsənir ki, bu metodologiyada rüşvət hallarının müəyyən edilməsinə xüsusi diqqət ayrılmayıb. Vergilər nazirliyinin Vergi cinayətlərinin ibtidai araşdırılması departamentinin müəyyən cinayətləri polisi cəlb etmədən araşdırmaq səlahiyyətləri vardır ki, bunlardan da ən barizi vergidən yayınma hallarıdır. Korrupsiya hallarının araşdırılması birbaşa idarənin səlahiyyətlərinə aid edilməmişdir. Bununla belə, əgər yuxarıda qeyd olunmuş cinayətlərin araşdırılması zamanı idarə əməkdaşları korrupsiya halları ilə qarşılaşarlarsa onlar işi polisə göndərməyə məcbur deyillər və korrupsiya hallarını da araşdırmaqda davam edə bilirlər. 2005-ci ildə idarədə mümkün korrupsiya halları ilə əlaqədar 10 hal araşdırılmışdır ki, bunlardan da 5-i üzrə istintaq sonra da davam etdirilmişdir. Vergi orqanları Qrupa bildirmişlər ki, korrupsiya ilə əlaqədar araşdırmalar xüsusilə çətindir. Qrup bu fikirdədir ki, vergi orqanları korrupsiyaya ilə mübarizədə mühüm rol oynaya bilməli və oynamalıdır. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının “Vergi müfəttişləri üçün rüşvətdən xəbərdar olma” əl kitabçası, digər qaydalar və s. bu istiqamətli gələcək treyninqlərin keçirilməsi çox faydalı olardı. Vergi cinayətlərinin ibtidai araşdırılması departamentinin araşdırma apardıqları zamanı qarşılaşdıqları korrupsiya hallarını araşdırmaları üçün vasitələri və mandatlarının olmasını nəzərə aldıqda, onların korrupsiya hallarını müəyyən etmək bacarığı daha artıq əhəmiyyət qazanır. **Nəticə olaraq, Grup tövsiyə edir ki, vergi orqanları fiskal vəzifələrini yerinə yetirərkən korrupsiya probleminə daha çox əhəmiyyət versinlər və bu məqsədlə korrupsiya hüquqpozmalarının müəyyən edilməsi və müvafiq qanunvericiliyin tətbiqi ilə əlaqədar qaydalar və treyninq proqramları hazırlansın.**

146. Auditorlarla bağlı Qrup bildirmək istəyir ki, Qrupla görüşdə iştirak edən auditorlar korrupsiyanın müəyyən edilməsi və qarşısının alınmasında öz rollarını çox yaxşı bildirdilər. Qrupa məlumat verilmişdir ki, Auditorlar Palatasının nəzdində korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə şöbə yaradılmış, auditin korrupsiyanın müəyyən edilməsi və onun roluna aid broşürlər və kitablar nəşr edilmiş, davranış kodeksi qəbul edilmiş və “Auditorlar haqqında” qanuna daxili korrupsiyaya ilə əlaqədar müddəalar daxil edilmişdir.

147. Mühasibat uçotu ilə bağlı, Qrup qeyd etmişdir ki, yeni “Mühasibat uçotu haqqında” qanun bir neçə mərhələdə tətbiq edilərək 2009-cu ilədək tamamlanacaqdır. Qanun mühasibat uçotu standartlarını müəyyən edir; məsuliyyət və bu standartların pozulmasına görə sanksiyalar digər qanunlarla tənzimlənir. Fiziki şəxslər ağır uçot hüquq pozmalarına məsələn, saxtalaşdırma, saxta sənədlərin satılması və

⁶³ Qrup məlumat almışdır ki, hüquqi şəxsi təsis edən və onun rəhbər şəxslərinin cinayət keçmişinin yoxlanılması onlar lisenziya alarkən, - məsələn “Sığorta fəaliyyəti haqqında”, “Banklar haqqında” və “Audit haqqında” qanunlara əsasən həyata keçirilir. Bununla belə Qrup bir çox fəaliyyət növləri ilə məşğul olmaq üçün şəxsi lisenziya almaq tələb edilmədiyindən (necə ki, qeyd olunmuş qanunlar tələb edir) bu mexanizmin praktikada səmərəli olmamasını hesab edir.

istifadəsinə görə CM-nə əsasən cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilərlər; onlar həmçinin digər uçot hüquq pozmalarına məsələn, mühasibat uçotunun aparılması qaydalarının pozulmasına görə İnzibati Xətalara Məcəlləsinə (Maddə 246) əsasən məsuliyyətə cəlb edilə bilərlər. İnzibati Xətlər Məcəlləsinə əsasən tətbiq edilə bilən cəzalar şərti maliyyə vahidinin 30 misli (təqribən 30 avro), əgər vəzifəli şəxs tərəfindən törədilmişsə şərti maliyyə vahidinin 60 misli (təqribən 60 avro) qədərindədir. Uçot hüquq pozmaları üzrə müddəalar ilə əlaqədar Qrupun əsas narahatçılığı bu cür hüquq pozmalara görə tətbiq oluna biləcək sanksiyaların çox yumşaq olması faktı ilə bağlı idi. Saxtalaşdırma, saxta sənədlərin satılması və istifadəsi (CM, maddə 320) və ya rəsmi sənədləri, oğurlama və ya məhv etmə (CM, maddə 326) kimi tövsif edilə bilməyən uçot hüquq pozmaları üçün İnzibati Xətlər Məcəlləsində nəzərdə tutulan maksimum sanksiya şərti maliyyə vahidinin 30 misli (təqribən 30 avro) qədərindədir. Qrupun fikrincə Konvensiyanın (ETS N 173) 14-cü maddəsinə istinadən korrupsiya hallarına yol vermək və gizlətmək üçün məqsədli şəkildə yol verilmiş mühasibatlıq hüquqpozmalarına münasibətdə bu cür cəzalar nə çəkindirici və heç bir halda nə mütənasib nədə səmərəlidir. **Qrup tövsiyə edir ki, mühasibat uçotu ilə bağlı hüquq pozmalar ilə əlaqədar müddəalar birdə nəzərdən keçirilsin, və Korrupsiya ilə əlaqədar Cinayət Məsuliyyəti haqqında Konvensiyanın 14 və 19-cu maddələrinə uyğun müvafiq sanksiyalar müəyyən edilsin.**

Nəticələr

148. Korrupsiya Azərbaycanda hakimiyyət orqanları tərəfindən ölkənin son illərdə nail olduğu geniş iqtisadi artımı təhlükəyə ala biləcək və Azərbaycanın sosial və siyasi inkişafına təhlükə ola biləcək ciddi problem kimi hesab edilir. Bu problemi həll etmək üçün dövlət hərtərəfli korrupsiyaya qarşı strategiya sayılan və müxtəlif dövlət qurumlarından qanunvericilik və təşkilatı sahədə təbirlər həyata keçirməyi tələb edən Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Dövlət Proqramını qəbul etmişdir. Bu proqramın icrası zamanı yeni qanunların qəbul edilməsi və mövcud qanunvericiliyin dəyişdirilməsi sahəsində təqdirelayıq irəliləyiş əldə edilmişdir. Bununla belə Azərbaycan hökuməti üçün əsas işlər hələ qarşıdadır: Bu dövlət Proqramının və qanunvericilik tədbirlərinin vaxtında və səmərəli yerinə yetirilməsidir. Bunun tətbiqi Azərbaycanda korrupsiyanın səviyyəsinin azalması istiqamətində atılan səylərdə uğurun əldə edilməsi üçün çox əhəmiyyətlidir.
149. Dövlət Proqramı üzrə qəbul edilmiş bir sıra tədbirlərə baxmayaraq, sistemdə hələ də bir neçə çatışmazlıqlar mövcuddur. Korrupsiyanın müəyyən edilməsinə, istintaqında və cinayət təqibinə məsul müxtəlif orqanlar arasında məhdud əməkdaşlığın və koordinasiyanın olmaması, korrupsiya hallarının araşdırılmasına aktiv yanaşmanın olmaması korrupsiyaya qarşı mübarizədə mühüm maneələrdəndir; Bunlar korrupsiya halları ilə əlaqədar çox az sayda məhkumun olmasına əsas səbəblərdir. Korrupsiyanın müəyyən edilməsi, istintaqı, təhqiqatı və qərar verilməsi ilə əlaqədar şəxslər üçün çox sayda treyninqlərin təmin edilməsinə ehtiyac var. Pulların yuyulmasına qarşı yeni sistemin fəaliyyəti ən qısa zamanda təmin edilməli, müsadirə və həbs qoyma ilə əlaqədar müddəaları tətbiq edəcək vəzifəli şəxslər üçün qaydalar hazırlanmalıdır. Dövlət idarəçiliyi sahəsində rəsmilər üçün informasiya əldə etməklə əlaqədar məlumatlandırmanın təşkili, treyninqlərin keçirilməsi, hədiyyələrlə bağlı müvafiq müddəaya dəyişiklik edilməsi, dövlət qulluğunda olan bütün şəxslər üçün davranış kodeksinin müəyyən edilməsi, faktiki və potensial maraqlar

toqquşmasının aradan qaldırılmasının tənzimlənməsi, bütün işçilərin korrupsiya ilə əlaqədar şübhələrini bildirmələrini öhdəlik kimi müəyyən edilməsi, xəbər verənlər (whistleblower) üçün münasib təhlükəsizliyin təmin edilməsi, vəzifəli şəxslər tərəfindən təqdim edilən və maliyyə bəyannamələrinin yoxlanılmasının təmin edilməsi prioritet olmalıdır. Sonda hüquqi şəxslərə gəlincə, Azərbaycanın hüquq sistemi hüquqi şəxslərin məsuliyyətini nəzərdə tutmur. Nəticə etibarilə, hüquqi şəxslərin korrupsiyaya hüquqpozmaları, pulların yuyulması və nüfuz alveri ilə əlaqədar məsuliyyətinin müəyyən edilməsinə və Korrupsiya ilə əlaqədar Cinayət Məsuliyyəti haqqında Konvensiyaya (ETS 173) uyğun olaraq səmərəli, uyğun sanksiyaların tətbiqinə ehtiyac vardır.

150. Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq GRECO aşağıdakı tövsiyələri Azərbaycana ünvanlayır:

- i. **Azərbaycanda korrupsiyanın səviyyəsi barədə daha ətraflı məlumatın əldə edilməsi, onun səbəblərini, xüsusiyyətlərini və ən çox məruz qalan sektorları müəyyən etmək üçün hərtərəfli araşdırma aparılsın (paraqraf 21);**
- ii. **Dövlət Proqramında nəzərdə tutulmuş tədbirlərin müəyyən edilmiş müddətlərdə yerinə yetirilməsini və əlaqədar sektorlar üzərində arzu olunan təsirini dəyərləndirmək üçün tədbirlər müəyyən edilsin (paraqraf 22);**
- iii. **Korrupsiyanın aşkar edilməsinə, istintaqına və ittihamına məsul qurumlar arasında (polis, prokurorluq, vergi orqanları və s) təcrübədə kommunikasiyanın, qarşılıqlı əlaqənin və əməkdaşlığın təkmilləşdirilməsi üçün zəruri tədbirlər görülsün (paraqraf 48);**
- iv. **Baş Prokurorluğun Korrupsiyaya qarşı mübarizə İdarəsinin tez bir zamanda tam komplektləşdirilməsi və onun fəaliyyəti üçün lazım olan şərait təmin edilsin (paraqraf 49);**
- v. **Milli qanunvericilik və dövlət maliyyələşməsi qaydalarına uyğun olaraq, korrupsiya cinayətlərindən müsadirə edilmiş əmlakın bir hissəsinin korrupsiya ilə mübarizədə ixtisaslaşmış qurumlara ayrılması imkanlarını araşdırılsın (paraqraf 50);**
- vi. **(i) korrupsiya hallarının araşdırılmasına qarşı daha aktiv mövqe qəbul edilsin, digər tədbirlərlə yanaşı əməliyyat axtarış tədbirlərindən daha geniş istifadə edilsin və (ii) korrupsiyanın müəyyən edilməsinə və istintaqına cəlb edilmiş bütün tərəflər üçün əməliyyat axtarış tədbirlərindən istifadə üzrə treyninqlər keçirilsin (paraqraf 51);**
- vii. **Ən yaxşı praktikanı bölüşdürmək üçün müxtəlif tədris mərkəzlərinin nümayəndələrindən təşkil edilmiş işçi qrup yaradılsın və korrupsiya da daxil olmaqla mürəkkəb iqtisadi cinayətlərin istintaqı üzrə polis, prokurorluq və vergi orqanlarının birgə treyninqi üçün proqram tərtib edilsin (ii) aidiyyəti qurumlar üçün maliyyə (həm maliyyə cinayətləri həm də cinayətin mümkün gəlirləri barədə) xüsusilə korrupsiya halları ilə**

əlaqədar istintaq aparan zaman onların təcrübəsinin artırılması üçün hərtərəfli treyning proqramı tərtib edilsin (paraqraf 52);

- viii. **Prokurorluğun Dövlət İttihamının Müdafiəsi İdarəsindən müəyyən prokurorlara və müəyyən hakimlərə korrupsiya işlərinə baxılması ilə əlaqədar sistematik və xüsusi (mövcud keçirilən treyninglərin bazasında) treyning təşkil edilsin və mümkün qədər, məhkəmələrdə korrupsiya ilə əlaqədar işlərin ittihamlarının bu cür sistematik treyning keçmiş prokurorlar tərəfindən və bu cür treyning keçmiş hakimlər qarşısında baxılması təmin edilsin (paraqraf 53);**
- ix. **Seçki namizədlərinin toxunulmazlığı da daxil olmaqla, cinayət təqibi ilə bağlı toxunulmazlıq hüququ olan şəxslərin kateqoriyasının azaldılması məsələsi nəzərdən keçirilsin (paraqraf 62);**
- x. **Baş Prokuror tərəfindən toxunulmazlıq hüququnun götürülməsi üçün təqdim edilən müraciətlə bağlı qərarın mahiyyəti üzrə çıxarılmasını təmin etmək üçün bu müraciətlər üzrə qərar qəbul edərkən tətbiq ediləcək kriteriyaları əks etdirən ümumi qaydalar (guidelines) tərtib edilsin (paraqraf 63);**
- xi. **Korrupsiyanın gəlirlərinin dəyərində ekvivalent əmlakın müsadirəsinə icazə verən qanunun yeni müddələrinin təcrübədə tam tətbiqini və 3-cü şəxs tərəfindən saxlanılan əmlakın müsadirə edilməsini imkan verəcək yeni müddəalar qəbul edilsin (paraqraf 81);**
- xii. **Müsadirə və aralıq tədbirlərlə (interim measures) bağlı hüquqi müddəaları tətbiq edəcək (müstəntiqlər, prokurorlar, hakimlər) əməkdaşlar üçün qaydalar və dolğun treyninglər tərtib edilsin (paraqraf 82);**
- xiii. **Müsadirə və aralıq tədbirlərin tətbiqi və onların tətbiqində çatışmazlıqlarla bağlı ətraflı məlumatları toplamaqla, dəyişikliklər edilmiş CM-nin səmərəliliyini dəyərləndirməyi və xüsusilə korrupsiya hüquqpozmalarından əldə edilmiş gəlirlərin üzərinə həbs qoyulması və onlardan məhrum edilməsi üçün görülmüş tədbirlərin məqsədemüvafiqliyi (uyğunluğu) yoxlanılsın (paraqraf 83);**
- xiv. **Pulların yuyulmasına qarşı sistemin qısa zaman ərzində fəaliyyəti təmin edilsin, Maliyyə Kəşfiyyat Qurumu tezliklə müvafiq heyət, resurslarla və müvafiq məlumatlar bazasına çıxışla təmin edilsin, Maliyyə Kəşfiyyat qurumunun heyətinə, prokurorlara, hakimlərə yeni müddəalarla bağlı təlimlər keçirilsin və məlumat verməli olan qurumlar onların məlumat vermə öhdəlikləri barədə məlumatlandırılınsın (paraqraf 84);**
- xv. **Vəzifəli şəxslərin “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” qanuna əsasən öz hüquq və vəzifələrini tam başa düşmələri üçün, qanunvericilikdə bu qanunun pozulmasına görə hansı cəzaların tətbiq edilməsi (hansı qaydada məsuliyyətə cəlb edilməsi) aydınlaşdırılınsın (paraqraf 112);**

- xvi. (i) “İnformasiya əldə etmək haqqında” qanunla tələb edilən “İnformasiya məsələləri üzrə səlahiyyətli orqan” tezliklə yaradılsın və öz funksiyalarını həyata keçirə bilməsi üçün müvafiq resurslarla təmin edilsin, (ii) bu qanunun tələblərinə əsasən məlumat almaq üçün müraciətlərə cavab verməli olan dövlət qulluqçuları üçün təlimlər keçirilsin (iii) dövlət qulluqçularının qeyd olunmuş qanunun tələblərini pozmağa görə məsuliyyətə cəlb edilməsi təmin edilsin, və (iv) geniş ictimaiyyət arasında informasiya əldə etmək hüququ barədə maarifləndirmə artırilsin (paraqraf 113);
- xvii. Hədiyyələrin rüşvət və ya qanunsuz üstünlüyün digər formaları kimi narahatlıq doğurmaması üçün dövlət qulluqçuları və vəzifəli şəxslər tərəfindən alına bilən hədiyyələrin dəyərini və alınma tezliyini azaltmaqla hədiyyələrlə bağlı müddəalara dəyişikliklər edilsin və dəyişikliklər edilmiş müddəaların tələblərinin pozulmasına görə müvafiq sanksiyalar daxil edilsin (paraqraf 114);
- xviii. Bütün dövlət qulluqçuları və vəzifəli şəxslər üçün maraqlar toqquşmasının qarşısını alacaq standartlar qəbul və tətbiq edilsin, - vəzifəli şəxslərin özəl sektora keçdiyi hallar da daxil olmaqla bu standartların tətbiqi üçün müvafiq mexanizm həyata keçirilsin (paraqraf 115);
- xix. (i) maliyyə bəyanatların səmərəli qaydada yoxlanıla bilməsi təmin edilsin, (ii) bütün əlaqədar dövlət qulluqçularına münasibətdə maliyyə bəyanatları ilə əlaqədar müddəaların tətbiqi üçün müvafiq mexanizm təmin edilsin, və (iii) dövlət sektorunda şəffaflığın artırılması məqsədi ilə, preventiv tədbir kimi, seçilmiş və təyin edilmiş vəzifəli şəxslərin maliyyə bəyanatları ictimaiyyətə açıqlanması nəzərdən keçirilsin (paraqraf 116);
- xx. Dövlət qulluqçusunun şübhələndiyi korrupsiya halları barədə məlumat verə bilməsi üçün aydın qaydalar hazırlansın və yaxşı niyyətlə dövlət idarəçiliyində korrupsiya halları barədə məlumat verən şəxslərin məlumat verdikdən sonra təzyiqlərdən uyğun müdafiəsi təmin edilsin (paraqraf 117);
- xxi. həm mərkəzi həm də yerli səviyyədə dövlət qulluqçuları üçün tətbiq ediləcək Davranış Kodeksi qəbul edilsin (paraqraf 118);
- xxii. Korrupsiya barədə məlumat vermə, hədiyyələr, maraqlar toqquşması mövzularının əhatə edən anti-korrupsiya, etika, vicdanlılıq məsələləri üzrə mütəmadi və davamlı təlimlərin keçirilməsini tələb edən qaydalar yaradılsın (paraqraf 119);
- xxiii. Dövlət idarəetməsinin konkret sahələrində mövcud nöqsanları müəyyən etmək məqsədi ilə bu orqanlar daxilində etik qaydaların pozulması ilə əlaqədar daxil olan şikayətlər və tətbiq edilmiş intizam tədbirlərinin nəticələri ilə əlaqədar məlumatlar (mərkəzləşdirilmiş qaydada) toplanılsın, araşdırılsın, və bu araşdırmaya əsaslanaraq təkmilləşdirmələr üçün müvafiq dəyişikliklər həyata keçirilsin (paraqraf 120);

- xxiv. **Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında Avropa Şurasının Konvensiyasına (ETS 173) uyğun olaraq hüquqi şəxslərin rüşvətxorluq, nüfuz alveri və pulların yuyulmasına görə məsuliyyətini müəyyən edən və bu əməllərə görə effektiv, proporsional və çəkindirici (dissüaziv) sanksiyalar nəzərdə tutan zəruri qanunvericilik qəbul edilsin və bu məsələlərlə əlaqədar istintaq və məhkəmə orqanları üçün müvafiq treyninqlərin keçirilməsi təmin edilsin (paraqraf 142);**
- xxv. **Şəxsi müəyyən vəzifə və müəyyən fəaliyyət növü ilə məşğul olmaqdan, xüsusilə hüquqi şəxsin rəhbər vəzifələrini tutanlara münasibətdə, məhrum edən sanksiyanın, praktikada effektiv tətbiqi təmin edilsin (paraqraf 144);**
- xxvi. **Vergi orqanları fiskal vəzifələrini yerinə yetirərkən korrupsiya probleminə daha çox əhəmiyyət versinlər və bu məqsədlə korrupsiya hüquqpozmalarının müəyyən edilməsi və müvafiq qanunvericiliyin tətbiqi ilə əlaqədar qaydalar və treyninq proqramları hazırlansın (paraqraf 145);**
- xxvii. **Mühasibat uçotu ilə bağlı hüquq pozmalar ilə əlaqədar müddəalar birdə nəzərdən keçirilsin, və Korrupsiya ilə əlaqədar Cinayət Məsuliyyəti haqqında Konvensiyanın 14 və 19-cu maddələrinə uyğun müvafiq sanksiyalar müəyyən edilsin (paraqraf 147);**
151. Son olaraq, GRECO Qaydalar Prosedurunun 30.2 Qaydasına uyğun olaraq, GRECO Azərbaycan rəsmilərini yuxarıda qeyd olunmuş tövsiyələrin tətbiqi ilə əlaqədar 31 dekabr 2007-ci il müddətədək məruzə təqdim etməyə dəvət edir.